

**ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE UMANISTE
DIN CADRUL CONSORTIULUI NAȚIONAL ADMINISTRAT DE
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 271.22(478)+94(478)"1813/1918"(043.3)

ȘALARI MARIN

**MĂNĂSTIRILE ȘI VIAȚA MONAHALĂ DIN BASARABIA
(1813-1918)**

611.02 ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător științific: /

**/ ȚVIRCUN VICTOR
profesor universitar
doctor habilitat în istorie
doctor habilitat în pedagogie**

Autor /

/ ȘALARI MARIN

CHIȘINĂU, 2021

© Şalari Marin, 2021

CUPRINS

Adnotare.....	4
Lista tabelor.....	7
Lista abrevierilor.....	8
Introducere.....	9
1. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE ÎN REFLECTAREA MONAHISMULUI ȘI A MĂNĂSTIRILOR DIN BASARABIA.....	16
1.1. Dimensiunea istoriografică a problemei.....	16
1.2. Mănăstirile și viața monahală din Basarabia în sursele istorice.....	29
1.3. Concluzii la <i>Capitolul 1</i>	38
2. ORGANIZAREA ȘI ACTIVITATEA MĂNĂSTIRILOR ȘI A VIEȚII MONAHALE ÎN BASARABIA ÎN ANII 1813-1880	41
2.1. Organizarea vieții monahale până în anul 1813.....	41
2.2. Crearea și structura unei noi eparhii.....	57
2.3. Mănăstiri închinat.....	62
2.4. Comunitatea monahală	69
2.5. Construirea și renovarea bisericilor mănăstirești	83
2.6. Situația economică a mănăstirilor	93
2.7. Activitatea publică și culturală a mănăstirilor.....	102
2.8. Concluzii la <i>Capitolul 2</i>	109
3. LOCUL ȘI ROLUL AȘEZĂMINTELOR MONAHALE ÎN DEZVOLTAREA SOCIALĂ ȘI SPIRITUALĂ A BASARABIEI (1880-1918).....	111
3.1. Viața internă a mănăstirilor și schiturilor – factor de dezvoltare socio-culturală	111
3.2. Proprietățile și sursele financiare ale mănăstirilor și schiturilor.....	117
3.3. Înălțarea și executarea lucrărilor de reconstrucție a bisericilor mănăstirești	120
3.4. Locul și rolul mănăstirilor și al monahismului în viața socială și culturală	123
3.5. Concluzii la <i>Capitolul 3</i>	134
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	136
BIBLIOGRAFIE	141
ANEXE	159
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	167
CV.....	168

ADNOTARE

Șalari Marin, „Mănăstirile și viața monahală din Basarabia (1813-1918)”, teză de doctor în istorie, Chișinău, 2021.

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 250 de titluri, 140 de pagini de text de bază, anexe. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: mănăstire, monahism, viață monahală, comunitate monahală, frățime mănăstirească, mănăstiri închinare, complex monastic, viața de obște, viață internă.

Scopul lucrării: studierea complexă, din perspectivă istorică, a dezvoltării sub aspect economic, social și cultural a vieții mănăstirești și monahale din Basarabia în 1813-1918.

Obiectivele cercetării: reflectarea monahismului și a mănăstirilor din Basarabia în sursele istoriografice și istorice, analiza modelului de viață monahală internă care a fost aplicat de către ierarhii Mitropoliei, ulterior și ai arhiepiscopiei din Chișinău și Hotin; aprecierea locului mănăstirilor și al monahismului în dezvoltarea socială și spirituală a Basarabiei; determinarea măsurilor Bisericii Ortodoxe Ruse în organizarea vieții monahale în perioada anilor 1813-1918; prezentarea subiectului mănăstirilor basarabene în perioada țaristă în contextul cercetărilor istorice.

Noutatea și originalitatea științifică: Este dezvăluită osatura complexă a dezvoltării vieții mănăstirești din Basarabia într-o perspectivă triplă (economică, socială, culturală) prin explicitarea unei mari varietăți de date inedite și fapte concludente.

Rezultatele științifice obținute, care au condus la soluționarea unei probleme importante rezidă în evidențierea și caracterizarea particularităților vieții interne a mănăstirilor și a frățimii monahale în perioada când Basarabia făcea parte de Imperiul Rus, fapt care a permis ilustrarea încadrării sistemului monahal din spațiul pruto-nistean în sistemul duhovnicesc al Bisericii Ortodoxe.

Semnificația teoretică: sunt analizate conceptual și dezvăluite semnificațiile noțiunilor de viață monahală, comunitate monahală, frățime mănăstirească, mănăstiri închinare, complex monastic, viață de obște; sunt evidențiate particularitățile activității mănăstirilor în evoluția contextului istoric.

Valoarea aplicativă: Rezultatele cercetării pot fi utile specialiștilor în domeniu, în studiile interdisciplinare, oferind posibilitatea unor repere ce vizează viața religioasă în spațiul pruto-nistean în sec. XIX-începutul sec. XX. De asemenea, rezultatele cercetării pot servi drept punct de plecare pentru elaborarea unor teze de licență, master și doctorat, pot fi utilizate în cadrul unor cursuri universitare.

Implementarea rezultatelor: Diverse aspecte ale problemei abordate au fost prezentate la conferințe naționale și internaționale, fiind publicate în 12 lucrări științifice. Rezultatele științifice obținute au fost aplicate selectiv în activitatea profesională a autorului.

ADNOTATION

Șalari Marin, "Monasteries and monastic life in Bessarabia (1813-1918)", dissertation for the candidate in the PhD degree in history, Chișinău, 2021.

The structure of the dissertation: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography consisting of 250 titles, 140 pages of the main text, applications. The findings were published in 12 scientific articles.

Keywords: monastery, monasticism, Bessarabia, religion, spiritual life, Church.

The purpose of the work: a comprehensive study from the historical point of view of the economic, social and cultural development of monasteries and monastic life in Bessarabia in the late 19th - early 20th centuries.

The tasks of the study are: presenting the themes of the Bessarabian monasteries of the tsarist period in the context of historical research; defining the regulations of the Russian Orthodox Church in organization of the monastic life in 1813-1918; analyzing the models of internal monastic life, which were used by the hierarchs of the archdiocese, and then the Chișinău and Hotin archbishops; the assessment of the role of the monastery and monasticism in the political, social and spiritual development of Bessarabia.

Scientific novelty and originality: this study is necessary because it is a comprehensive analysis of the development of the monastic life in Bessarabia during the tsarist period.

The scientific results obtained are: the identification and characterization of the features of the inner life of monasteries and monastic brotherhood during the period when Bessarabia was part of the Russian Empire. They reflect the inclusion of the monastic system of the Prut-Dniester interfluvial region within the spiritual system of the Russian Orthodox Church.

Theoretical significance: The work will be useful to researchers in the history of the spiritual life of Bessarabia.

Practical significance: The thesis can be useful to specialists in the field of interdisciplinary research, offering the possibility of conducting research related to various aspects of the religious life of the Prut-Dniester interfluvial region in the late 19th - early 20th centuries. Also, the research results can serve as a reference source for the bachelor's, master's and doctoral dissertations, also used in university courses.

Implementation of the results: various aspects of the problem in question have been presented at national and international conferences, published in 12 scientific articles. The obtained scientific results can be used in various educational programs of educational institutions, as well as in research on religious life.

АННОТАЦИЯ

Шаларь Марин, «Монастыри и монашеская жизнь в Бессарабии (1813-1918)», диссертация на соискание ученой степени доктора истории, Кишинев, 2021.

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 250 наименований, 140 страниц основного текста, приложения. Результаты опубликованы в 12 научных статьях.

Ключевые слова: монастырь, монашество, Бессарабия, религия, духовная жизнь, Церковь.

Цель работы: комплексное исследование с исторической точки зрения экономического, социального и культурного развития монастырей и монашеской жизни в Бессарабии в конце XIX - начале XX вв.

Задачи исследования: представление тематики бессарабских монастырей царского периода в контексте исторического исследования; определение мер Русской Православной Церкви в организации монашеской жизни в 1813–1918 гг.; анализ моделей внутренней монашеской жизни, которые применяли иерархи митрополии, а затем и Кишиневской и Хотинской архиепископии; оценка места монастырей и монашества в политическом, социальном и духовном развитии Бессарабии.

Научная новизна и оригинальность: данное исследование необходимо, поскольку представляет собой комплексный анализ развития монашеской жизни в Бессарабии в царский период.

Полученные научные результаты: заключаются в выделении и характеристике особенностей внутренней жизни монастырей и монастырского братства в период, когда Бессарабия входила в состав Российской империи. Они отражают включение монашеской системы Пруто-Днестровского междуречья в рамки духовной системы Русской Православной Церкви.

Теоретическая значимость: работа будет полезна исследователям в области истории духовной жизни Бессарабии.

Практическая значимость: диссертация может быть полезна специалистам в области междисциплинарных исследований, предлагая возможность проведения исследований, связанных с различными аспектами религиозной жизнью Прута-Днестровском регионе в конце XIX-начале XX вв. Также результаты исследования могут служить отправной точкой для разработки бакалаврских, магистерских и докторских диссертаций, их можно использовать в университетских курсах.

Внедрение результатов: различные аспекты рассматриваемой проблемы были представлены на национальных и международных конференциях, опубликованы в 12 научных статьях. Полученные научные результаты могут быть использованы в различных учебных программах учебных заведений, а также в исследованиях религиозной жизни.

LISTA TABELELOR

Tabelul 1. Inventar cu privire la numărul mănăstirilor și schiturilor și al călugărilor din Eparhia Chișinăului în anul 1817	159
Tabelul 2. Inventar cu privire la numărul călugărilor și al novicilor de la mănăstirile din Eparhia Chișinăului în anul 1851.....	161
Tabelul 3. Inventar cu privire la moșiile mănăstirilor din Basarabia trecute, în 1873, în gestiunea Ministerului Proprietăților Statului	162
Tabelul 4. Inventar cu privire la numărul călugărilor și novicilor de la mănăstirile și schiturile din Eparhia Chișinăului în anul 1882	164

LISTA ABREVIERILOR

AB – Arhivele Basarabiei.

ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova.

CMISB –Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia.

EH – Episcopia Hotinului.

ÎPS – Înalt Preasfințitul.

PS – Preasfinția Sa.

RSIABC – Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău.

SIAO – Societatea de Istorie și Antichități din Odesa (*rus.* ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей).

VB – Viața Basarabiei.

ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей (*rom.* Buletinul Societății de Istorie și Antichități din Odesa).

КЕВ – Кишиневские епархиальные ведомости (*rom.* Buletinul/ Vedomostile Eparhiei Chișinăului).

КУИА – Коммунальное учреждение «Измаильский архив». (*rom.* Instituția comunală Arhiva Ismail)

ТБГУАК – Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии (*Lucrări ale Comisiei guberniale științifice a arhivelor din Basarabia*)

ТБЦИАО – Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества (*Lucrări ale Societății istorico-arheologice bisericesti*)

INTRODUCERE

Actualitatea temei. Din cele mai vechi timpuri, mănăstirile ortodoxe au fost locuri unde oricare persoană putea să-și găsească liniște, să-și potolească setea sufletească și să afle o povață. Predecesorii noștri menționau că în mănăstiri „cel ce are nevoie are parte de alinare sufletească în timpul liturghiei și de alinare trupească în timpul sfinte trapeze a monahilor” [219, c. 278].

Instituțiile religioase monahale sunt un fenomen unic în istoria Bisericii Ortodoxe. Monahismul este o comunitate socio-culturală cu modul său caracteristic de viață, orientarea culturală și rolul său în istoria bisericii, a statului, în societate. Tradițiile vieții monahale și a celei mănăstirești au rădăcini adânci în spațiul pruto-nistean. Crearea și menținerea centrelor duhovnicești erau susținute de domnitori, boieri și negustori, care donau pentru întreținerea lor mijloace financiare și materiale impunătoare. Un rol principal în apariția primelor schituri l-au avut călugării, care au pus bazele vieții monahale în Basarabia. Odată cu trecerea timpului, aceste sfinte așezăminte au devenit adevărate izvoare duhovnicești pentru cei care au căutat mântuirea în sânul bisericii ortodoxe.

Trebuie să menționăm în mod deosebit faptul că, încă din perioada medievală, mănăstirile moldovenești au avut calitatea de centre culturale și de luminare. Pe lângă ele se deschideau tipografii, se tipărea literatură liturgică și religioasă. Acolo erau înființate biblioteci, datorită cărora s-au păstrat intacte până astăzi diverse lucrări, traduceri și manuscrise ale teologilor ortodocși, apărute pe meleag moldovenesc. Un rol deosebit în luminarea duhovnicească l-au jucat și școlile mănăstirești, în care învățau știința de carte și Legea lui Dumnezeu atât copii ai slujitorilor bisericii, cât și copii ai localnicilor din satele învecinate.

Reprezentanții învățați ai monahismului au contribuit substanțial la dezvoltarea vieții religioase din Basarabia. Anume ei le-au altoit locuitorilor mănăstirilor deprinderile de muncă, credința ortodoxă și moralitatea. Mănăstirile erau și locuri de pedeapsă (de canon) și de corecție pentru clericii care încălcau statutul și regulile bisericești.

Locul principal la fiecare mănăstire revenea bisericii, în jurul căreia erau amplasate spațiile de locuit (chiliile) și acareturile utilitare, gospodărești. Întemeierea noilor mănăstiri s-a datorat, în mare parte, vechilor dinastii boierești, cum au fost: Hâncu, Roset, Hrisoverghi ș.a.

Mănăstirile deveneau loc de adăpost pentru populația urbană și cea rurală pe timp de război, de invazii ale nogailor, precum și în cazul unor dezastre epidemice. Pe lângă mănăstiri se deschideau spitale și adăposturi pentru orfani și nevoiași. Evenimentele Primului Război Mondial au demonstrat rolul enorm al fraților monahi, care a constat în spovedirea ostașilor, în colectarea și distribuirea

donățiilor pentru nevoile ostașilor, dar și în crearea condițiilor de adăpost și ajutor pentru orfani și văduvi.

Actualitatea prezentului studiu este determinată și de interesul crescând în societate pentru cunoașterea istoriei mănăstirilor, a organizării vieții interne a călugărilor din mănăstiri și schituri, care, de-a lungul secolelor, nu a constituit obiectul unei cercetări distincte. Astăzi, când nu mai există interdicții ideologice și administrative în ceea ce privește studierea problemelor vieții religioase a societății, în fața oamenilor de știință se deschide posibilitatea pentru cercetări științifice aprofundate și în acest domeniu. La realizarea unor astfel de studii contribuie și accesul liber la arhivele și bibliotecile bisericești și mănăstirești, acces până nu demult interzis. Despre importanța crescândă a mănăstirilor în societatea modernă vorbește și faptul că ele sunt susținute la nivel superior de stat, manifestat prin începerea lucrărilor de reconstruire a multor mănăstiri și, în primul rând, a unor monumente de patrimoniu duhovnicesc și istoric din țara noastră, cum ar fi Căpriană și Curchi. În scopul revigorării duhovnicești a acestor și a altor sfinte așezăminte din Moldova este necesară cercetarea multilaterală a istoriei lor.

Studierea trecutului sfintelor mănăstiri din Basarabia oferă posibilitatea de a descoperi și cunoaște importante personalități duhovnicești din trecut, cum ar fi, de exemplu: arhimandritul Nafanail (Danilevski), arhimandritul Andronic (Popovici), arhimandritul Irinei (Nesterovici), arhimandritul Ioanichie (Vieru), și egumenul Iliodor (Bokanski) ș.a. Prin activitatea lor, aceste personalități s-au învrednicit de o mare autoritate în rândul clerului basarabean și al mirenilor.

Cercetarea trecutului mănăstirilor și frăției mănăstirești este necesară pentru a determina rolul Bisericii Ortodoxe în societate. Și asta nu este întâmplător. Se știe că în trecut Biserica basarabeană a jucat un rol important în viața socială și culturală. Studiarea evoluției vieții mănăstirești în perioada țaristă permite completarea imaginii generale a situației religioase în spațiul pruto-nistean, care în anii 1813-1918 se afla sub jurisdicția canonică a Bisericii Ortodoxe Ruse. În același timp, studiul permite înțelegerea fenomenelor caracteristice Bisericii basarabene, care s-au desfășurat în domeniul mănăstiresc în perioada vizată. Studiarea istoriei mănăstirilor și monahismului în perioada nominalizată este deosebit de relevant pentru prezent și din cauza faptului că în această perioadă mănăstirile, ca instituții religioase ale societății tradiționale, s-au confruntat cu numeroase probleme ale existenței lor în noile condiții politice, socio-economice și culturale.

În prezent, când există o renaștere activă a mănăstirilor basarabene, acestea se confruntă din nou nu numai cu aceleași probleme nerezolvate ca în perioada anterioară. Studiarea experienței

pozitive de rezolvare a acestor probleme de către mănăstiri va permite frăției călugărilor din perioada contemporană să evite greșelile predecesorilor lor.

În felul acesta **problema cercetării** se configurează din necesitatea de a reflecta cum a fost viața religioasă în spațiul pruto-nistean și în ce măsură putem vorbi de rolul mănăstirilor ortodoxe în viața socio-culturală a țării în contextul evoluției istorice.

Scopul lucrării: studierea complexă, din perspectivă istorică, a dezvoltării sub aspect economic, social și cultural a vieții mănăstirești și monahale din Basarabia în 1813-1918.

Segmentul cronologic al studiului are ca limită de jos anul **1813**, atunci când, oficialitățile de la Sankt Petersburg înființează pe teritoriul nou-anexat Eparhia Chișinăului și Hotinului, divizând, în așa fel, Principatul Moldovei nu doar din punct de vedere politic, dar și sub raport religios. Începând din anul 1813 eparhia nou-creată oficial se supune Bisericii Ortodoxe Ruse.

Limita superioară a cadrului cronologic este anul **1918**, când în urma Unirii Basarabiei cu Regatul României, bisericile, inclusiv și mănăstirile locale, sunt trecute sub jurisdicția canonică a Bisericii Ortodoxe Române.

De menționat, că în teza de doctor capitolele sunt delimitate în două sigmente cronologice – 1813-1880 și 1880-1918. Aceasta s-a făcut din cauza că Eparhia Chișinăului și Hotinului anume în anul 1882 a cunoscut schimbări legate de reformele radicale în domeniul bisericesc (care vizau și mănăstiri), implementate de oberprocurorul Sfântului Sinod Constantin Pobedonostev.

Obiectivele cercetării:

1. Reflectarea vieții călugărilor și a mănăstirilor ortodoxe din Basarabia în sursele istoriografice și istorice;
2. Analiza modelului de viață monahală internă care a fost aplicat de către ierarhii Mitropoliei, ulterior și ai arhiepiscopiei din Chișinău și Hotin;
3. Aprecierea locului mănăstirilor și al monahizmului în dezvoltarea socială și spirituală a Basarabiei; determinarea măsurilor Bisericii Ortodoxe Ruse în organizarea vieții monahale în perioada anilor 1813-1918;
4. Prezentarea subiectului mănăstirilor basarabene în perioada țaristă în contextul cercetărilor istorice.

Noutatea și originalitatea științifică: Este dezvăluită osatura complexă a dezvoltării vieții mănăstirești din Basarabia într-o perspectivă triplă (economică, socială, culturală) prin explicitarea unei mari varietăți de date inedite și fapte concludente.

Rezultatele științifice obținute, care au condus la soluționarea unei probleme importante rezidă în evidențierea și caracterizarea particularităților vieții interne a mănăstirilor ortodoxe și a frățimii monahale în perioada când Basarabia făcea parte de Imperiul Rus, fapt care a permis ilustrarea încadrării sistemului monahal din spațiul pruto-nistean în sistemul duhovnicesc al Bisericii Ortodoxe.

Metodele de cercetări științifice. Pentru realizarea scopului investigației propuse în teză au fost utilizate metodele: metoda critică, metoda istorico-comparativă, structural-funcțională, statistică, sistemică, metoda tipologizării, empirică, particularizarea și generalizarea, inducția, analogia etc. Ca principii au fost aplicate: principiul obiectivității, cronologic și al imparțialității istorice etc. Metodele utilizate și-au atins scopul și au contribuit la realizarea finalităților propuse facilitând finalizarea cercetării cu concluzii și recomandări.

Semnificația teoretică: sunt analizate conceptual și dezvăluite semnificațiile noțiunilor de viață monahală, comunitate monahală, frățime mănăstirească, mănăstiri închinare, complex monastic, viață de obște; sunt evidențiate particularitățile activității mănăstirilor în evoluția contextului istoric.

Valoarea aplicativă: Rezultatele cercetării pot fi utile specialiștilor în domeniu, în studiile interdisciplinare, oferind posibilitatea unor repere ce vizează viața religioasă în spațiul pruto-nistean în sec. XIX-începutul sec. XX. De asemenea, rezultatele cercetării pot servi drept punct de plecare pentru elaborarea unor teze de licență, master și doctorat, pot fi utilizate în cadrul unor cursuri universitare.

Aprobarea rezultatelor: Diverse aspecte ale problemei abordate au fost prezentate la diverse manifestări științifice naționale și internaționale: Conferința științifică a doctoranzilor *Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*, Ediția V. 25 mai 2016 și Ediția VI. 15 iunie 2017, Chișinău; Conferința științifică națională *Biserica Ortodoxă din Moldova și Statul. Credință și cunoaștere*, 11 octombrie 2016, Chișinău; Conferința științifică națională cu participare internațională a tinerilor cercetători *Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații*. 17 noiembrie 2016, Chișinău; Conferința științifică internațională *Evenimente și personalități marcante ale vieții spirituale din spațiul Pruto-Nistean și vecinătățile lui în sec. XIX-XX*, 24-25 noiembrie 2017, Chișinău; Conferința Științifică Națională *Помоугеу*

Михаил Чакир – просветитель и религиозный деятель Бессарабии. 10 septembrie 2018. Chișinău.

O parte din rezultatele științifice au fost publicate în 12 articole științifice. Dintre acestea menționăm:

Aspecte ale organizării vieții monahale în timpul Exarhului moldo-valah Gavriil Bănulescu-Bodoni (anii 1808-1812). In: Akademos. Revista de știință, inovare, cultură și artă, 2020, nr. 2 (92-95);

Din istoria vieții monahale în Basarabia (prima jumătatea a sec. XIX). In: Revista de Etnologie și Culturologie, 2020, vol. XXVII (129-136);

Locul și rolul mănăstirilor în viața socială și culturală a Basarabiei (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX). In: Revista de Etnologie și Culturologie, 2020, vol. XXVIII (109-116);

Gavriil Bănulescu-Bodoni and the organization of Monachal life in Bessarabia during the Russian-Turkish War (1806-1812). In: Cogito. 2020, vol. XII, nr. 2, Iunie (55-63);

Роль монастырей в общественной и культурной жизни Бессарабии в конце XIX – начале XX века. In: Firul viu ce leagă timpuri: Culegere de articole - Времен связующая нить: Сборник статей. The thread connects times: The collection of articles: Ad honorem Victor Țvircun. Chișinău, 2020 (578-592);

Izvoarele studierii istoriei bisericii ortodoxe din Basarabia (sec. XIX-lea). In: Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători. Materialele Conferinței Științifice a Doctoranzilor. Ediția a V-a. Vol. 3. Chișinău, 2016 (201-204);

Activitatea clerului monahal din cuprinsul mitropoliei Chișinăului și întregii Moldovei. In: Biserica ortodoxă din Moldova și statul. Credință și cunoaștere. Rezumatele comunicărilor științifice. Chișinău, 2016 (22-23);

Documente din arhivele de stat a Rusiei ca surse de studiere a istoriei bisericii ortodoxe din Basarabia (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). In: Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători. Materialele Conferinței Științifice a Doctoranzilor. Ediția a VI-a. Vol. 2. Chișinău, 2017 (64-67).

Rezultatele științifice obținute și deja publicate, pot fi aplicate în cadrul diferitor programe de studii ale instituțiilor de învățământ, cât și în cercetările vieții religioase.

Ar trebui să notăm faptul că în versiunea în limba rusă a documentelor de arhivă pot fi atestate denumiri de mănăstiri și de schituri „traduse” în limba rusă în acea perioadă. De exemplu: Ghinkulskii

(rus. Гинкульский) – pentru Mănăstirea Hâncu; Kiprianskii/Kiprianovskii – pentru Mănăstirea Căpriana; Kurkovskii (rus. Курковский) – pentru Mănăstirea Curchi, Ciurova (rus. Чурова) – pentru Mănăstirea Hirova, Șabskii (rus. Шабский) – pentru Mănăstirea Japca, Frumoșskii (rus. Фрумошский) – pentru Mănăstirea Frumoasa etc.

Sumarul compartimentelor tezei. Partea introductivă a tezei conține actualitatea problemei de cercetare, aici sunt expuse scopul și obiectivele tezei, este formulată noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor, precum și este prezentat sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor conține adnotări în limbile română, engleză și rusă; introducere; trei capitole care sunt divizate în subcapitole; concluzii generale și recomandări; bibliografie; anexe; CV-ul autorului.

În *Introducere* este expusă actualitatea temei de cercetare, de asemenea este formulat principalul scop și expuse obiective, este explicat spațiul cronologic, principalele metode de cercetare, valoarea teoretică și aplicativă a tezei și rezultate științifice obținute care au condus la soluționarea problemei științifice.

În Capitolul 1, intitulat *Repere istoriografice și surse istorice în reflectarea monahismului și mănăstirilor din Basarabia* sunt analizate principalele lucrări ce abordează problema mănăstirilor din Basarabia în perioada nominalizată. De asemenea, sunt analizate principalele izvoare, împărțite în două grupuri: inedite și publicate.

Capitolul 2, intitulat *Organizarea și activitatea mănăstirilor și a vieții monahale în Basarabia în anii 1813-1880*, evidențiază problema creării și structurii eparhiei Chișinăului și Hotunului în cadrul Bisericii Ortodoxe Ruse. Se evidențiază subiectul construirii și renovării ulterioare a lăcașurilor sfinte. În capitolul dat, se atrage atenția și asupra problemei proprietăților mănăstirilor închinete. În același timp, se vorbește despre manifestarea frăției mănăstirești în diferite acte cu tentă culturală și socială.

În Capitolul 3 – *Locul și rolul așezămintelor monahale în dezvoltarea socială și spirituală a Basarabiei (1880-1918)* – se acordă atenție politicii Bisericii Ortodoxe Ruse în vederea reglementării vieții interne a frăției mănăstirești și a activității mănăstirilor însuși. În capitolul prezent este prezentată situația economică a mănăstirilor. De asemenea se analizează activitatea culturală și de caritate a reprezentanților duhovnicești. Cu ajutorul surselor de arhivă este arătată activitatea școlilor, care activau în cadrul mănăstirilor.

În teza de doctor sunt incluse concluzii și recomandări, care reies din rezultatele obținute în urma studierii subiectului propus. Sunt anexate tabele, care conțin informația inedită referitor la starea manăstirilor și călugărilor din Basarabia.

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE ÎN REFLECTAREA MONAHISMULUI ȘI MĂNĂSTIRILOR DIN BASARABIA

1.1. Dimensiunea istoriografică a problemei

Istoria mănăstirilor și monahismului din Basarabia este un domeniu indispensabil al istoriei religioase în spațiul Pruto-Nistrean. Trebuie de menționat că în știința națională s-au făcut unele încercări de a prezenta tabloul istoriografic al problemei date. Aici se înscrie articolul lui Andrei și Valentina Eșanu *Istoriografie ecleziastică din Basarabia /RSS Moldovenească / Republica Moldova (sec. XIX – începutul sec. XXI)*, unde cercetătorii respectivi fac analiza inclusiv și a lucrărilor despre mănăstirile din Basarabia [60, p. 17-43]. De asemenea, acest aspect este reflectat mai detaliat și în studiul cercetătorilor respectivi *Mănăstiri și centre religioase din Basarabia/RSS Moldovenească / Republica Moldova (sec. XIX – începutul sec. XXI). Aspect istoriografic* [61, p. 14-28]. Trebuie să amintim și de contribuția de cercetare istoriografică a lui Eugen Onicov *Reflecții istoriografice asupra istoriei vieții monahale din Basarabia* [91, p. 29-34].

În cele ce urmează ne-am pus ca scop să completăm datele istoriografice referitor la studiile care abordează problema mănăstirilor și monahismului în Basarabia țaristă.

Interesul pentru cercetarea subiectului istoriei mănăstirilor și schiturilor din Basarabia apare încă la începutul secolului al XIX-lea. Este evident faptul că primii cercetători, care au atins acest subiect, erau reprezentanți ai istoriografiei ruse. Unul dintre primii cercetători ai mănăstirilor din Basarabia a fost istoricul din Odesa Nicolai Murzakevici. Studiul lui *Informații despre unele mănăstiri ortodoxe din Eparhia Hersonului și Chișinăului* (1848) [184, c. 302-329] poate fi considerat drept cel dintâi studiu în care a fost întreprinsă prima încercare de trecere în revistă a istoriei mănăstirilor de pe teritoriul dintre Prut și Nistru. Studiul conține informații de ordin descriptiv: când și de cine a fost fondată mănăstirea, denumirea locului pe care a fost format schitul. Așa de exemplu, autorul face o descriere istorică a mai multor mănăstiri de călugări, printre care: Mănăstirea *Sfântul Nicolae* de la Dobrușa, Mănăstirea *Nașterea Maicii Domnului* de la Curchi, Mănăstirea *Înălțarea Domnului* de la Japca, Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârbovăț, Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârjauca. Mai târziu, în 1881, N. Murzakevici a publicat un articol referitor la istoria bisericii *Înălțarea Domnului de la Mănăstirea Noul Neamț* [182, p. 482-485]. Este important să menționăm că autorul amintește aici despre starețul Paisie Velicicovski, care a jucat un rol decisiv

în elaborarea statutului (regulamentului) viețuirii monahale în Principatul Moldovei. Din acest articol aflăm că la Mănăstirea Nouă Neamț viața se desfășura conform aceluiași statut. Trebuie de remarcat că, după părerea istoricului Vlad Ghimpu, informațiile despre mănăstirile basarabene publicate de către Nicolai Murzakevici au fost copiate de către acesta în arhiva dicasteriei Duhovnicești. Aceste materiale au fost adunate după dispoziția arhiepiscopului Dimitrie Sulima în anul 1821 [66, p. 17].

Prezintă interes și lucrările de sinteză privind istoria mănăstirilor basarabene. Încă în 1862 mănăstirile și schiturile basarabene au fost descrise, printre primii autori, de ofițerul statului-major general Aleksandr Zașciuk, care a inclus acest material în lucrarea sa privind geografia și statistica acestui ținut [163, c. 197-237].

Ținem să menționăm în mod deosebit că, în perioada țaristă, cercetările principale cu privire la istoria mănăstirilor s-au concentrat pe organul oficial al Eparhiei Chișinăului și Hotinului, revista *Кишиневские епархиальные ведомости* / rom. *Buletinul Eparhiei Chișinăului*. De exemplu, pe paginile acestei reviste au fost publicate articole de istorie și statistică ale Mănăstirilor Hârbovăț și Hârjauca [224, nr. 11, c. 420-427, nr. 12, c. 454-464, nr. 14, c. 520-535, nr. 16, c. 580-592; 152, nr. 5, c. 205-214, nr. 6, c. 239-249, nr. 7, c. 283-292]. De asemenea, este important că autorii acestor studii sunt clerici, care cunoșteau documentele păstrate în arhivele mănăstirilor sus-numite. Acest lucru a permis inițierea unor dispute asupra anumitor probleme. Astfel, în 1874, arhimandritul Nafanail a semnalat existența unor inexactități și a unor omisiuni admise de arhimandritul Serafim în descrierea istoriei Mănăstirii Hârbovăț făcută de acesta [188, nr. 17, c. 655-662, nr. 20, c. 758-763].

În acest context este relevant faptul că Ieromonahul Maximilian este primul autor al istoriei mănăstirii Japca. În câteva articole, care au văzut lumina tiparului pe paginile revistei sus-menționate, călugărul descrie date biografice ale reprezentanților frăției mănăstirești. Este important că autorul acordă atenția și activității călugărilor de până la numirea sa în mănăstirea Japca [179, № 13, c. 392-412; № 14, c. 440-446]. Sunt publicate și date privind donațiile care au fost oferite mănăstirii de către oamenii simpli, dvoreni și funcționari de stat.

Trecutul istoric al mănăstirii Japca a fost cercetat și de către preotul M. Ganițki [149, № 18, c. 641-660, № 20, c. 754-762, № 23, c. 914-921]. Autorul a folosit documentele care se aflau în arhiva acestei mănăstiri. Ca sursă primară autorul a introdus și diferite înscrisuri făcute de către călugări pe cărțile bisericești. Aceasta a dat posibilitatea cercetătorului să identifice numele ieromonahilor, care au slujit la Japca încă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. În premieră în istoriografie sunt prezentate date statistice amănunțite referitor la veniturile și cheltuielile anuale ale mănăstirii.

Cercetătorul M. Ganițki a contribuit și la alcătuirea primei schițe istorice a mănăstirii Saharna. Autorul a vizitat acest lăcaș sfânt în 1873, ceea ce i-a permis să facă o descriere detaliată a trei biserici, care se aflau în raza mănăstirii [147, № 6, c. 261-268; № 7, c. 319-329]. Autorul acordă atenția obiectelor de cult, care se păstrau în mănăstire, menționează numele celor care au făcut donații în folosul mănăstirii. Prezintă interes și observațiile autorului asupra bibliotecii locale, unde el a depistat un Evangheliu din 1722 [147, № 7, c. 319].

Pe acest fundal, merită atenție și cercetările lui Arsenii Stadnițki publicate în *Кишиневские епархиальные ведомости*, și care se referă la istoria Mănăstirii Căpriană. În aceste lucrări autorul este primul care scrie despre personalitatea arhimandritului Antim, egumen al acestei mănăstiri, fost oponent al reformelor propuse de Mitropolitul Gavriil (Bănulescu-Bodoni). Stadnițki este unul din primii autori care s-a concentrat pe problema eforturilor Înalt preasfințitului Gavriil pentru a îmbunătăți viața spirituală din lăcașurile monahale basarabene și a introduce modul de viață monahală în comun. O trăsătură caracteristică a studiilor lui A. Stadnițki este bogata lor bază documentară, întemeiată în principal pe izvoare din arhiva Consistoriului duhovnicesc din Chișinău [229, nr. 5, p. 106-114; 231, nr. 6, p. 129-135, nr. 7, p. 151-160]. Același autor publică o serie de articole despre arhimandrit Andronic (Popovici), egumen și întemeietorul mănăstirii Noul Neamț [228, № 17, c. 503-512; № 18, c. 547-551]. Izvoare pentru studiul lui A. Stadnițki au constituit diferite manuscrise, rămase după moartea lui Andronic, dar și amintirile sale în urma convorbirilor cu acest călugăr. Cercetătorul îl numește pe Andronic „om al cărții” și aceasta nu este întâmplător, pentru că se știe că acest egumen a scris câteva volume de istorie a mănăstirilor Noul Neamț și Secu.

Profesorul Seminarului Teologic din Chișinău E. Mihalevici este unul din primii cercetători care acordă atenție trecutului icoanelor din mănăstirile basarabene. În acest context, o să menționăm articolul lui «*Нямецкая*» чудотворная икона *Божией Матери*, în care autorul descrie istoria acestei icoane [181, c. 135-137]. După datele cercetătorului, ea a fost dăruită domnitorului Țării Moldovei Alexandru cel Bun de către Ioan Paleolog (fiul împăratului bizantin Manuil Paleolog) în anul 1426.

Prezintă interes și articolele publicate de contemporanii diverselor evenimente. De exemplu, A. Postolachi, în 1912, a descris sfințirea noii biserici *Sfântul Mitrofan* de la Mănăstirea Călărășeuca. La evenimentul festiv a asistat arhiepiscopul Serafim (Leonid Ciceagov) [217, p. 1361-1365]. La începutul sec. XX, V. Guma a prezentat un material cu privire la vizita, în 1913, a arhiepiscopului

Serafim la unele mănăstiri din Basarabia, descriind situația de atunci a sfintelor așezăminte și frăția monahală a acestora [157].

Este relevant și primul articol referitor la școlile mănăstirești *О церковно-приходских школах при монастырях Кишиневской епархии*, autorul căruia este preotul Alexandru Ianovschi. Conform acestui cercetător, deschiderea școlilor mănăstirești se datorează Episcopului Pavel (Lebedev). Studiul descrie organizarea internă a acestor școli, obligațiile învățătorilor și elevelor [249, c. 503-507].

Pe paginile revistei *Кишиневские епархиальные ведомости* a vazut lumina și teza de doctorat a lui Vasili Cazanacli *Паисий Величковский и его значение в истории православного монашества*. În aceasta lucrare autorul prezintă activitatea lui Paisie în organizarea obștei după rânduiala athonită, punând accent pe ascultare, smerenie și rugăciune [171, № 18 c. 581-586; № 19, c. 609-613; № 20, c. 654-659; № 21, c. 703-712; № 22, c. 737-748; № 23, c. 771-780; № 24, c. 799-806]. Este arătată și contribuția lui Paisie în reînnoirea dinamică a vieții monahale isihaste. După părerea lui V. Cazanacli, Paisie Velicovschi prin activitatea sa a influențat monahismul ortodox din secolul al XVIII-lea.

O serie de articole dedicate istoriei mănăstirilor basarabene au fost publicate în *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии* (rom. *Lucrări ale Comisiei guberniale științifice a arhivelor din Basarabia*). Astfel, D.V. Șceglov a descris trecutul Mănăstirilor *Adormirea Maicii Domnului* și *Sfântul Nicolae* din Ismail [244, p. 215-225].

Prezintă interes și articolul lui Iosif Parhomovici, dedicat activității Arhiepiscopului de Chișinău și Hotin Pavel (Lebedev) [212, c. 1-320]. În acest material găsim informația despre situația mănăstirilor în anii 70 ai sec. XIX. Sunt arătate încercările acestui înalt ierarh de a rusifica Biserica basarabeană. Acest arhiepiscop Pavel se arată nedumerit că școlile cu predare în limba rusă, înființate pe lângă mănăstiri, au fost întâmpinate cu nemulțumire. Se observă tendința lui I. Parhomovici de a idealiza rolul acestui ierarh în organizarea școlilor mănăstirești. De aceea autorul descrie măsurile drastice ale arhiepiscopului Pavel, care erau desfășurate împotriva călugărilor, care se împotriveau deshiderii școlilor.

În studiul său dedicat arhiepiscopului de Chișinău și Hotin Serafim (Ciceagov), Iosif Parhomovici, autorul din nou îl elogiază pe ierarhul basarabean arătând reușitele lui în organizarea vieții monahale [214].

În acest punct, trebuie să subliniem că anume în perioada țaristă au apărut studii monografice cu privire la istoria unor mănăstiri basarabene. Merită să fie numită în acest context lucrarea bulgarului

Pavel Kaleandji, editată în 1870, la Bolgrad. Lucrarea se referă la istoria Mănăstirii Căpriana, inclusiv la unul dintre stareții acesteia, Kozma Kușarov [172]. În 1911, conducătorul centrului misionar, arhimandritul Gurie (Gheorghe Grosu) a publicat un studiu monografic privind istoria Mănăstirii *Înălțarea Domnului* de la Noul Neamț [154]. Ca bază de surse pentru monografie autorul a folosit manuscrisele ieromonahului Andronic Popovici. Despre actualitatea acestei lucrări vorbește și faptul că a fost reeditată de câteva ori.

Subiectul mănăstirilor închinete din Basarabia și moșiilor care le aparțineau a fost atins detaliat în articolul lui A. Cotruța [162, №. 2-3, c. 444-516]. Autorul atrage atenția asupra averilor imobiliare și pădurilor din Basarabia, care aparțineau locurilor sfinte și mănăstirilor din Răsărit, mănăstirilor închinete din Moldova și celor din Basarabia. La rândul său, D. Șceglov a dezvoltat subiectul în seria de articole publicate în *Buletinul Eparhiei Chișinăului* [246, № 4, c. 152-161; № 5, c. 215-227; №6, c. 265-269; №7, c. 307-314]. Autorul face un excurs istoric al mănăstirilor închinete din Moldova și Țara Românească. D. Șceglov descrie și încercările autorităților ruse de a impune mănăstirile închinete să jertfească veniturile lor și în folosul instituțiilor locale. Prezintă interes lista moșiilor care aparțineau mănăstirilor străine în Basarabia. A. Stadnițkii acordă atenție asupra activității mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni în vederea supunerii mănăstirilor basarabene, care aparțineau celor din Răsărit către autoritățile din Eparhia Chișinăului și Hotinului [230, c. 12-24]. Un alt cercetător, I. Parhomovici, bazându-se pe documente ale Consistoriului Duhovnesc din Chișinău, completează imaginea generală a problemei cu privire la mănăstirile închinete din Basarabia [215, c. 216-217].

În perioada interbelică survine o nouă etapă în studierea mănăstirilor basarabene. De această temă s-au preocupat reprezentanții istoriografiei române. Menționăm că fețele duhovnicești au fost printre primii care au pus baza științifică a subiectului în perioadă interbelică. Unul din primii în acest domeniu s-a manifestat arhimandritul și episcopul Visarion Puiu [106; 107]. Prima sa lucrare, intitulată *Din istoria vieții monahale*, este dedicată istoriei universale a monahismului. După părerea lui V. Puiu monahismul în creștinism a apărut ca o necesitate psihologică și socială. Prezintă interes comparația autorului dintre monahismul răsăritean și apusean [106, p. 48]. În lucrarea apărută în 1919 sub titlul *Mănăstirile din Basarabia*, autorul prezintă o scurtă istorie a locașurilor sfinte existente în acea perioadă, dă numele întemeietorilor lor. V. Puiu și, pentru prima dată, a clasificat mănăstirile basarabene în 3 categorii, în funcție de ctitorii lor: domnești, boierești și mănăstiri fondate de călugări și enoriași [107, p. 23]. Un neajuns evident al lucrării este faptul că autorul nu face referințe la sursele

din care a luat informațiile despre stareți, ctitori și donatori, ceea ce nu permite valorificarea științifică a acestor informații.

Un alt reprezentant al Bisericii Ortodoxe – ieromonah Ironim, a publicat lucrarea *Istoricul Sfintei mănăstiri Noul-Neamț din județul Tighina*, în care prezintă evoluția istorică a mănăstirii de la întemeiere (1856) până la anii 20 ai sec. XX [70]. Autorul a acordat atenție prioritară vieții economice și descrierii biografiilor personalităților care s-au aflat în fruntea mănăstirii Noul-Neamț.

Este necesar să evidențiem și cartea arhimandritului Antim Nica, care este dedicată vieții monahale în Basarabia în perioada țaristă [89]. Autorul atrage atenția asupra activității mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni în regulamentul vieții frăției mănăstirești. După părerea lui, mitropolitul Gavriil avea conceptul propriu în construcția monahismului basarabean „... el vedea monahismul sub influența Athousului, unde și-a petrecut anii tinereții” [89, p. 6].

În această perioadă a fost publicat și studiul lui Iosif Parhomovici despre pământurile mănăstirilor basarabene închinat [93, p. 33-41]. Conform informațiilor acestui istoric ecleziastic, în 1812, în Basarabia erau 173 de moșii ale mănăstirilor din Orient.

Este incontestabilă contribuția lui Iosif Parhomovici în evidențierea rolului ierarhilor episcopiei de Hotin și Chișinău în dezvoltarea vieții mănăstirești. Așa, de exemplu, în materialul său, dedicat activității Episcopului de Chișinău și Hotin Neofit, I. Parhomovici atrage atenția asupra grijii acestui ierarh asupra școlilor de pe lângă mănăstiri [210, c. 1-165]. El a arătat că în perioada Episcopului Neofit (1892-1898) prin *Instrucții* speciale au fost regulamentate obligațiile directorilor școlilor mănăstirești și ale inspectorilor eparhiali. Ca rezultat, aceste școli au fost supuse Consiliului eparhial școlar. În studiul său *Episcopul Isaachie și activitatea sa în eparhia Chișinăului*, Iosif Parhomovici prezintă date din care aflăm că anume în timpul lui (1891-1892) pentru construirea a 4 locașuri de cult, au fost folosite subvenții din veniturile mănăstirilor închinat din Basarabia [95, nr. 12, p. 17]. De asemenea, aflăm că în perioada episcopului Isaachie în eparhie în total erau 19 mănăstiri (dintre care 14 de bărbați). Mai aflăm că pe lângă 12 mănăstiri existau școli pentru orfanii minori și copiii clericilor. Un alt articol intitulat *Episcopul Iacov al Chișinăului (1898-1904)* descrie vizitele canonice ale acestui ierarh în mănăstirile și schiturile basarabene [94, nr. 18, p. 7-128]. Pentru noi prezintă interes informația referitor la rânduiala întâlnirii Preafințitului Iacov. Conform acestei rânduieli, stareții mănăstirilor trebuiau să pregătească scurte informații despre viața internă, situația materială și gospodărească a mănăstirilor [95, p. 49]. După datele lui I. Parhomovici, următorul episcop – Preasfințitul Vladimir (1904-1908) a continuat practica vizitelor canonice prin mănăstiri și

schituri. Aceasta a dat posibilitate ierarhului basarabean să vadă necesitățile călugărilor și călugărițelor. Ca rezultat, pe lângă schiturile de maici Răciula și Vărzărești au fost înființate posturile de preoți, iar pentru bisericile mănăstirilor Noul Neamț și Căpriana au fost alocate sume bănești din venitul moșiilor, ce aparțineau mănăstirelor străine [96, nr. 18, p. 129-244].

În contextul considerațiilor invocate, este relevantă și lucrarea lui Nicolae Popovschi *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși* [101]. În lucrare autorul a arătat situația călugărilor în timpul mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, măsurile pentru introducerea a „vieții de obște”. N. Popovschi atrage atenția la starea materială grea a mănăstirilor în timpul ierarhilor ruși. Din aceasta cauza, încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea au fost închise 5 schituri și 2 mănăstiri. Deși autorul prezintă un tablou amplu al istoriei ecleziastice din Basarabia, aceasta nu a reflectat viața internă și activitatea socială a frațiilor mănăstirești.

Publicațiile periodice continuă să editeze articole privind istoria unor mănăstiri. În calitate de exemplu poate servi articolul unui preot din Soroca, Alexandru Proțenco, în care este abordată istoria Schitului de maici Rudi [105, p. 1-17]. Autorul a folosit materiale de teren și izvoare ale Consistoriului duhovnicesc din Chișinău. El prezintă multe mărturii ale oamenilor în vârstă. Aceleași mănăstiri îi este consacrată și o lucrare a lui Nicolae Țiganco [129]. Deosebit de prețioasă în ea este descrierea amănunțită a icoanelor pe care autorul a avut ocazia să le vadă. Analizând arhitectura bisericii mănăstirii, el ajunge la concluzia că aceasta este apropiată ca stil de cea a bisericilor moldovenești din sec. XVI – începutul sec. XVII.

Preotul Ioan Egorov, la rândul său, a cercetat bisericile rupestre ale mănăstirilor Jabca, Saharna și Țîpova [164, p. 11-20]. Autorul a consultat literatura deja cunoscută la acest moment, însă a folosit și documente puțin cunoscute în istoriografie. Pentru noi reprezintă interes descrierea autorului a bisericilor din punct de vedere arhitectural. El atrage atenția la planuri ale locașurilor sfinte, particularități în construcții și al. Învățătorul și preotul din Chișinău Mihail Ceachir de asemenea s-a preocupat cu istoria mănăstirilor. El este autorul studiului *Измайльская крепостная Крестовоздвиженская церковь* [238, Вып. 10, с. 28-36]. M. Ceachir prezintă informația nouă referitor la încercările ierarhilor basarabeni de a crea pe baza acestei biserici a mănăstirii de obște. Aflăm că în 1910 Sfântul Sinod permite schimbarea statutului bisericii în mănăstire [238, p. 37].

Destul de amănunțit este descrisă istoria Mănăstirii Țigănești de către cunoscutul istoric și filolog Ștefan Ciobanu, într-un articol publicat în 1931 [43, p. 3-18]. Autorul pune la îndoială ipoteza expusă anterior cu referire la momentul întemeierii acestei mănăstiri. În opinia autorului, trebuie

considerat întemeietor al acestui schit stolnicul Lupul Dencă și ginerele său Enache, cu participarea răzeșilor din satele Țigănești și Cobâlca. În lucrarea sa, Ștefan Ciobanu descrie amănunțit și două biserici mănăstirești – *Adormirea Maicii Domnului* și *Sfântul Nicolae*. Prezintă interes registrul vechilor tipărituri (82 în limba română, 27 în limba slavă bisericească și o carte în limba greacă), pe care autorul le-a descoperit în biblioteca Mănăstirii Țigănești. În contextul dat, menționăm și studiul lui Șt. Ciobani *Biserici vechi din Basarabia*[42]. În articolul se regăsește informația despre Mănăstirile Vărzărești și Căpriană. Autorul reproduce fragmentul unui act, identificat în arhiva mănăstirii Vărzărești, cu privire la viața economică a călugărilor și relațiile lor cu vecinii. De asemenea, publică inscripțiile de pe pietre vechi și icoane de la mănăstirea Căpriană [42, p. 53-55].

Pentru a oferi o imagine completă problematicii abordate, remarcăm și un studiu destul de amplu, semnat de Aurel Sava, care este consacrat Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* din Hârbovăț [109, p. 322-360]. Autorul a examinat un bogat material documentar, care se păstrează în arhiva mănăstirii și a concluzionat că ctitor al acestui sfânt așezământ trebuie considerat moșierul Ursache Carpuș. Pentru cercetători prezintă interes 26 de documente care, pentru prima dată, aduc lumină asupra multor aspecte legate de dezvoltarea Mănăstirii Hârbovăț în anii 1762-1819. Istoria mănăstirii sus-numite este cercetată și de către Protosinghel Ierarchie [69, nr. 9-10, p. 582-585]. Autorul mai mult se bazează pe documente deja puse în circuitul științific de către A. Sava.

Una dintre primele lucrări fundamentale privind istoria Mănăstirii Japca este cartea lui Gheorghe Bezviconi *Mănăstirea Japca din județul Soroca* [23]. Lucrarea se bazează pe un bogat material documentar, fapt care i-a permis autorului să descrie istoria sfântului așezământ, din momentul întemeierii lui, în sec. XVII, în calitate de schit și apoi dezvoltarea lui ulterioară, din 1813, cu statut de mănăstire.

Menționăm și contribuția lui Paul Mihail în cercetarea unor personalități din viața monahală din Basarabia. Cercetătorul a dedicat un articol călugărului zugrav Ioasaf Berghie, de la mănăstirea Noul Neamț, în care descrie activitatea culturală și religioasă a acestui duhovnic [87, nr. 5, p. 314-318].

Prezintă interes științific și notele de călătorie ale învățaților români care au avut ocazia să viziteze mănăstirile din Basarabia. Astfel, în 1921 și în 1922, în revista *Luminătorul* au văzut lumina tiparului notele geografului român Gheorghe Rașcu, care a vizitat mănăstirile din centrul Basarabiei (Hârjauca, Hârbovăț, Răciula, Țigănești ș.a.). Notele de călătorie ale profesorului G. Rașcu sunt

valoroase și prin faptul că oferă descrierea unor vechi cărți și manuscrise religioase, pe care a putut să le vadă în bibliotecile din mănăstiri [108, nr. 11-12, p. 16-28, 1922, nr. 2, p. 28-35].

În 1928, pe paginile revistei *Episcopia Hotinului*, au fost republicate articole (anterior acestea fuseseră publicate în ziarul *Viitorul*) ale profesorului ieșean Ion Simionescu, în care el descria ce a văzut la Mănăstirile Dobrușa și Japca [113, nr. 15-16, p. 131-135; 112, nr. 17, p. 151-155]. Autorul a fost interesat și de vechile inscripții de pe pietre funerare, precum și de frescele de pe pereți și de iconografia din bisericile mănăstirilor.

Din perspectivă analitică este reverențială și contribuția preotului român Dimitrie Micșunescu *Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene* [83, 130 p]. Autorul în primul rând, acordă atenție stării economice a mănăstirilor și schiturilor din Basarabia. Preotul D. Micșunescu amintește și de cărțile cu conținut religios păstrate în bibliotecile mănăstirești, editate în Țările Române.

Ca subiect de meditație aici este și faptul că în atenția multor cercetători a fost bogata bibliotecă de la Mănăstirea Noul Neamț. Unul dintre primii savanți care a avut ocazia să lucreze, în perioada interbelică, cu manuscrisele de la această mănăstire a fost istoricul Petre Constantinescu-Iași. În 1933, în revista *Viața Basarabiei*, el a publicat un studiu în care a descris câteva manuscrise din secolele XIV-XVIII [55, nr. 2, p. 43-47]. Un efort enorm în vederea studierii bibliotecii de la mănăstirea Noul Neamț a depus teologul și istoricul român Paul Mihail, originar din Basarabia. El a demonstrat că raporturile culturale dintre Mitropolia Moldovei și această mănăstire din Basarabia au continuat și după anul 1812 prin completarea bibliotecii de aici cu literatură religioasă în limba română [84, nr. 11-12, p. 53-60; 85].

Ca urmare a înfăptuirii politicii ateismului militant din perioada sovietică, multe mănăstiri au fost închise sau demolate. În acest timp, studierea vieții religioase din Basarabia era strict interzisă. Acest lucru s-a manifestat atât prin limitarea accesului la arhivele bisericești, cât și în imposibilitatea publicării studiilor privind istoria ecleziastică.

La sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai sec. XX, în istoriografia din Republica Moldova interesul față de istoria trecutului mănăstirilor și schiturilor basarabene a crescut din nou. Acest lucru a fost determinat și de accesul liber la arhivele bisericești, fapt care le-a permis cercetătorilor să introducă în circuitul științific noi izvoare. Ca rezultat, au apărut monografiile referitoare la istoria unor mănăstiri. În acest context, un interes deosebit din partea istoricilor s-a observat față de unul dintre cele mai vechi așezăminte duhovnicești din țară, și anume Mănăstirea Căpriana. Trecutului acestui

sfânt lăcaș îi sunt dedicate lucrările unor cercetători moldoveni, cum sunt Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Nicolae Fuștei [64], Gheorghe Postică, Nicolae Constantinescu [102; 103] și alții.

Istoricii care studiază trecutul bulgarilor din Basarabia de asemenea au fost preocupați de istoria Mănăstirii Căpriană și au legat activitatea acestei mănăstiri de renașterea din Bulgaria din anii '60-'70 ai sec. XIX. De exemplu, cercetătorul Nicolai Cervenkov menționează că, în această perioadă, la mănăstire și-au găsit refugiu mulți activiști ai mișcării de eliberare națională a poporului bulgar, cum ar fi: Hristo Botev, Gheorghe Rakovski, Filip Totiu și alții [241, c. 96-101]. Ulterior, istoricul din Sofia, Elena Hadjinikolova, în publicațiile sale, a reflectat care este locul Mănăstirii Căpriană în lupta religioasă și culturală a bulgarilor macedoneni în anii '30-'50 ai sec. XIX. Autoarea a folosit documente din arhivele Bibliotecii Naționale a Bulgariei *Sfinții Kiril și Metodie* [235, c.145-159; 234, c. 258-269]. Despre aflarea reprezentanților clerului bulgar în Basarabia și despre interacțiunea lor cu autoritățile superioare ecleziastice de aici se vorbește în publicațiile bulgaristului din Moldova Ivan Duminica [159, nr. 4, c. 53-64; 158, c. 95-101].

Istoria întemeierii, în 1859, a Mănăstirii Noul-Neamț a fost tratată deosebit de riguros, în baza documentelor de arhivă, de către istoricul din Moldova Dinu Poștarencu [104, 66 p]. Autorul subliniază legătura acestei mănăstiri cu Mănăstirea Neamț de peste Prut, lucru care nu este întâmplător, întrucât călugării care au fugit de acolo (pe motiv că li s-a interzis să săvârșească serviciul divin în limba slavă bisericească) au venit în Basarabia și au întemeiat această mănăstire. În 2002 ieromonahul Irineu (Tafunea) a editat lucrarea sa de licență (susținută la Seminarul Teologic din Moscova) *История Свято-Вознесенского Ново-Нямецкого Куцканского монастыря* [170]. Istoria mănăstirii Noul-Neamț a fost abordată și de către cercetătoarea L. Ciașcina [239, c. 165-184], care a atras atenția la varietatea etnică a reprezentanților monahimii de aici. Diferite aspecte din trecutul mănăstirii Noul-Neamț îi găsim în lucrările lui N. Demcenco, I. Țurcanu, M. Cernovac [57, nr. 6-7, p. 243-253; 131, nr. 3-4, p.93-95; 40, nr. 9, p. 102-108; 41].

Cercetătorii și-au îndreptat atenția și asupra istoriei Mănăstirii Curchi. Aici, în primul rând, trebuie să menționăm cercetările arheologice, rezultatele cărora au fost prezentate de către V. Bubulici și M. Onilă [29, nr. 1, p. 165-188]. Arheologii menționați au caracterizat evoluția arhitectonică și gospodărească a mănăstirii menționate. Date noi despre ctitorul mănăstirii Curchi – Theodor Sabău a prezentat istoricul Sergius Ciocanu [50, p. 55-61].

O monografie consacrată acestei mănăstiri a fost publicată de V. Golub [67]. Bazându-se pe documente de arhivă, autorul a stabilit cine a fost primul ctitor al acestei mănăstiri (Iordache Curchiu

din satul Morozeni, județul Orhei), a urmărit istoria multiseculară a acestui sfânt așezământ și a frăției sale monahale.

Cercetătoarea din Moldova, Daria Donțu, în 2005, a publicat un studiu despre mănăstirea de maici *Nașterea Maicii Domnului* de la Răciula în care, între altele, face o prezentare a trecutului acestui locaș [59].

Într-un mod cu totul nou este aborbată istoria mănăstirii Răciula, prezentată de prozatorul Vladimir Beșleagă în cartea sa *Cruci rasturnate de regim. Manastirea Raciula. 1959* [22]. Autorul a descris evenimentele din 1959, cand locuitorii satului Răciula și ai altor localități limitrofe s-au opus intenției autoritatilor sovietice de a închide Manastirea de la Raciula. Deși monografia atinge perioada contemporană din trecutul acestui lăcaș sfânt, autorul totuși face o excursiune în anii de înflorire a mănăstirii.

Menționăm și o broșura a lui Vasile Trofăilă despre Mănăstirea de maici *Adormirea Maicii Domnului* de la Călărășeuca [128]. Autorul s-a bazat pe un bogat material selectat în Arhiva Națională din Republica Moldova.

S-a bucurat de atenția cercetătorilor și Mănăstirea Hâncu. Unul din primii cercetători al trecutului acestui locaș sfânt a fost în atenția istoricului și arheologului Ion Tentiuc, care, pe baza materialelor de săpături, a completat paginile ce reflectă primele decenii de existență a mănăstirii [119, vol. XII, p. 145-154]. În acest cadru analitic o să subliniem că anume cercetările de săpături, efectuate de către specialiști în cadrul mănăstirilor, au pus baza unei noi direcții științifice – *arheologia ecleziastica*. Cercetările arheologice au permis de a depista mai multe locașe rupestre.

Istoricul Alexei Agachi a editat o lucrare monografică, dedicată istoriei Mănăstirii Hâncu [4]. Cercetătorul a constatat că în trei secole de existență, acest așezământ monahal a cunoscut perioade de declin și de ascensiune. Din cartea semnată de A. Agachi aflăm că cea dintâi informație despre această mănăstire este atestată la mijlocul sec. XIX, în lucrările consacrate mănăstirilor și schiturilor din Basarabia. Studiul se bazează pe documente de arhivă și pe literatura de specialitate.

Aici se înscrie și lucrarea de sinteză a lui Tudor Cobanu și Roman Grigoriță, dedicată mănăstirii de maici Pripiceni-Curchi, care la început era un schit mic, ce aparținea mănăstirii Curchi [80, 90 p]. Autorii au arătat evoluția istorică a acestui sfânt lăcaș.

Monografia Lilianei Condricova este consacrată istoriei Mănăstirii Bocancea [51]. Autoarea descrie principalele etape istorice pe care le-a parcurs mănăstirea: 1869 – întemeierea, 1947 – închiderea, 1991 – reconstrucția ei.

Prezintă interes și lucrarea lui Ion Xenofontov cu privire la istoria complexului monastic Japca [133]. Autorul a arătat rolul acestei mănăstiri în societatea basarabeană, în același timp concentrându-și atenția asupra rolului politicii în activitatea acesteia. Pe paginile acestei cărți, I. Xenofontov, în baza izvoarelor de arhivă, a reconstituit și a prezentat biografiile ctitorilor, egumenilor și filantropilor frăției monahale.

Merită de menționat și monografia lui Vlad Ghimpu *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia* [66]. Autorul face descrierea și analiza mănăstirilor de pe teritoriul Basarabiei ce au funcționat în Evul Mediu, din perspectivă istorică și arhitecturală.

Diverse aspecte ale vieții monahale din Basarabia din sec. XIX – începutul sec. XX sunt abordate într-o lucrare a istoricului Teodor Candu. Autorul reflectă aspecte ce țin de relațiile dintre frații monahi în cadrul mănăstirii. El se oprește asupra biografiei stareților cunoscuți în acele perioade, care au avut grijă de respectarea regulamentelor mănăstirești și s-au bucurat de mare autoritate în rândul clerului basarabean [32, p. 53-66; 33, p. 101-112; 34].

Evoluția bisericii din Basarabia de la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX a fost abordată și de către Silvia Scutaru. Autoarea a cercetat viața monahală, a arătat rolul mănăstirilor în dezvoltarea culturală a acestui ținut. S. Scutaru a prezentat și rolul călugărilor în mișcarea națională din Basarabia în anii revoluționari [110].

Una din lucrările mai recente dedicată mănăstirilor basarabene este a lui Veaceslav Sodoli *Монастыри Советской Молдавии: взаимоотношения с государством и хозяйственная деятельность (1944-1962)* [226]. În monografie cercetătorul prezintă și o schiță a istoriei sistemului monahal al Moldovei în secolul XIV - mijlocul secolului XX.

În istoriografia din Republica Moldova se acordă atenție și asupra conflictelor (litigiilor) dintre proprietarii laici și mănăstiri cu privire la moșii. Această problemă este abordată în lucrările lui T. Candu, V. Tomuleț, A. Eșanu, V. Eșanu și al. [35, p. 147-154; 126, p. 155-160; 127, p. 342-362].

Este actual și interesul cercetătorilor referitor la situația mănăstirilor închinat din Basarabia în sec. XIX și a proprietăților mănăstirești. Subiectul este cercetat de către A. Zubco, E. Țurcanu, T. Varta și M. Onilă [136, p. 25-33; 130, nr. 2, p. 10-14; 132, nr. 3-4, p. 96-103; 92, nr. 1, p. 152-160].

Evidențiem și contribuția lui Sergius Ciocanu în cercetarea mănăstirilor din Basarabia din punct de vedere arhitectural și cartografic. Așa, de exemplu, în studiul *Mănăstirea de pe Vișnevăț și Căpriana - așezăminte monastice distincte. Poiene și prisăci*, autorul a conturat hotarele istorice ale moșiei mănăstirii și a confirmat existența pe acest teritoriu în trecut a celor două așezăminte monahale

[48, p. 31-43]. Același cercetător, bazându-se pe materiale de arhivă inedite pentru prima dată a alcătuit lista completă a stareților mănăstirii Horodiște, începând cu anul 1785 [49, p. 24-48].

Face să evidențiem aici și lucrările enciclopedice de sinteză care abordează tema respectivă. De regulă, autorii alcătuitori ai acestora prezintă o scurtă incursiune în istoria mănăstirilor și schiturilor situate pe teritoriul Republicii Moldova. Prima de acest gen în aspect cronologic, a fost ediția enciclopedică *Mănăstiri Basarabene*, care a văzut lumina tiparului în 1995 [81]. Această carte a fost elaborată de către jurnaliștii de la cotidianul *Moldova Suverană*. Lucrarea conține materiale despre trecutul celor 29 de mănăstiri basarabene. Deși în unele articole publicate în acest volum găsim multe erori, totuși sunt prezente și informații noi privitor la starea mănăstirilor în perioada sovietică.

Câteva ani mai târziu, în 1999, Luminița Ilvițchi editează lucrarea *Mănăstiri și schituri din Basarabia* [68], care este dedicată istoriei și arhitecturii locașurilor sfinte de la noi. Autoarea prezintă schițe scurte despre istoria mănăstirilor, acordă atenție asupra celor mai importante evenimente din trecutul lor. Aspecte discutabile ale lucrării constituie faptul că informațiile sunt preluate fără referințele la predicesori necesare. Mai mult ca atât, se fac unele greșeli referitor la datarea fondării unor schituri.

Informații generale despre întemeierea și activitatea mănăstirilor găsim și în culegerea de studii *Locașuri sfinte din Basarabia*, editată în 2001 [72]. Lucrarea a fost publicată de către Asociația studenților credincioși români. Un evident neajuns al lucrării este publicarea unor pasaje întregi din cărțile autorilor precedenți.

Una dintre cărțile fundamentale din acest domeniu trebuie considerată enciclopedia academică *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova* [82], editată în 2013 de către un colectiv de autori. Studiile incluse în această lucrare se bazează pe izvoare de arhivă (care nu au fost publicate până în acel moment); autorii au abordat pentru prima dată problema mănăstirilor și schiturilor dispărute de pe pământurile noastre; de asemenea, sunt prezentate date succinte despre stareții mănăstirilor moldovenești. Se relatează despre construcția pe teritoriul complexelor monastice a bisericilor și este descrisă activitatea școlilor și bibliotecilor mănăstirești. În afară de aceasta, în enciclopedie este prezentată lista egumenilor din fiecare mănăstire.

În etapa contemporană, tema răspândirii literaturii religioase (care se păstra în bibliotecile din mănăstirile basarabene) este tratată în lucrările semnate de autorii Valentina Pelin [99, nr. 2, p. 3-14], Maria Danilov [56], Manole Brihuneț [28, nr. 14, p. 157-164] și Igor Cereteu [38]. I. Cereteu a cercetat fenomenul răspândirii și circulației cărții românești vechi în Estul Moldovei în secolele XVI-

XIX în baza surselor documentare, a însemnărilor manuscrise și valorificarea însemnărilor manuscrise. Cu acest scop, autorul a lucrat cu tezaurul documentar al bibliotecilor mănăstirilor Hâncu, Curchi, Hârbovăț, Răciula, Hirova, Suruceni și al.

O categorie distinctă de lucrări cu privire la istoria mănăstirilor basarabene o formează culegerile bibliografice. La începutul sec. XXI astfel de culegeri au fost dedicate mănăstirilor Căpriană [76] și Curchi [77]. Autorii acestora au încercat să sistematizeze un material bibliografic bogat, acumulat pe parcursul veacurilor, fiind publicat în diverse ediții periodice și în cărți.

Tabloul general al studierii trecutului mănăstirilor basarabene din Republica Moldova este completat și de diverse broșuri istorico-informative, albume, dar și de buclețe care, de regulă, conțin un bogat material ilustrativ și o informație succintă privind trecutul unor mănăstiri [19; 78; 79;].

În istoriografia rusă din perioada contemporană subiectul mănăstirelor și monahismului basarabean nu se bucură de atenție. Aici putem doar să menționăm lucrarea cercetătorului Vladimir Moroza *Экономическое положение Русской Православной Церкви в конце XIX - начале XX вв.* în care autorul prezintă date statistice referitor la situația economică a mănăstirilor din Basarabia și atrage atenția asupra pământurilor ce aparțineau frății mănăstirești.

1.2. Mănăstirile și viața monahală din Basarabia reflectate în sursele istorice

Documente inedite

După cum cunoaștem, cercetarea trecutului mănăstirilor din Basarabia se sprijină pe diverse tipuri de surse documentare. Categoria de bază a acestora o reprezintă documentele nepublicate. Este vorba, în primul rând, de documente păstrate în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova.

În vederea abordării subiectului ce ține de starea locașurilor sfinte înainte de anexarea Basarabiei la Imperiul Rus am valorificat fondul nr.733 –*Dicasteria duhovnicească exarhicească moldo-valahă, anii 1808-1812* (rus. Молдо-валахская экзаршеская духовная дикастерия, 1808–1812 гг.). În aceeași ordine de idei, importante pentru tematica cercetării sunt datele despre deschiderea sau lichidarea unor mănăstiri și schituri, despre trecerea mănăstirilor în administrarea exarhului moldo-valah Gavriil Bănulescu-Bodoni [14, inv. 1, d. 4, 13, 34, 48, 74, 98, 102, 145, 163, 241, 273, 383, 411, 422, 446, 497, 512]. Unele izvoare de arhivă ilustrează măsurile exarhului pentru îmbunătățirea stării gospodărești a mănăstirilor. În acest sens, este elocvent documentul din anul 1812, unde mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni ordonă egumenilor mănăstirilor să construiască

rezervoarele de apă, apa fiind destinată siguranței mănăstirilor și orașelor din apropiere [14, inv. 1, d. 266, ff. 1-1v.].

În fondul sus-menționat găsim și ordonanțe ale exarhului despre înălțarea rugăciunilor în mănăstiri în cinstea biruinței trupelor rusești asupra otomanilor în timpul Războiului ruso-turc din anii 1806-1812 [14, inv. 1, d. 427, f. 1]. Izvoarele cu caracter economic conțin informații cu privire la darea în arendă a pământurilor mănăstirești și a diverselor construcții (acareturi) aflate pe aceste pământuri. Sunt importante pentru cercetarea noastră și diverse cereri ale călugărilor cu privire la transferarea într-un anume schit sau mănăstire, cereri de permisiune pentru plecarea în pelerinaj la Lavra Peșterilor (*Pecerska*) din Kiev și/sau la alte mănăstiri de pe teritoriul Imperiului Rus. În fondul menționat am găsim și deciziile exarhatului în ceea ce privește numirea reprezentanților clerului moldovenesc în diferite funcții monahale [14, inv. 1, d. 12].

Dosarele fondului 204 ilustrează activitatea Mitropolitului și Exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni referitoare la întemeierea seminarului teologic de la Chișinău și organizarea tipografiei exarhicești pe lângă Casa eparhială (1814), tipărirea cărților și difuzarea lor în parohii, cheltuielile tipografiei privind tipărirea cărților, înființarea la Chișinău a Societății biblice ruse (1817), corespondența dintre Sinodul rus și Eparhia Chișinăului și Hotinului referitoare la difuzarea literaturii religioase în Basarabia după anexare, diferite date statistice despre cler, biserici și mănăstiri [F. 204, inv. 1, d. 15, 17, 80].

Izvoarele fondului nr.6 *Cârmuirea regională [gubernială]* ne-au dat posibilitate să analizăm problemele referitoare la litigii judecătorești (dreptul la proprietate, precizarea hotarelor moșiilor) care vizau pământurile mănăstirilor. Aici am analizat dosare ce conțin cereri de la locuitori din regiunea (gubernia) Basarabia cu privire la eliberarea de titlul mirean în legătură cu dorința de a se tunde în monahism [7, inv. 2, d. 414, 422, 426, 826, 827, 829, 878, 1211; inv. 3, d. 289; d. 294, f. 5; inv. 4, d. 499, 924, 1091, 1425; inv. 6, d. 965; inv. 8, d. 917; inv. 9, d. 372, 554, 917, 1028, 1031, 1132, 1037, 1040]. În afară de aceasta, fondul conține materiale privind eliberarea din așezământul clerical, despre convertirea la confesiunea ortodoxă, despre repartizarea pământurilor arabile și a fânețelor pentru slujitorii bisericești [7, inv. 10, d. 225; inv. 18, d. 28; inv. 17, d. 111].

Documentele fondului nr.125 – *Administrația moșiilor din Basarabia care aparțin mănăstirilor de peste hotare* ne-au permis să selectăm informații referitoare la folosința pământurilor mănăstirești date în arendă (înțelegeri și condiții de arendă, rapoarte și registre privind veniturile obținute de pe pământurile aflate în proprietatea mănăstirilor de peste hotare). Aici sunt materiale cu

privire la trecerea pământurilor mănăstirilor de peste hotare în gestiunea vistieriei de stat. Prezintă interes corespondența cu Cărmuirea Guberniei Basarabia, cu departamentul funciar și agricol, cu direcțiile de poliție privind întreținerea pământurilor mănăstirești luate în arendă [10, inv. 1, d. 17, 68, 93, 672].

Trebuie de menționat, că în Fondurile nr.205 – *Dicasteria duhovnicească din Chișinău, anii 1812-1832* și Fondul nr. 208 – *Consistoriul duhovnicesc din Chișinău, anii 1832-1940* este concentrată cea mai mare parte a documentelor privind istoria mănăstirilor și schiturilor basarabene. Dat fiind faptul că Dicasteria și Consistoriul erau principalele organe administrative ale clerului basarabean, în aceste fonduri sunt depozitate cele mai importante dosare legate de construirea bisericilor de pe lângă mănăstiri, despre tunderea în monahism și eliberarea dintr-o funcție monahală, despre numirea administratorilor (diriguitorilor) mănăstirilor și schiturilor [11, inv. 1, d. 8, 11, 12, 14, 86, 88, 90, 99, 118, 120, 136, 140].

În aceste fonduri pot fi găsite liste clericale, care oferă informații despre componența clerului și date biografice ale reprezentanților acestuia. Documentele conțin informații cu privire la pelerinajul monahilor din Basarabia la mănăstirile de pe Sfântul Munte Athos și la Lavra Peșterilor (*Pecerska*) din Kiev [11, inv. 1, d. 8, 11, 12, 14, 86, 88, 90, 99, 118, 120, 136, 140, 166, 219, 236, 265, 521, 522, 621, 920, 921, 1173, 1182, 1185, 1251, 1356, 1611, 1643, 1732, 1733, 2052, 2057, 2210, 2865; inv. 2, d. 9, 18]. Pentru noi, de asemenea, a reprezentat interes corespondența Mitropolitului Gavriil cu Sfântul Sinod, referitor la starea mănăstirilor din Basarabia. Așa de exemplu, din dosarul intitulat *Сведения о священнослужителях Кишиневской епархии за 1819 год* aflăm despre scrisoarea Mitropolitului Gavriil către Sfântul Sinod, unde el indică numărul mănăstirilor și călugărilor din epahia Chișinăului și Hotinului. Sunt descrise biografiile fiecărui arhimandrit și stareț al mănăstirilor. Documentul conține și tabele cu date statistice [11, inv. 1, d. 2865, ff. 1-4].

Date relevante se conțin în fondul nr.628. *Dosarele blagocinului mănăstirilor și schiturilor Consistoriului duhovnicesc din Chișinău pentru anii 1844-1859*. Aici am depistat diverse documente: cereri ale unor persoane din Basarabia, în care aceștia solicită să fie atribuiți în anumite mănăstiri sau schituri. În afară de aceasta, aici se află diverse liste de biserici și de monahi din județul Chișinău. Prezintă interes științific și sursele privind colectarea donațiilor din partea locuitorilor din regiunea Basarabia în beneficiul Tronului patriarhal din Alexandria și pentru construirea în orașul Kiev a Bisericii *Sfântul Vladimir, cel asemeni cu apostolii* [13, inv. 1, d. 6, 78, 91, 178, 321].

Datorită dosarelor fondului nr.1246–*Blagocinul mănăstirilor Inochentie* am depistat date noi (dateate cu anul 1855) despre tunderea în monahism și despre repartizarea novicilor la Mănăstirea Frumoasa [16, inv. 1, d. 1, 7, 9].

Fondul nr. 1269 –*Blagocinul mănăstirilor și schiturilor, starețul Mănăstirii Adormirea Maicii Domnului de la Hârbovăț, arhimandritul Ilarion* conține 5 dosare, ne-a permis să completăm datele statistice referitor la numărul călugărilor, mănăstirilor și schiturilor Eparhiei Chișinăului în anul 1882 [17, inv. 1, d. 1-5].

Materialele fondului nr. 2119 *Mănăstirea Noul Neamț* ne permit să analizăm tabloul general al activității mănăstirii în ceea ce privește activități de binefacere a călugărilor basarabeni [18, inv. 1, d. 89, 134, 189, 200].

De asemenea, în vederea elucidării diverselor date referitoare la tematica abordată, am examinat și două dosare din Fondul nr. 1 –*Cârmuirea general-gubernatorului Novorosiei și Basarabiei* (rus. Управления новороссийского и бессарабского генерал-губернатора), care se păstrează în Arhiva regională din Odesa. Dosarele consultate ne-au dat posibilitatea să aflăm despre numărul și starea mănăstirilor situate pe teritoriul dintre Prut și Nistru în anul 1816[150, inv. 1, d. 3]. De asemenea, este semnificativă corespondența dintre autoritățile clericale și cele mirene despre veniturile aduse de moșiile basarabene care erau închinat Mănăstirii Zografu. Prezintă interes și documentele care descriu diverse litigii dintre egumenii mănăstirilor, pe de o parte, și oficiali și moșieri, pe de altă parte, cu privire la dreptul de proprietate asupra moșiilor [150, inv. 6a, d. 3].

Este de reținut că documentele păstrate în fondurile arhivelor sus-numite permit cunoașterea unor aspecte nevalorificate până în prezent despre viața monahală, dar și trecutul mănăstirilor și schiturilor din Basarabia în anii 1812-1918.

Documente publicate

Această categorie de documente putem să o divizăm în documente oficiale și cele neoficiale. Documentele *oficiale* au fost publicate, de obicei, în partea oficială a *Buletinului Eparhiei Chișinăului*, organul oficial al Eparhiei Chișinăului și Hotinului (1867-1918). Un material prețios pentru cercetare îl reprezintă diferite *Decizii* ale Sfântului Sinod și conducerii Eparhiale cu privire la mănăstirile și călugării din Basarabia. Așa, de exemplu, aflăm despre anunțarea „mulțumirii și recunoștinței” arhimandritului Ieronim de la mănăstirea Japca pentru că a donat 1500 de ruble Școlii eparhiale de fete [220, №1, c. 5]. Sunt importante și diferite rapoarte de colectare a banilor de la frățimea mănăstirească pentru scopuri misionare [202, № 4, c. 1-12]. Sunt importante informațiile despre

tunderea în monahism. Documentele ne permit să analizăm originea etnică și socială a călugărilor. Astfel, de exemplu, în iulie 1871 au fost tunși în monahie doi poslușnici ai mănăstirii Curchi – Grigori Șavoeschi și Pavel Dahnevici. Primul a primit numele Gherman, iar al doilea – Serapion [220, № 16, c. 198].

Depistăm date și despre ridicarea în ranguri a unor călugări. Așa, de exemplu, conform hotărârii Sfântului Sinod din 3-9 aprilie 1898, starețul mănăstirii Curchi, egumenul Daniil a primit rangul de arhimandrit, iar ieromonahii Teodosie, de la mănăstirea Curchi și ieromonahul Teodosie, de la mănăstirea Călărașăuca, au fost decorați cu rangul de egumen. De asemenea, sunt prețioase datele despre transferările călugărilor dintr-o mănăstire în alta. Așa în 1901 ieromonahul Teoctist de la mănăstirea Dobrușa a fost transferat la mănăstirea Japca, iar ieromonahul Varahiil, de la mănăstirea Noul Neamț, e transferat la Casa Arhierească din Chișinău [220, № 9, c. 17, № 22, c. 640].

Prezintă interes și diferite apeluri ale ierarhilor înalți din Basarabia, în care se ridicau probleme legate de viața internă a mănăstirilor. În cadrul studiului nostru este de o importanță deosebită *Apelul Preasfințitului Serafim, arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului, către comunitatea monahală din Eparhia Chișinăului* (1910) [191, № 45, c. 405-449]. Acest document reglementează drepturile și obligațiile stareților, duhovnicilor, monahilor și novicilor din mănăstirile basarabene. Un alt document oficial, emis de către arhiepiscopul Serafim, *Adresarea către călugării din eparhia Chișinăului* (1910), ne permite să caracterizăm viața internă a frăției monahale la începutul secolului al XX [214, c. 70-71].

Sunt importante și diferite cuvântări ale fețelor duhovnicești expuse cu ocazia sărbătoririi zilelor sfinților. Aceste izvoare ne ajută să cunoaștem nivelul de pregătire a călugărilor de rang înalt. Aici aducem ca exemplu *Cuvântarea* expusă de către ieromonahul Vladimir (preda la Seminarul Duhovnesc din Chișinău) în ziua când se sărbătorea Intrarea în Biserică a Maicii Domnului [140, № 23, c. 708-712]. În cadrul cuvântării sale ieromonahul abordează problema răspândirii educației spirituale a copiilor. Prezintă interes și *Cuvântarea* Preasfințitului Pavel (Lebedev), Arhiepiscop de Hotin și Chișinău, pe care el a rostit-o în ziua când a fost sfințită catedrala *Înălțarea Sfintei Cruci* de la mănăstirea Noul-Neamț [207, № 23, c. 939-951]. Înalt preasfinția sa explică sensul simbolistic al Crucii lui Hristos. Tot aici sunt de o importanță aparte reflecțiile arhiepiscopului basarabean asupra sensului de a trăi viața de călugăr. După părerea lui, viața monahală îi transformă pe oameni în „îngeri pe pământ” [207, № 23, c. 949].

Atragem atenția și asupra *Instrucțiunii pentru călugări de origine rusă (mai ales cei din Rusia), care slujesc în mănăstirile Basarabene (1859)* [222, № 43-44, c. 1749-1770]. Acest document este alcătuit de către arhimandritul Tihon (Solnțev), rector al Seminarului Teologic din Chișinău și egumen al mănăstirii Curchi. Autorul atrage atenția că din cele 11 mănăstiri basarabene, în 6 erau egumeni de origine rusă. Totodată, el menționează despre necesitatea acestora de a cunoaște limba „moldovenească”. Arhimandritul Tihon sugerează călugărilor ruși permanent să tindă spre dezvoltarea cunoștințelor proprii. În unele cazuri el chiar propune titluri de reviste, unde doritorul putea să obțină informației necesară.

Din categoria documentelor *neoficiale* fac parte diferite izvoare care conțin informații referitor la viața internă a mănăstirilor și călugărilor, relațiile lor cu mirenii. Ulterior, acestea au devenit izvoare documentare importante pentru cercetătorii care au studiat trecutul unei sau altei mănăstiri. Unul dintre primii istorici care a început să publice materiale de arhivă despre mănăstirile basarabene, după cum am remarcat, a fost istoricul din Odesa Nicolai Murzakevici. Autorul a folosit documente ale Consistoriului duhovnicesc din Chișinău, precum și materiale pe care el a reușit să le colecteze în timpul cercetărilor de teren în Basarabia. În revista *Зануку Одесского общества учению и древностей* / rom. *Buletinul Societății de istorie și antichități din Odesa*, el a publicat o serie de materiale prețioase despre mănăstirile din Basarabia. De exemplu, autorul a descris, pentru prima dată, o evanghelie în limba slavă veche, care fusese dăruită Mănăstirii Căpriană de către domnitorul Petru Rareș la mijlocul secolului XVI [183, c. 288-291]. Trebuie de menționat că în diverse articole publicate în *Buletinul Societății de istorie și antichități din Odesa* a fost abordată pentru prima dată problema păstrării hrisoavelor din depozitele mănăstirilor. De exemplu, în 1844, I. Nelidov a publicat un hrisov al domnitorului Antioh Cantemir, dăruit Mănăstirii Căpriană în 1698 [189, c. 349-350], în care aceasta era informată că este închinată Mănăstirii Zografu de pe Sfântul Munte Athos. Această temă a fost abordată mai amplu de către renumitul filolog-slavist, romanist, arheograf Aleksandr Iațimirski, care a publicat o carte în care a prezentat manuscrisele Mănăstirii Neamț din România. În aceeași carte, A. Iațimirski a abordat problema manuscriselor în slavonă cercetate de el la Mănăstirea Noul Neamț din Basarabia [250, 109 p].

Profesorul Pavel Ciudețki de la Seminarul Teologic din Chișinău a făcut o trecere în revistă a documentelor de arhivă ale Mănăstirilor din Hârbovăț și Curchi pe care a avut ocazia să le cerceteze în timpul vizitei acestor lăcașuri, în august 1880 [242, № 2, c. 87-117; № 3, c. 156-182]. Izvoarele

descoperite de P. Ciudețki sunt importante prin faptul că oferă informații privind viața internă a mănăstirilor basarabene, la relațiile dintre egumeni și frații monahi.

Prezintă interes și un articol semnat de rectorul Seminarului Teologic din Chișinău, protoiereul Mihail Ganițki, în care a publicat rapoarte ale stareților mănăstirilor basarabene, prezentate arhiepiscopului Dimitrie (Daniil Sulima) în 1821. Aceste materiale conțin informații despre anul întemeierii mănăstirilor, numele fondatorilor și ctitorilor lor. Cititorul poate afla câte biserici au fost construite în perimetrul mănăstirilor, în ce măsură acestea erau asigurate cu obiecte bisericești. O importanță aparte o prezintă informația privind numărul fraților din fiecare așezământ monahal din Basarabia. În aceste materiale se mai găsește informația referitor la condițiile de existența a mănăstirilor: exploatarea moșiilor proprii sau luate în arendă etc [145, № 16, c. 530-552]. Același autor descrie biserica *Adormirea Maicii Domnului* de la Mănăstirea Căpriană. La fel, după M. Murzakevici, și N Ganițki acordă atenție descrierii minuțioasă a Evangheliei din sec. XVI în limba slavă dăruită de Petru Rareș, în care stabilește cu precizie secolul întemeierii acestei mănăstiri [144, № 24, c. 1119-1122]. Cu totul aceasta, autorul nu a analizat din punct de vedere critic aceste documente pentru că în unele din ele sunt indicați greșit anii de construcție a bisericilor.

În definitiv, M. Ganițki a fost unul dintre primii care a studiat biblioteca bogată de la Mănăstirea Noul Neamț și a făcut un catalog detaliat al cărților liturgice, pe care a avut ocazia să le cerceteze [148, № 20, c. 996-1003; № 21, c. 1050-1059; № 22, c.1094-1099].

De remarcat și rolul lui D.V. Șceglov în publicarea materialelor de arhivă. Autorul acordă atenție la istoria schiturilor desființate din Basarabia. Numele acestui cercetător ecleziastic este cunoscut prin publicarea unor materiale privind istoria Mănăstirii Hâncu. El introduce, pentru prima dată, în circuitul științific *Instrucția pentru mănăstirea Hâncu, cu hramul Sf. Parascheva, alcătuită la 1823, iunie 4*, la această mănăstire și în care erau stipulate îndatoririle egumenilor, soborului, dunovnicilor, economului, a ecliziarhului, tipicarului și a fraților. După părerea cercetătorului, autorul *Instrucției* este starețul Dosoftei, de origine bulgar. D. Șceglov menționează că acest document a fost dat spre publicare către episcopul Arsenie, rectorul Academiei Teologice din Moscova [247, № 16, c. 506-515, № 17, c. 547-556; 245, № 10, c. 260-272]. În acest context o să subliniem faptul că istoricul Alexei Agache pune la îndoială datele lui D. Șceglov referitor la autorul *Instrucțiunii*. Bazându-se pe materialele de arhivă, el afirmă că, de fapt, autorul acestui document este rectorul Seminarului Teologic din Chișinău, arhimandritul Irineu [4, p. 223].

Evident, această abordare analitică este valorificată și în materialul publicat de către Vasili Curdinovschiși, intitulat *Рукописная церковнославянская грамматика Гербовецкого монастыря Бессарабской губернии* [177, № 4, c. 1-32]. Autorul a găsit manuscrisul cărții în Biblioteca Seminarului Teologic din Chișinău. După analiza menunțioasă a izvorului, cercetătorul atribuie *Gramatica* lui Miletie Smitrițki (1577-1633). Însă copia manuscrisă pe care el a ținut-o în mâini a fost efectuată de către tipograful Antim Ivireanul la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Un alt aspect pe care nu au putut să-l scape din vedere cercetătorii vieții duhovnicești din Basarabia ține de situația și de statutul de drept al mănăstirilor închinat. Pentru elucidarea acestui aspect, de mare importanță sunt documentele publicate în 1910-1912 de M. I. Purișkevici [218].

În perioada inderbelică cercetătorii au continuat să publice documente de arhiva. Foarte activ în acest sens era secretarul Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului, Constantin Tomescu, care în *Revista Arhivele Basarabiei*, a publicat fragmente din dosarele de arhivă care descriau starea mănăstirilor din Principatul Moldovei și din Basarabia, litigiile lor cu moșierii, cu marii proprietari de pământuri [120, nr. 3, p. 98-114; 122, nr. 1, p. 59-61]. Prezintă interes și materialele de arhivă referitor la reparațiile desfășurate la mănăstirea Căpriană în februarie 1812. Aflăm, de asemenea, informații noi despre ctitorul mănăstirii Hârbovăț – pârcălab Ursache Carpuzanu [121, nr. 1, p. 15-27]. Constantin Tomescu a publicat și o serie de documente inedite despre mănăstirea Curchi, reprezintă diferite surete domnești, acte de vânzare, testament ctitorilor Iordachi și Manasie Curchi [120, nr. 3, p. 98-113].

O serie de dezvăluiri face și cercetătorul C. Tomescu, care publică documente inedite despre mănăstirile și moșiile din Basarabia în *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău* [124, vol. XXIII, p. 311-326]. C. Tomescu este și autorul unuia dintre primele studii de sinteză, apărut în perioada interbelică, cu referire la trecutul mănăstirilor și schiturilor basarabene [123, p. 1-10].

Un aport important la publicarea documentelor inedite a adus și Toma Bulat. Colecția lui de documente *Acte privitoare la Mănăstirea Hâncu*, publicate pe paginile revistei *Arhivele Basarabiei* aduc informații prețioase referitor la trecutul acestui locaș sfânt [31, nr. 1, p. 93-110]. Izvoarele introduse în circuitul științific cuprind perioada anilor 1677-1812 și oglindeac probleme legate de moșiile ce aparțineau la început schitului Hâncu. O serie de documente publicate de același T. Bulat *Acte basarabene dintre 1786-1840* de asemenea conțin date noi despre locașurile sfinte [30, nr. 1, p. 56-69]. Aceste documente oglesc diferite aspecte din viața internă a mănăstirilor, precum donarea

în folosul mănăstirii Tabără a casei lui Filotache Căprescu și Marghiolița Donici; întărirea ieromonahului Ioasaf ca nacealnic al Schitului Fântâna Doamnei din Ținutul Orheiului.

Are aportul său în publicarea documentelor mănăstirești și protosinghel Lovin Glicherie de la mănăstirea Dobrușa [73, nr. 4, p. 90-99; 1930, nr. 1, p. 111-117]. Materialele introduse în circuitul științific reflectă viața internă a mănăstirii. Interes pentru noi prezintă *Apelul* către frăția mănăstirească a arhimandritului Irineu, care a fost numit egumen al mănăstirii în 1817 [73, p. 93-94]. Acest document stipula anumite prevederi legate de întărirea ustavului conviețuirii în obște a călugărilor din mănăstirea dată.

Diferite hrisoave de la Mănăstirea Căpriană au fost descrise într-un articol al lui Ștefan Berechet. Datorită acestui autor, au fost introduse în circuitul științific documente care reflectă preocuparea domnitorilor moldoveni pentru bunăstarea acestui lăcaș monahal. De exemplu, pentru prima dată se vorbește despre dania făcută mănăstirii de către domnitorul Alexandru Lăpușeanu, în 1559, a 11 așezări aflate în vecinătatea mănăstirii [21, p. 89-108]. Cercetătorul descrie în detalii moșiile care aparțineau Mănăstirii Căpriană, precum și asupra veniturilor obținute de pe acestea. La sfârșitul lucrării sale, autorul aduce la cunoștința cititorului 5 documente istorice, care reflectă anii 1559-1818.

Revista „Luminătorul” de asemenea a oferit spațiu cercetătorilor pentru publicarea documentelor noi. Așa, de exemplu, deja numitul de mai sus Șt. Berechet a publicat un document slav referitor la mănăstirea Căpriană, din 1688 [20, nr. 25, p. 47]. La rândul său, arhimandritul E. Laiu, starețul mănăstirii Dobrușa, introduce în circuitul științific câteva izvoare, ce se păstrau în arhiva mănăstirii pe care el o conducea [71, nr.1, p. 22-27]. Printre documente publicate se regăsesc documente emise de către cancelaria domnitorilor Țării Moldovei. Datorită acestor documente prețioase, putem să recostituim istoria întemeierii schitului pe moșia Dobrușa, dăruită de domnitorul Petru Rareș mănăstirii Pobrata.

După independența Republicii Moldova cercetătorii au continuat să valorifice un bogat tezaurul documentar ce se păstrează în arhive. Valentina Pelin, în 1997 a publicat documente inedite cu privire la moșiile mănăstirii Neamț în Basarabia [98, vol. II, p. 157-182]. Aceste materiale completează problema mănăstirilor închinare și proprietăților lor.

În prezent, la Arhivele Sfântului Sinod, care se păstrează la Sankt Petersburg, a făcut cercetări Victor Țvircun [237, p. 429-436]. Autorul a descoperit și a publicat două articole necunoscute ale protoiereului V. Purișkevici, care se referă la istoria Eparhiei Chișinăului de la sfârșitul sec. XVIII

până la mijlocul sec. XIX [Vezi mai detaliat In: 116, p. 64-67]. A contribuit la valorificarea documentelor ce țin de istoria mănăstirilor și schiturilor din Basarabia și istoricul Teodor Candu, care a publicat *Documente privitoare la istoria Episcopiei Hușilor (1763-1813)* [58, p.191-348]. În lucrarea sa cercetătorul a inclus 165 de documente inedite, selectate în Arhiva Națională a Republicii Moldova, unele din care fac referire la organizarea și situația călugărilor din Basarabia.

Sunt relevante preocupările și aportul cercetătorului Ion Gumenâi, care a publicat manuscrisul ieromonahului mănăstirii Noul Neamț – Andronic Popovici „Istoria sfintelor manastiri Neamt si Secu” [5, 344 p]. În 2003 cercetătorii A. Eșanu, V. Eșanu, N. Fuștei, V. Pelin și I. Negrei au scos de sub tipar lucrarea *Mănăstirea Căpriană (sec. XV-XX): studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale*[74]. Cartea a generalizat numeroase materiale editate și cele inedite, ce țin de istoria multiseculară a acestui lăcaș sfânt.

Deja în 2019, sub coordonarea istoricilor Andrei Eșanu și Gheorghe Postică a fost editată o lucrare fundamentală care include peste 300 de documente și materiale necunoscute până acum referitoare la istoria Mănăstirii Căpriană, dar și a Schitului Condrița, care îi aparținuse Mănăstirii Căpriană [75]. Toate aceste documente ajută la completarea înțelesului general al dezvoltării vieții spirituale în Basarabia țaristă.

În istoriografia din România în perioadă contemporană se observă creșterea interesului pentru publicarea documentelor care reflectă istoria mănăstirilor din Basarabia. Unul din cercetătorii care activ publică documente la aceasta tema este Alexandru Pascal. Pentru noi prezintă interes documentele Mănăstirii *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul* de Hotin. Ele conțin date referitoare la proprietatea acestei mănăstiri în sec. XVII [97, p. 133-161].

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Trecerea în revistă a surselor și a istoriografiei existente în ceea ce privește istoria mănăstirilor și a monahismului din Basarabia în sec. XIX – începutul sec. XX ne aduce la următoarele constatări:

1. Subiectul istoriei mănăstirilor și monahismului în Basarabia se bucură de mare interes printre cercetători. În același timp, o analiză generală a istoriografiei relevă că istoricii au apelat, în principal, la istoria anumitor mănăstiri. Acest lucru vorbește despre faptul că în etapa actuală se resimte o necesitate acută într-o sinteză care să reflecte istoria monahismului din Basarabia și a vieții monastice în perioada țaristă.

2. Lucrările analizate ne dau posibilitatea să periodizăm istoriografia privind trecutul istoric al mănăstirilor din spațiul Pruto-Nistrean în trei etape: I – perioada țaristă (1812-1917); II – perioada aflării Basarabiei în componența României Mari (1918-1940; 1941-1944); III – perioada de la „perestroika” (din anii 80 până în prezent). Se constată că fiecare etapă a dezvoltării istoriografiei are caracteristice sale specifice, legate de anumite fapte și evenimente istorice, concepute în diverse viziuni valorice.
3. Primele publicații referitor la subiectul mănăstirelor și monahimii din Basarabia au început să apară în anii ‘40 ai secolului al XIX-lea. Ele purtau mai mult un caracter de note de călătorie, observații, materiale și documente, descrieri de cărți eclesiastice și manuscrise. Însă spre a doua jumătate a secolului al XIX studiile în domeniu au evoluat spre descrieri ale mănăstirilor și schiturilor din Basarabia, care conțineau și informații privind trecutul acestor lăcașuri sfinte.
4. După cum am constatat, primele lucrări despre mănăstirile Basarabene au fost scrise de către fețe duhovnicești (arhimandrit Natanail și arhimandrit Serafim de la mănăstirea Hârboveț, egumenul Gerasim de la mănăstirea Hârjauca și al.), preluate, mai târziu, de către specialiștii în istorie pe alte paliere analitice, mai complexe și mai veridice.
5. În istoriografia rusă din perioada țaristă se fac primele încercări de introducere în circuitul științific a documentelor mănăstirești (I. Parhomovici, A. Stadnițchi, M. Ganițchi, D. Șceglov și al.), iar istoriografia din Basarabia din perioada interbelică este orientată spre identificarea unor noi documente din arhivele din Chișinău în ceea ce privește istoricul mănăstirilor (C. Tomescu, T. Bulat, P. Mihail). Documentele analizate și publicate de către autorii perioadei menționate completează imaginea generală a situației mănăstirilor și monahimii și Basarabia țaristă. În aceasta perioadă avem și încercări de prezentare generală a istoricului mănăstirilor și schiturilor din Basarabia (V. Puiu, N. Popovschi).
6. În perioada contemporană se observă tendința pentru cercetarea multilaterală a istoriei mănăstirilor basarabene. Ca rezultat, după anii 90 ai sec. XX avem lucrări monografice dedicate unui sau altui lăcaș sfânt. S-a intensificat și procesul valorificării documentelor noi ce țin de istoria mănăstirilor din Basarabia (A. Eșanu, V. Eșanu, T. Candu, I. Gumenâi, S. Ciocanu). Apar și lucrări monografice ce se referă la trecutul istoric al unei anumite mănăstiri (V. Pelin, I. Negrei, A. Eșanu, V. Eșanu, A. Agachi, L. Condricova, I. Xenofotov, V. Golub).

7. În ultima perioadă se observă încercări pentru o *prezentare enciclopedică* a istoriei mănăstirilor și schiturilor din Basarabia, ceea ce reprezintă tendința spre deschiderea lor pentru publicul larg, inclusiv și pentru turiști.

2. ORGANIZAREA ȘI ACTIVITATEA MĂNĂSTIRILOR ȘI A VIETȚII MONAHALE ÎN BASARABIA ÎN ANII 1813-1880

2.1. Organizarea vieții monahale până în anul 1813

Trebuie să precizăm că, inițial, Biserica Ortodoxă din Moldova era subordonată Mitropoliei de Halici, care la rândul său a făcut parte din Patriarhia Constantinopolului. Domnitorul Alexandru cel Bun (1400-1432), pentru a facilita administrarea bisericii, a împărțit țara în eparhii cu reședințe pentru episcopii eparhiali: Mitropolia, cu reședința în orașul Suceava; Eparhia Romanului, cu reședința în orașul Roman și Eparhia Rădăuților, cu reședința la Rădăuți. Eparhia Romanului includea o parte din ținuturile Moldovei de Sus și de Jos, cuprinzând teritoriile de la poalele Munților Carpați până la Dunăre. Eparhia Rădăuților cuprindea o parte din ținuturile Moldovei de Sus, situate mai aproape de Polonia. Partea centrală a Moldovei până la râul Nistru era subordonată Mitropoliei. La sfârșitul sec. XVI, sub Mitropolitul Gheorghe al III-lea (Movilă), a fost fondată a patra eparhie, cu reședința la Huși. Până în anul 1812, sub jurisdicția Eparhiei Hușilor s-au aflat următoarele ținuturi: Fălciu, Lăpușna, Orhei, Soroca și întreaga parte de sud dintre Prut și Nistru, adică Basarabia până la Dunăre, cu bisericile, schiturile și mănăstirile lor [176, inv. 1, d. 90, f. 1].

Domnitorii moldoveni de-a lungul timpului au încercat să influențeze viața internă a bisericii. Un exemplu în acest sens îl reprezintă decretul din 1741 al domnitorului Constantin Mavrocordat, care prevedea scutirea preoțimii de impozite. În acest document erau abordate și probleme privind situația călugărilor. Între altele, se stabilea ca fiecare călugăr să se afle pe teritoriul mănăstirii în care a fost repartizat. Nimeni nu putea fi acceptat în monahism fără decizia Mitropolitului. Se sublinia că monahii trebuie să se îngrijească doar de rugăciuni, interzicându-li-se astfel activitatea economică [34, p. 20]. Totodată, domnitorul Constantin Mavrocordat a acordat atenție și problemei despre situația egumenilor (stareților). Prin decretul său au fost interzise schimbarea și mutarea egumenilor. Începând de la data numirii lor, aceștia trebuiau să slujească la aceeași mănăstire până la moarte. Călugării aveau dreptul să-și aleagă egumenul. Starețul era obligat să prezinte anual, în fața fraților, un raport privind veniturile și cheltuielile. Era prescris ca toți călugării să semneze un document final privind cheltuielile și veniturile „precum că au contribuit la veniturile mănăstirii” [34, p. 21].

Pe teritoriul Principatului Moldovei, unele dintre cele mai vechi mănăstiri sunt: Humor, Voroneț, Putna, Dobrovăț, Neamț, Bistrița, Moldovița, Căpriană, Vărzărești și altele.

În spațiul pruto-nistrean, primele mănăstiri și schituri apar în timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432). Astfel, în 1420, sursele atestă aici mănăstirea lui Vărzar, care se afla la hotar cu moșia vornicului Oană. Această mănăstire a fost în mai multe rânduri devastată de tătari nogaici. În 1770, prin efortul protopopului Constantin Măcărescu și al tatălui său, preotul Vasile (ulterior călugărul Varlaam), aici a fost construită prima biserică de lemn [39, p. 618-626]. Până în 1796, această mănăstire a fost pustiită de două ori de nogai. Prin strădania și cu sprijinul celor doi boieri Ioan și Teodor Măcărescu, în 1796, a fost ridicată și sfințită biserica de lemn *Sfântul Dumitru* [145, p. 532].

Conform documentelor, în 1429, pe teritoriul de răsărit al Principatului Moldovei era situată Mănăstirea Vișnovăț, care ulterior a devenit cunoscută sub numele de Căpriană, după numele egumenului acesteia, Chiprian. Mănăstirea se afla pe un vast domeniu pe care domnul Alexandru cel Bun i l-a dat soției sale Marena, iar după moartea egumenului Chiprian (Ciprian), l-a donat Mănăstirii Neamț. Voevodul Ștefan cel Mare și Sfânt, în anii 1491-1496, a construit pe acest teritoriu o biserică de piatră, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*. Biserica a fost renovată în anul 1545, sub domnia lui Petru Rareș. Atunci sfânta mănăstire a obținut statut de mănăstire independentă [145, p. 539; 62, p. 163].

Situat în apropiere de Mănăstirea Căpriană, Schitul Condrîța a luat ființă pe moșia Azăpeni (toponimul are la bază cuvântul *azap*, care însemna militar voluntar în Imperiul Otoman – *n.n.*) și pe o parte din moșia de pe pârau Catarha (Catargul), un afluent al Ișnovățului [75, p. 227].

În 1517, Ștefan-Vodă cel Tânăr a întărit aceste pământuri episcopiei Romanului și, personal, episcopului Macarie. Mai târziu, la 12 aprilie 1553, ele au trecut în stăpânirea Mănăstirii Socola din Iași. Sub domnia lui Alexandru Lăpușneanu, aceste moșii, la 11 aprilie 1560, au fost donate Mănăstirii Căpriană. Prezintă interes informația că, în 1743, schitul Condrîța a fost vizitată în trecere de Paisie Velicicovschi, care a fost primit de ieromonahul Nicolae [75, p. 227]. Din cauza frecventelor războaie ruso-turce, călugării părăseau mănăstirea și căutau adăpost la Mănăstirea Căpriană. În 1783, ieromonahul Iosif, cu permisiunea egumenului Mănăstirii Căpriană, a pus în aceste locuri începutul unui nou schit. Aici a fost construită biserica de lemn, cu hramul *Sfântul Nicolae*, pe lângă care se afla o clopotniță pe stâlpi cu 5 clopote [145, p. 541].

Este cunoscut faptul că în anul 1560, în apropiere de satul Condrătești, s-a aflat un schit [63, p. 35], care nu a existat mult timp, iar călugării de aici au plecat la alte mănăstiri.

Ulterior, pe teritoriul pruto-nistrean au început să apară mănăstiri, care au fost întemeiate de călugării veniți de la vechile mănăstiri din Principatul Moldovei. În afară de aceasta, la întemeierea schiturilor un rol important au jucat mirenii, în special cei de neam boieresc. Astfel, a apărut Mănăstirea Leuntea de pe Nistru (sec. XV). Unul dintre cele mai vechi schituri a fost Cereșnovăț. Numele acestui schit îl întâlnim într-un act de danie din 10 martie 1669 al domnitorului Gheorghe Duca [45, 655 p.].

În 1677, serdarul Mihalcea Hâncu, boier din satul Secăreni, a întemeiat Schitul Hâncu. Inițial, sfântul lăcaș a fost numit Vladnic, după numele locului în care se afla. Conform legendelor existente, una dintre fiicele lui Mihalcea, refuzând să se mărite cu bărbatul propus de părinți, a fugit în pădure, unde s-ar fi rătăcit. În apropierea unuia dintre lacuri, a văzut-o pe Sfânta cuvioasă Parascheva, care i-a arătat o peșteră pentru adăpost. În primăvară, când a fost găsită, Mihalcea a rugat-o pe fiică să se întoarcă acasă, însă aceasta a refuzat, spunând că va reveni doar când va auzi dangătul unui clopot. Atunci Mihalcea a decis să construiască în acele locuri o mănăstire. Însă fata s-a călugărit, luându-și numele Parascheva. Potrivit altei legende, fiica lui Mihalcea Hâncu a fugit de nogai, iar Cuvioasa Parascheva i-a arătat un loc de adăpost. După ce a fost salvată, ea l-a rugat pe tatăl său să construiască o biserică pe acest loc [4, p.119]. Inițial, aici se afla un schit de maici, însă, din cauza invaziilor frecvente ale nogailor, maicile au fost nevoite să părăsească aceste locuri. Mai târziu, urmașii lui Mihalcea Hâncu i-au cerut ieromonahului Mănăstirii Vărzărești (care se afla nu departe de schitul Hâncu) să restabilească acest schit. Cererea a fost îndeplinită, lăcașul a fost reînnoit, dar deja având ca viețuitori bărbați. În timpul războiului ruso-turc din anii 1763-1772, schitul a fost pârjolit de nogaici. La 1795, ieromonahul Iezechiel devine egumen al mănăstirii Hâncu și atunci a fost renovată vechea biserică.

La începutul sec. XVII apare schitul Mănăstirii Hârbovăț. Se crede că mănăstirea a fost întemeiată ca schit de călugării de la Mănăstirea *Schimbarea la Față a Domnului* din Berșad, Gubernia Podolsk, care au fugit de urmărirea uniaților. După o legendă, unul dintre acești călugări pe nume Ioanichie era gârbov, de la el trăgându-se numele mănăstirii. Conform unor surse, pe locul schitului sărăcăcios a fost construită o biserică, ctitor al căreia fiind Ursache Carpuș [109, p. 325; 180, p.193]. Potrivit *Descrierii istorico-statistice a mănăstirii Hârbovăț*, întocmită la 1854 de arhimandritul Casian, întemeietor al mănăstirii a fost boierul moldovean, armașul¹ Constantin Carpuș, care în 1730 a ridicat aici o biserică de piatră, a construit chilii de lemn pentru egumen și frați și a donat o bucată

¹ Armașul îndeplinea funcții judiciare [83, p. 394]

mare de pământ pentru întreținerea mănăstirii [242, nr. 2, p. 92]. În anul 1758 mănăstirea a fost devastată de nogaii. Abia după ceva timp, în anul 1762, călugării au revenit pe aceste locuri. De trei ori, până în 1812, nogaicii au dat foc acestui schit. În anul 1775, prin râvna egumenului Pahomie și a meșterului Roman Kalfa, vechea biserică din lemn a fost refăcută din nou [26, p. 353]. De numele acestei mănăstiri este legată una din cele mai importante relicve – *icoana Maicii Domnului de la Hârbovăț*.

Conform unor legende, egumenul mănăstirii Pahomie era în relații de amicitie cu colonelul rus Nikolai Alekseevici Albaduev. În 1790, în ajunul Crăciunului, Albaduev a ajuns la mănăstire, unde a murit după o căzătură de pe cal. El a fost înmormântat pe 17 decembrie în biserica veche, lângă icoana Sfântului Nicolae, făcătorul de minuni. Soția celui decedat a adus în dar pentru mănăstire o icoană care era o relicvă de familie. Curând s-a aflat că chipul de pe această icoană i-ar fi vindecat pe mai mulți bolnavi. Vestea despre icoana făcătoare de minuni s-a răspândit departe de mănăstire. De trei ori au incendiat tătari nogaicii Mănăstirea Hârbovăț, icoana însă a rămas neatinsă de foc, întoarsă fiind cu fața la pământ. Pânza a ars doar pe la margini, iar culorile de pe hainele Maicii Domnului și ale Pruncului Hristos s-au întunecat și s-au topit, însă chipurile și mâinile au rămas „perfect curate și frumos pictate”, după cum se menționa în inventarul din 1817, făcut pe timpul arhimandritului Serafim. Maica Domnului a apărut nu o singură dată mănăstirea, îndeosebi în timpul epidemiei de ciumă și holeră [161, p. 192].

În 1728, călugărița Elizaveta a înființat Schitul Lomanova. În 1802, acesta a fost reconstruit de ieromonahul Teodosie. Un alt diriguitor al schitului a fost Bartolomeu, care, în anul 1811, a fost trimis la Schitul Țigănești. La Lomanova, în locul lui, a fost transferat Ambrosie, care s-a aflat în funcție până în iulie 1813 [11, inv. 1, d. 86, f. 2 verso.]. Pe timpul acestuia, la Lomanova au fost construite 8 chilii pentru frați, un gard în jurul mănăstirii și o moară de apă [145, p. 544].

Aproximativ în același timp, în anul 1729, ieroschimonahii Pavel și Gavriil au pus începutul așezământului monahal Cosăuți, ca schit al mănăstirii Călărășăuca. Într-o notă datând din februarie 1757 de pe un Tetraevangheliar este menționat egumenul Mihail [25, p. 245].

Conform mai multor surse, Mănăstirea de călugări *Adormirea Maicii Domnului* de la Țigănești a fost construită în anii 1725-1741 [145, p. 550; 107, p. 60].

Schitul de călugări *Sfântul Nicolae* de la Soroca a fost întemeiat în anul 1752 de către boierul moldovean Emandache (Diamandache) Ruset. Aici a fost construită o biserică de lemn cu o clopotniță pe stâlpi cu 4 clopote mici [145, p. 547].

În contextul cercetării, precizăm și faptul că Sfântul așezământ monastic de la Hirova (Ciurova) își are începuturile prin anii 1760-1768. Atunci, răzeșii din satul Isacova, ținutul Orhei, „în amintirea bunicilor și străbunicilor lor”, au decis să întemeieze un mic schit în care s-au stabilit locuitorii în vârstă din sat. Pentru acest schit, răzeșii au oferit anumite loturi de pământ. În timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, mănăstirea a fost pârjolită de nogai. După refacerea lăcașului, în 1774, acest loc a fost iarăși, în anul 1803, devastat de un incendiu. În total, schitul a fost ars de trei ori. Protoiereul Dumitru Corețchi a refăcut din nou schitul în anul 1805. În 1811 au fost transferate aici maicile de la Schitul Hârtop, iar vechii locuitori au fost nevoiți să părăsească schitul, rămânând doar cu titulatura de ctitori ai acestui așezământ [53, p. 406; 121, nr. 2, p. 120].

Trebuie să constatăm că prezintă interes și istoria apariției Schitului Horodiște. Acesta a fost înființat de călugărul Bartolomeu, care a pus bazele mănăstirii rupestre de la Saharna. Biserica, clopotnița, chiliile călugărilor și trapeza erau cioplite în dealul cel mai înalt și stâncos, acoperit în partea de vest cu o pădure de stejari. Biserica a fost săpată de călugări în anul 1765 pe locul fostei biserici mici din aceeași stâncă [145, p. 534]. Conform unor informații, populația satelor din împrejurimi se ascundea aici de frecvențele invaziei ale nogaiilor.

Despre Schitul de maici de la Rezina se știe doar că a fost întemeiat în anul 1770 de preotul Roman Peretiatkov [145, p. 545]. Aici era Biserica *Adormirea Maicii Domnului*.

Călugărul Iezechiel, originar din Lvov, este întemeietorul Schitului Japca. În locul unui așezământ monahal săracăcios, el, împreună cu un alt călugăr, au săpat o biserică în stâncă, ale cărei urme s-au pierdut în timp. Mai târziu, călugărul Nicodim a început construcția primei biserici de lemn închinată Înălțării Sfintei Cruci. Aceasta a fost finalizată în anul 1770 de către dirigitorul mănăstirii, ieromonahul Teodosie. În proximitatea bisericii a fost ridicată o clopotniță din lemn acoperită cu șindrilă² [134, p. 441].

Schitul de maici *Buna Vestire* de la Calatura (în unele surse Cărătura sau Sărătura) a fost întemeiat în anul 1771 de către călugării Gudiil și Rafael. Pe lângă biserică exista o clopotniță pe stâlpi cu 4 clopote mici. Acest schit a fost închis în anul 1821 de către arhiepiscopul Dimitrie (Sulima) „odată cu alte șchituri sărace și puțin locuite” [107, p. 18].

Un an mai târziu, în 1772, a fost întemeiat Schitul de călugări Rudi (Rughi). Ctitorii acestuia au fost Simion Donciul, un negustor din târgul Movilău, și răzeșii moșiei Rudi – frații Andronache și

²Șindrilă, draniță – scândurele de brad, înguste și subțiri, care servesc la acoperitul caselor [96 p. 536].

Teodor Rudea. În anul 1776 a început construcția bisericii, pentru care s-au alocat bani din vistieria Principatului Moldovei [88, p. 259].

Apariția altui schit, Curchi, ține de numele mazelului Iordache Curchi (ulterior călugărul Ioan), care, împreună cu fratele său, preotul Manase, în anul 1773, au construit o biserică de lemn, cu hramul *Sfântul Dumitru*. În anul 1798, prin strădaniile ieromonahului Teodor, pe lângă biserică a fost înălțată o clopotniță cu trei clopote [145, p. 543; 88, p. 258]. De menționat că monahii acestui lăcaș, Ioan și Manase, au pus și temelia altui schit, în Bogzești, ținutul Orhei.

Unele surse menționează că în 1776 deja exista Schitul Călărășeuca și că se afla sub îndrumarea egumenului Samuel [24, p. 148]. Tot pe atunci a început construcția unei biserici de piatră. Ctitor al acesteia a fost Hagi Marco Doncev, un negustor din Macedonia care locuia la Movilău.

Reprezentant al neamului de boieri Hrisoverghi, Enache Hrisoverghi, a stat la începutul Schitului Saharna [26, p. 353]. Aici, în 1777, prin străduința călugărului Bartolomeu, a fost construită biserica de vară *Sfânta Treime* [15, inv. 3, d. 210, f. 347]. Din vremuri îndepărtate, la Saharna exista o biserică rupestră, cu hramul *Buna Vestire*. Conform documentelor de arhivă, ea și-a început existența în anul 1104 [15, inv. 3, d. 210, f. 347].

În anul 1779 a fost înființat Schitul *Adormirea Maicii Domnului* de la Tabăra. Unele surse menționează că acest schit ar fi fost întemeiat de boierul Gheorghe Russo, iar altele susțin că de vătaful lui Gheorghe Russo, Darie Carp. La 1784, aici a fost ridicată o biserică de lemn, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*. Ctitor al acesteia a fost același boier Gheorghe Russo, primul administrator al mănăstirii fiind ieromonahul Comentarie [54, p. 577].

Schitul Dobrușa a fost întemeiat în anul 1783 de ieromonahul Ioasaf, care venise de la Mănăstirea Probota. Deja în anul 1785 aici a fost construită o biserică de lemn, cu hramul *Sfântul Nicolae* [13, inv. 1, d. 7, f. 31; d. 14, f. 3; 17, inv. 1, d. 2, f. 1].

Mănăstirea Cușelăuca a apărut datorită eforturilor Mariei Tocanos, originară din satul Cotiușeni Mari. În 1790 ea a ctitorit Biserica de lemn *Adormirea Maicii Domnului* și a fost tunsă în monahism cu numele Mitrodora [242, nr. 2, p. 99].

Începutul Schitului de bărbăți Suruceni, cu hramul *Sfântul Gheorghe*, a fost pus în anul 1793 de un călugăr munteanegrean, Iosif, venit în Moldova [145, p. 548].

Prin eforturile preoților Ion Harea și Leonte Bairiac, precum și ale locuitorilor din satul Pașcani – Ion Roșca, Simion și Constantin Stratan, în anul 1798 a fost întemeiat Schitul *Adormirea Maicii Domnului* de la Răciula. În anul 1811, din cauza micșorării numărului de călugări, prin ordinul

exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni, schitul de bărbați a fost desființat și aici au fost transferate călugărițe de la mănăstirea închisă anterior de la Mana, aflată în subordinea Mănăstirii Curchi [27, p. 514].

Trebuie să remarcăm că existau schituri la Poiana și la Hitici din ținutul Orhei. În anul 1801, schitul Hitici era condus de ieromonahul Bartolomeu. Documentele atestă că, în octombrie – decembrie 1812, existau schiturile de călugărițe Popăuți, Peciște și Frumușica [14, inv. 1, d. 497, ff. 85, 106, 109]. Acesta din urmă a fost întemeiat în anul 1807 de locuitorul satului Onișcani Efrem Iurcu, care a fost tuns mai apoi în monahie cu numele de schimonah Efimie.

Unele schituri erau mici, ca, de exemplu, Schitul Galița din județul Hotin. La 21 iulie 1809, protoiereul Petru Cunițchi, într-o scrisoare a sa către Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, relatează că, venind în orașul Hotin, a aflat că aici: „... se întemeiază un mic schit în care sunt doi sau trei călugări” [14, inv. 1, d. 102, f. 1]. Investigațiile minuțioase ale protoiereului Cunițchi au arătat că acest schit a fost nelocuit până în 1801, când aici a venit ieromonahul Anatolie (Zdoicevski). El a amenajat din nou acest lăcaș și l-a invitat să slujească pe ieromonahul Benedict, pe călugărul Iosif, precum și pe preotul Nicolae. Pe lângă acest schit nu era decât o livadă și o plantație de viță-de-vie. Întrucât lăcașul adeseori era devastat de turci, călugării au fost nevoiți să-l părăsească. Din cauza amplasării nefavorabile a acestui schit, la 21 iulie 1809 s-a decis desființarea lui. Ieromonahul Anatolie a fost transferat la Mănăstirea Călărășăuca [14, inv. 1, d. 102, f. 1,4 verso].

Nu a avut o existență prea îndelungată nici Schitul de maici de la Mana, ținutul Orhei. Pentru că nu avea propriul pământ, fiind situat pe moșia lui Panaite Scordilă, între călugărițe și proprietari au apărut neînțelegeri. În anul 1810, Mitropolitul Gavriil a decis să închidă așezământul monahal și să le transfere pe viețuitoarele acestuia la schitul Răciula. Biserica *Sfântul Nicolae* situată acolo a devenit mai târziu parohie pentru locuitorii moșiei Mana [247, nr. 16, p. 510; 46, p. 649].

În 1808, după moartea lui Martinian, egumenul Schitului Râșca, și călugării acestuia s-au mutat la Mănăstirea Hârbovăț. Doi ani mai târziu, în anul 1810, a fost desființat și Schitul Runcu. Călugării au fost rânduiți la alte mănăstiri. Se știe că monahul Clement a fost trimis la Mănăstirea Soveja, călugării Trofim și Ghenadie – la Mănăstirea Florești, călugărul Sava – la Mănăstirea Vizantea, iar călugărul Varlaam – la Mănăstirea Bistrița [14, inv. 1, d. 145, f. 4 verso].

Și Schitul de maici de la Hârtop, ținutul Orhei a fost desființat în anul 1811. Călugărițele de aici au fost mutate la Schitul Hirova. Motivul desființării a fost „starea foarte proastă ... acoperișul deteriorat de ploi” [121, nr. 2, p. 122]. Din ordinul exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni, biserica

situată acolo trebuia să fie renovată de locuitorii satului Hârtop, pentru a deveni ulterior biserică parohială. În perioada la care ne referim, protopop peste schituri era ieromonahul Serafim, care administra Schitul Hârbovăț [14, inv. 1, d. 383, f. 5].

Astfel, de-a lungul secolelor, în spațiul pruto-nistean existau toate condițiile favorabile apariției mănăstirilor. Este interesant de remarcat că încă domnitorul moldovean Dimitrie Cantemir (1673-1723) menționa faptul că în timpul domniei sale existau doar patru mănăstiri mari în fruntea cărora erau arhimandriți [36, p. 331]. Tot el a descris tradiția locală ce ține de întemeierea mănăstirilor. Astfel, potrivit lui Dimitrie Cantemir, „în Moldova s-a făcut obicei ca domnii sau boierii, dacă voiesc să înalțe vreo mănăstire, să-și împartă toată averea între mănăstire și fiii săi și să lase moștenire mănăstirii tot atât cât dobândește fiecare dintre copiii săi” [36, p. 331]. Tot acolo, el a adăugat că dacă domnitorul sau boierul avea îngrijorarea că după moartea sa mănăstirea s-ar putea ruina sau ar degrada, atunci el putea închina acest așezământ unei mănăstiri mai de frunte, situate la Ierusalim, pe Muntele Sinai sau pe Muntele Athos. Astfel, arhimandriții marilor mănăstiri se angajau să supravegheze mănăstirea care le era dăruită și să aibă grijă astfel încât călugării să fie statorniciți acolo, permanent, de-a lungul întregii vieți. Pentru aceasta, potrivit lui D. Cantemir, mănăstirii întemeiate îi reveneau doar veniturile necesare întreținerii frăției, iar restul se colecta pentru nevoințele marilor mănăstiri și era trimis acolo în fiecare an [36, p. 331]. D. Cantemir mai menționa că toate mănăstirile moldovenești plăteau anual dări domnitorului, în funcție de starea proprietăților lor; însă nu aveau obligații de plată față de mitropolit și episcopi.

Un astfel de așezământ monahal, care a fost închinat unei mănăstiri din străinătate, a fost Mănăstirea Căpriană, împreună cu Schitul Condița care îi aparținea. Astfel, potrivit unei scrisori a domnitorului Antioh Cantemir, din 30 ianuarie 1698, această mănăstire a fost închinată Mănăstirii Zografu de pe Muntele Athos [189, p. 349-350]. În total, până în 1812, în Principatul Moldovei au fost consemnate 72 de mănăstiri și 32 de schituri aparținând mănăstirilor răsăritene [107, p. 8]. De regulă, aceste mănăstiri erau conduse de arhimandriți de origine greacă.

Înainte de a fi incluse în componența Imperiului Rus, din punct de vedere canonic, mănăstirile și bisericile basarabene au făcut parte din Episcopia Hușilor (fondată în 1596) a Mitropoliei Moldovei. Episcopul de Huși hirotonea preoți și controla mănăstirile și schituri. Conform datelor pentru anul 1810, aici erau incluse șase ținuturi, și anume: 1. Soroca – cu 136 de localități mari și sate, 137 de biserici parohiale, 3 protoierei, 281 de preoți, 30 de diaconi, 144 de slujitori și paracliseri; 2. Lăpușna – cu 58 de așezări urbane și rurale, 59 de biserici, 1 protoiereu, 130 de preoți, 35 de diaconi, 81 de

slujitori și paracliseri; 3. Greceni – cu 18 așezări, 11 biserici, 1 protoiereu, 19 preoți, 1 diacon, 8 slujitori și paracliseri; 4. Codru – cu 17 așezări, 15 biserici, 1 protoiereu, 23 de preoți, 1 diacon, 7 slujitori și paracliseri; 5. Hotărniceni – cu 20 de localități, 21 de biserici, 1 protoiereu, 52 de preoți, 4 diaconi, 19 slujitori și paracliseri; 6. Fălciu – cu 111 orașe și sate, 113 biserici, 1 protoiereu, 198 de preoți, 96 de diaconi, 123 de slujitori și paracliseri [243, nr. 4, p. 187].

Conform statisticilor întocmite în același an, 1810, în Principatul Moldovei existau 203 de mănăstiri și schituri în care viețuiau 1860 de călugări. Doar în eparhia Huși (în octombrie 1811) erau 13 mănăstiri de călugări, 13 egumeni, 63 ieromonahi, 7 ierodiaconi, 171 călugări, cât și 2 schituri de maici, unde viețuiau 114 călugărițe [14, inv. 1, d. 411, f. 38]. Conform aceleiași statistici, la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Căpriană slujeau 3 ieromonahi, 1 ierodiacon și 5 călugări, împreună cu Arhimandritul Antim erau 10 persoane [14, inv. 1, d. 411, f. 38, 35 verso.]. În total, conform unor rapoarte, până în anul 1812 existau aproximativ 40 de mănăstiri și schituri în întreg spațiul pruto-nistrean. Conform altor surse, în anii 1770-1812, în Basarabia au fost edificate și reconstruite circa 30 de așezăminte monahale. După anul 1812 o parte din noile schituri a fost desființate [101, p. 14]. De exemplu, doar în ținutul Orhei au dispărut Schiturile Borzesti, Cucuruzeni, Fântâna-Doamnei, Hitici, Hârtop, Ignăței, Mana, Popăuți, Râșca și Recea [110, p. 57].

Reformele pozitive în dezvoltarea spirituală a bisericii moldovenești în ansamblu și în organizarea monahală în particular sunt asociate cu numele Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. În luna martie a anului 1808, pe timpul războiului ruso-turc, acest ierarh a fost numit exarh al Moldovei și al Valahiei [14, inv. 1, d. 422, f. 4]. Ridicarea la un rang atât de înalt a fost determinată, precum chiar Înalț Preasfinția Sa a recunoscut-o, de „alegerea Monarhului și a Sfântului Sinod” [14, inv. 1, d. 422, f. 4, f. 3]. În primul rând, G. Bănulescu-Bodoni a decis să facă ordine în organizarea vieții interne a mănăstirilor. Anume în acest scop, la 28 noiembrie 1808, a fost publicată o instrucțiune pentru egumenii mănăstirilor. Aceasta interzicea ca egumenii să nu accepte novici fără un „certificat”, în care să se arate că cei care doresc să devină călugări sunt liberi, nu au familie, nu se află în litigii, nu datorează nimic nimănui, nu sunt supuși unui serviciu sau vreunei datorii [230, p. 208]. Noilor veniți li se putea da dreptul să devină călugări abia după trei ani de noviciat, chiar și după toate acestea, novicele nu putea fi tuns în monahism imediat. Arhiereului eparhial trebuia să i se prezinte în prealabil o mărturie scrisă care să conțină informații, de când se află novicele în mănăstire, de unde a venit, ce vârstă are, ce studii are, ce meserie cunoaște. De asemenea, se atașa o mărturie a duhovnicului mănăstirii și a altor frați-ieromonahi cu privire la comportamentul novicei în perioada de probă și

dacă acesta este demn să fie tuns în monahism. În acest timp, doritorul să devină călugăr trebuia să fie suplimentar supus unei evaluări duhovnicești deosebite, care ar fi confirmat măsura în care acesta a însușit legile vieții monahale, care presupun ascultarea față de mai marele până la sfârșitul vieții, sărăcia voluntară, curăția spirituală și fizică. Apoi, după binecuvântarea arhierească, egumenul mănăstirii avea voie să tundă novicele în monahism și să-l îmbrace în rasă [230, p. 208]. În afară de aceasta, prin *Instrucțiunile* Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, stareții erau instruiți să supravegheze cu strictețe ca nu cumva, fără vreun motiv și fără cunoștința acestora, călugării să poată părăsi mănăstirile, hoinărind prin lume.

Se atrăgea în mod deosebit atenția ca nu cumva călugării să treacă dintr-o mănăstire în alta fără voia superiorilor lor, dar dacă o astfel de trecere trebuia să aibă loc, era necesară binecuvântarea arhierelui eparhial. Regulile Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni prevedeau comportamentul călugărilor: „călugării din fiecare neam și țară să fie subordonați episcopului și să păstreze tăcerea, să aibă grijă la post și rugăciune, rămânând în locurile unde au renunțat la lume, să nu se amestece în treburile bisericești sau de toate zilele și să nu participe la ele, părăsindu-și mănăstirile lor; cu excepția cazului în care vor avea permisiunea episcopului orașului, dacă va fi nevoie. Iar cel de va încălca dispoziția noastră, am decis să fie înstrăinați de comunicarea cu biserica, pentru ca numele lui Dumnezeu să nu fie batjocorit” [230, p. 209].

De asemenea, în sarcina exarhului intra aducerea în ordine a documentației din mănăstire și evidența strictă a bunurilor, veniturilor și cheltuielilor. La 15 iunie 1809, exarhul Gavriil a emis un decret conform căruia au fost instituite în fiecare mănăstire din ambele principate câte trei condici „cusute cu un șnur și sigilate cu sigiliul Dicasteriei” [14, inv. 1, d. 48, f. 1]. În prima condică urma să fie înregistrate toate bunurile mobile (mișcătoare) și imobile (nemișcătoare) ale mănăstirii; în cea de-a doua – veniturile, iar în a treia – cheltuielile. Era menționat că înregistrarea veniturilor și a cheltuielilor urma să înceapă la 1 ianuarie 1809. De asemenea, se sublinia faptul că, după aceste condici, fiecare egumen sau dirigitor (nacealnic) era obligat ca la fiecare sfârșit de an să prezinte darea de seamă la Dicasterie sau la epitropie, care este responsabilă de administrarea proprietății bisericești [14, inv. 1, d. 48, f. 1].

Mitropolitul Gavriil a făcut, de asemenea, eforturi pentru a elimina influența Divanurilor asupra afacerilor interne ale mănăstirilor. De exemplu, Mitropolitul s-a opus categoric uzanței existente în Țara Românească, potrivit căreia, după moartea starețului mănăstirii sau înainte de numirea unui alt stareț, Divanul local, prin oficialul său, realiza inventarierea proprietății mănăstirii. De altfel, potrivit

vechilor obiceiuri, un nou stareț era numit doar cu acordul Divanului. După cum recunosc istoricii, această practică avea două scopuri: subordonarea monahismului puterii seculare (laice) și protejarea proprietăților monahale de furturi și delapidări [65, nr. 2 (21), p. 137-138]. Mitropolitul Gavriil a întreprins anumite acțiuni pentru combaterea abuzurilor din partea soldaților ruși comise pe moșiile mănăstirii. De exemplu, la 27 iunie 1809, artileriști, cu permisiunea maiorului Meyendorff, au cosit în mod arbitrar fânul și au lăsat caii să pască pe fâneața Mănăstirii Golia. În urma intervenției Mitropolitului Gavriil, la 24 iulie 1809, Divanul Moldovei s-a adresat maiorului Meyendorff cu propunerea de a folosi alte locuri pentru pășunat caii și boii de artilerie [65, nr. 2 (21), p. 140].

Exarhul Gavriil s-a confruntat, de asemenea, cu impozitarea exagerată a mănăstirilor din partea autorităților civile. Un exemplu în acest context poate fi scrisoarea sa (din 16 august 1811) trimisă comandantului-șef al armatei dunărene, M.I. Kutuzov. Aici Mitropolitul Gavriil solicita scutirea mănăstirilor valahe de plata pentru crearea unui azil de bătrâni la București. Acest lucru se explica prin faptul că multe mănăstiri nu erau în stare să aloce bani, deoarece acestea erau deja împovărate de datorii [14, inv. 1, d. 273, ff. 4-4 verso]. După cum am arătat noi, mitropolitul a propus înființarea unui astfel de azil în baza a două spitale care aveau suficiente venituri [114, p. 94].

Multe mănăstiri moldovenești erau subordonate mănăstirilor străine (din Ierusalim, Muntele Sinai, Muntele Athos) și se numeau închinat. Aceste mănăstiri depindeau direct de biserica și de comunitățile monahale de răsărit. Mănăstirile închinat plăteau un impozit anual, numit *embatic*. Datorită reformelor inițiate de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, vechile mănăstiri au fost treptat subordonate direct exarhatului Moldovei și Valahiei.

Se știe că o serie de mănăstiri moldovenești erau subordonate mănăstirilor de pe Sfântul Munte Athos. De exemplu, Mănăstirea Dobrovăț din ținutul Vaslui și Mănăstirea Căpriană din ținutul Lăpușna au fost închinat mănăstirii athonite Zografu. Aceste mănăstiri plăteau un embatic anual în valoare de 1 500 de lei [11, inv. 1, d. 136, p. 6]. În anul 1813 a avut loc un conflict între reprezentantul Mănăstirii Zografu, arhimandritul Antim, care se afla la Iași, și Dicasteria exarhicească din Chișinău. Antim a afirmat că, pe vremea când era administrator al Mănăstirii Căpriană, la 5 august 1808, a încheiat un contract cu Mănăstirea Zografu, conform căruia mănăstirea din Țara Moldovei se obliga să plătească 12 500 de lei pe an. Dicasteria din Chișinău a refuzat categoric acest lucru, explicând refuzul prin faptul că Antim nu avea dreptul să încheie un contract cu Mănăstirea Zografu, deoarece la intrarea trupelor rusești în Moldova era interzisă „orice comunicare cu locurile străine ...” [11, inv. 1, d. 136, p. 16 verso]. Mai mult, el nu a arătat acest contract nici în 1808, când Dicasteria a solicitat

informații de la toate mănăstirile cu privire la suma embaticului plătit de acestea, nici în 1811, când Antim a fost înlăturat de la conducerea mănăstirii (v. și Anexa II, doc. nr. 8). Cei de la Chișinău au subliniat că veniturile obținute anual de Mănăstirea Căpriană au fost de 15 950 de lei și din acest motiv mănăstirea nu a putut plăti o sumă atât de mare, de 12 500 de lei, către Mănăstirea Zografu. Dicasteria a ajuns la concluzia că, cel mai probabil, Antim, prin viclenie, a mărit cu de la sine putere embaticul pentru Mănăstirea Zografu. De aceea s-a decis trimiterea directă a banilor către Mănăstirea de pe Sfântul Munte, fără intermedierea lui Antim [11, inv. 1, d. 136, f. 19].

Gavriil Bănulescu-Bodoni a fost un susținător al ideii ca mănăstirile moldovenești închinat să fie subordonate Dicasteriei duhovnicești exarhicești moldo-valahe. În acest sens, este elocvent cazul mănăstirilor situate în apropierea cetății Ismail. După ocuparea acestei cetăți de către trupele rusești, în anul 1809, la cererea mitropolitului și din ordinul care a urmat al lui Serghei Kușnikov, Biserica *Sfântul Ierarh Nicolae, făcătorul de minuni*, subordonată Mănăstirii Caracalu de pe Muntele Athos, a trecut în „supravegherea” Mănăstirii *Trei Ierarhi* din Iași [14, inv. 1, d. 34, f. 11].

Din ordinul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, în octombrie 1809, în așezămintele monahale închinat mănăstirilor grecești au fost trimise câte două cărțițele de rugăciuni, „una în limba valahă și alta în greacă” și tabele cu zilele marilor sărbători [14, inv. 1, d. 13, f. 1]. Printre destinatari a fost și Mănăstirea Căpriană.

În perioada la care ne referim, exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni decide să lupte împotriva influenței mănăstirilor străine asupra bisericilor și mănăstirilor închinat din Moldova și Valahia (Țara Românească). La 23 decembrie 1808, potrivit decretului Sfântului Sinod, el a obținut putere deplină asupra mănăstirilor închinat. În conformitate cu acest document, exarhul putea trage la răspundere egumenii mănăstirilor închinat pentru încălcarea regulamentelor, iar pe cei care nu vor manifesta ascultare, putea să-i scoată din funcție și să numească în locul lor alți diriguitori. Egumenii trebuiau să-i trimită anual lui Gavriil Bănulescu-Bodoni rapoarte despre veniturile și cheltuielile mănăstirilor închinat. Toate actele emise de aceștia urmau să aibă sigiliul Dicasteriei exarhicești [230, p. 210]. După cum era de așteptat, egumenii mănăstirilor închinat nu au primit cu mare bucurie noile reguli. În rapoartele anuale privind veniturile și cheltuielile, aceștia deseori falsificau datele, afirmând că cheltuielile depășeau de două ori veniturile. Exarhul, văzând că aceste abuzuri duc la ruinarea mănăstirilor, a emis o dispoziție conform căreia stareților li s-a interzis să facă împrumuturi fără o permisiune specială din partea Dicasteriei; toate contractele de arendare a moșiilor mănăstirești urmau să fie certificate de Dicasterie [230, p. 212]. Măsurile luate de exarh au generat o nemulțumire deschisă

din partea egumenilor mănăstirilor închinat, care, fiind sprijiniți de unii boieri de origine greacă, în anul 1810, au pregătit un denunț asupra lui Gavriil Bănulescu-Bodoni și l-au înaintat senatorului rus V. I. Krasno-Milașevici, președinte al Divanurilor Țării Moldovei și Țării Românești, și Sfântului Sinod. În „denunț”, egumenii îl acuzau pe exarh că acesta ar fi încercat să-i lipsească de conducerea mănăstirilor închinat. În plus, el a fost acuzat de faptul că, fără niciun motiv, a înlocuit mai mulți egumeni, punând în locul lor oameni apropiați acestuia. După primirea acestui „denunț”, V. I. Krasno-Milașevici i-a trimis o copie exarhului, solicitându-i să răspundă acuzațiilor. În răspunsul său, Gavriil Bănulescu-Bodoni îi numește greci lacomi de bani pe egumenii mănăstirilor închinat. În același timp, în mesajul său, el explica precum că i-a obligat pe egumeni să prezinte rapoarte detaliate despre sumele de bani, întrucât aceștia deseori comiteau abuzuri, și prin aceasta, frățiile monahale rămăneau fără mijloace, iar mănăstirile se ruinau. El a mai comunicat că le-a interzis, temporar, să trimită banii propriilor mănăstiri la mănăstiri străine până la încheierea războiului. În ceea ce privește acuzația de înlăturare a unor egumeni, Gavriil Bănulescu-Bodoni relatează că a eliberat din funcție doar pe arhimandritul Mănăstirii *Arhanghelul Mihail* de la Frumoasa, pentru că acesta era deja bătrân, incapabil să administreze mănăstirea și, mai mult decât atât, s-a împotrivit cu încăpăținare distribuirii de către Dicasterie a condicilor pentru înregistrarea veniturilor și cheltuielilor [230, p. 216].

Luptând împotriva abuzurilor egumenilor mănăstirilor închinat, exarhul Gavriil privea totuși cu respect mănăstirile athonite. Acest lucru este demonstrat de o scrisoare dată de mitropolit, în decembrie 1808, egumenului Spiridon, în care acestuia i se permitea să colecteze fonduri pentru construirea unei biserici la Schitul *Sfântul Proroc Ilie* de pe Muntele Athos. În scrisoarea sa, exarhul explică motivația permisiunii sale de colectare a donațiilor, și anume că „este potrivit pentru creștini să se ajute reciproc în orice nevoie și în orice intenție bună” [114, p. 95].

În acei ani, în bisericile și mănăstirile principatelor dunărene a fost introdus treptat modelul ecleziastic rusesc. Acest lucru a fost facilitat, în mare parte, chiar de clerici, care urmau exemplul clericilor ruși. Astfel, bunăoară, la solicitarea arhimandriților din Moldova, Țara Românească (Valahia) și Basarabia, în perioada 16 februarie 1809 – 18 mai 1810, împăratul Alexandru I a acordat dreptul de a purta mitră, pateriță (baston, toiag), mantie cu tablete și dreptul de a sta pe covor în timpul serviciului divin la șapte arhimandriți: 1. arhimandritul Chiril, ecleziarh al Mitropoliei Moldovei; 2. arhimandritul Chiril, prim-asesor al Consistoriului duhovnicesc moldovenesc din Iași; 3. arhimandritul Ilarion de la Mănăstirea *Sfântul Nicolae*, numită *Dealul* a Eparhiei Mitropoliei Valahe; 4. arhimandritul Ioan, egumen al Mănăstirii *Înălțarea Domnului* de la Neamț și al Mănăstirii Secu; 5.

arhimandritul Gavriil de la Mănăstirea *Sfântul Gheorghe* din București; 6. arhimandritul Visarion de la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Cotroceni, din București; 7. arhimandritul Gavriil (Smirneanul) de la Mănăstirea *Sfinții Voievozi* de la Slobozia, din Țara Românească [14, inv. 1, d. 98, f. 8].

Însuși exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni a contribuit la instaurarea rânduielilor eclesiastice rusești în principatele Moldova și Țara Românească. Astfel, instrucțiunea sa din mai 1810 către Mitropolitul Ignatie în conducerea Mitropoliei Valahiei, prevedea următoarele: în toate mănăstirile și bisericele serviciile divine să se desfășoare conform statutului Bisericii Ortodoxe greco-ruse, fără nici o omisiune sau schimbare; la toate slujbele să fie pomeniți Împăratul suveran și toată augusta sa familie, Sfântul Sinod și Exarhul, în formele trimise; în zilele de mari sărbători să înalțe în mod obligatoriu rugăciuni conform cărțuliilor nou tipărite în limba greacă și română [230, p. 185].

La sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XX diverse motive determinau oamenii să se dedice slujirii lui Dumnezeu. De exemplu, călugărul Ambrozie în lume purta numele Arsenie Rudev [11, inv. 1, d. 86, f. 2]. Era botezat de un preot uniat. În 1793 s-a mutat din gubernia Podolsk în Moldova și a locuit mai întâi la Schitul Soroca, iar peste 8 ani s-a transferat ca novice la Mănăstirea Hitici, unde s-a aflat timp de doi ani. Acolo a fost atribuit la biserica ortodoxă răsăriteană, iar în 1801 a fost tuns în monahism [11, inv. 1, d. 86, f. 2]. Și Stepan Vișnevski, născut în satul Leășevka, raionul Iampol, gubernia Kamenet-Podolski a aparținut mai întâi de biserica uniata. A crescut într-o familie de nobili. El a decis să se dedice slujirii lui Dumnezeu, devenind diacon în localitatea Miasnikovka din aceeași gubernie. După moartea părinților săi, în 1801, Stepan s-a mutat în Principatul Moldovei și a fost primit ca novice la Schitul Stupna. Peste doi ani, el aderă la biserica ortodoxă. În 1806, la cererea sa, a fost acceptat ca novice la Mănăstirea Tabăra, unde a fost tuns în monahism, luând numele de Serapion [11, inv. 1, d. 166, f. 2-2 verso]. Un alt caz, cel al călugărului Gherasim, născut la Chișinău, în familia postelnicului Costache. A crescut și a fost educat la Iași în casa unchiului său, căpitanul Dumitrache Clemente, iar mai apoi, în 1801, a fost tuns în monahism la mănăstirea Dobrovăț [14, inv. 1, d. 74, f. 9]. După cum vedem, până la tunderea lor în monahism, viitorii călugări reprezentau diverse categorii etnice și sociale ale populației.

Motive pentru intrarea în mănăstire și tunderea în monahism puteau fi mai multe, inclusiv o boală. Astfel, un originar din Orhei, Ioan Morean, din cauza frecventelor crize de boală care i se întâmplau, încă de copil a intrat ca novice la mănăstirea Curchi [7, inv. 2, d. 827, f. 1].

De asemenea, prezintă interes și cazul lui Ivan Nesterovici, născut în anul 1782, care, în septembrie 1811, a fost acceptat ca novice, iar în 1813 a fost tuns ca monah cu numele Irineu [11, inv. 1, d. 236, ff. 1-2]. S-a născut în familia preotului paroh din satul Starîe Dmitruški din eparhia Kievului. A absolvit școala poloneză din orașul Uman. Apoi, în 1799, a intrat la Academia Teologică din Kiev, iar în 1805 a devenit profesor de filozofie la aceeași academie. În 1811, Nesterovici a fost repartizat ca profesor de limba rusă la Colegiul Teologic din Iași. În anul 1813 a fost numit prefect al Seminarului Teologic din Chișinău. La 14 noiembrie 1813, Nesterovici (Irineu) a fost ridicat în rangul de ieromonah și admis în rândul personalului exarhicesc [11, inv. 1, d. 236, ff. 1-2, f. 3 verso].

De rând cu bărbații, multe femei s-au dedicat slujirii lui Dumnezeu, fiind tunse în monahism. Astfel, călugărița Tavifta (cu numele de mirean Tatiana Sikorski) era de origine poloneză din satul Kamennaia, gubernia Podolsk. După ce a rămas orfană, în anul 1773, la vârsta de 20 de ani, împreună cu rudele sale a trecut Nistrul. Aici a fost primită la Schitul Calatura [11, inv. 1, d. 90, f. 5 verso]. La rândul său, călugărița Ivanoftia (cu numele de mirean Eufrosinia) era născută în gubernia Kamenet-Podolsk. După moartea tatălui, mama ei a adus-o pe fată în Moldova. În anul 1802, Eufrosinia (pe atunci în vârstă de 14 ani) a intrat, din proprie dorință, la Schitul de maici din Calatura, unde a fost novice timp de doi ani, după care a fost tunsă în monahism [11, inv. 1, d. 88, f. 7]. Din gubernia Podolsk la Calatura a venit, împreună cu mama sa, Daria. Aceasta avea o malformație de la naștere, nu avea antebrațul stâng. După moartea mamei sale, în anul 1802, la doar 9 ani, fata a fost tunsă în monahism, cu numele Persida [11, inv. 1, d. 90, f. 14]. Și fețele bisericești își dădeau copiii la mănăstiri. Astfel a procedat, în noiembrie 1812, preotul Nicolae Melega din satul Horești, ținutul Lăpușna. El și-a explicat gestul prin faptul că fiica Axenia, de mică, a orbit de un ochi. Acum, potrivit convingerii sale, Axenia, care avea 22 de ani, vrea să intre ca novice la Mănăstirea Hirova [14, inv. 1, d. 497, f. 110]. Preotul a asigurat autoritățile ecleziastice că el se va strădui să asigure mănăstirii cheltuielile pentru hrana anuală a fiicei sale.

În afară de locuitorii obișnuiți, din mediul rural sau urban, mănăstirile au atras și dezertori, care se eschivau de la serviciul militar. Întrucât unii dintre ei aveau diverse profesii meșteșugărești, li se oferea adăpost. Aceasta a provocat nemulțumire din partea comandamentului militar rus din Principatele Dunărene. Astfel, în 1808, comandantul-șef al Armatei moldovenești, cneazul Aleksandr Prozorovski, a trimis o scrisoare senatorului rus Serghei Kușnikov, președinte al Divanurilor Țării Moldovei și Țării Românești, prin care cerea ca militarii care se ascundeau în mănăstiri și schituri să fie deferiți comandamentului militar [14, inv. 1, d. 4, f. 1]. La acest mesaj, a urmat reacția imediată a

lui Kușnikov și cea a Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Acesta din urmă s-a adresat către egumenii mănăstirilor și schiturilor ca de acum încolo să nu mai adăpostească militari fugari. Ca urmare a acestui ordin, mulți dezertori au fost scoși din mănăstiri și întorși la regimentele lor. La 11 septembrie 1808, Prozorovski „și-a exprimat deplina sa satisfacție pentru modul în care autoritățile Zemstvei ale principatelor de aici au întors dezertorii militari ...” [14, inv. 1, d. 4, f. 1].

Mănăstirile dețineau mari suprafețe de pământ. Unele dintre acestea au fost primite în dar de la domnitorii și boierii moldoveni.

De exemplu, în 1723, boierul Dimitrie Racoviță „ca semn al râvnei sale pentru biserica lui Dumnezeu” a dăruit o parte din pământurile sale Mănăstirii Horodiște [11, inv. 1, d. 118, f. 1]. Conform altor surse, terenul pe care se afla această mănăstire a fost donat de către Radu Racoviță în anul 1756 Mănăstirii Dobrovăț din Principatul Moldova. Ulterior, pentru această moșie Mănăstirea Horodiște plătea anual 50 de lei Mănăstirii Dobrovăț [145, p. 535].

Mănăstirea Dobrușa se afla și ea pe un domeniu care aparținea altei mănăstiri din Principatul Moldova, Probota, și căreia îi plătea 80 de lei pe an. În afară de aceasta, în proprietatea Mănăstirii Dobrușa era o bucată de pământ dăruită de boierul, banul Toma Cozma. Și Schitul Călărășeuca se afla pe o moșie ce aparținea Mănăstirii *Sfântul Sava* din Iași, pentru care plătea anual 100 de lei [145, p. 537].

Boierul Lupu Dencu și câțiva răzeși din satul Cobâlca (astăzi Codreanca) au donat pământ pentru Mănăstirea Țigănești, care era cam săracă. În anul 1779, domnitorul Constantin Ipsilanti a dat o parte din moșia Nișcani din ținutul Orhei în proprietate Mănăstirii Răciula [11, inv. 1, d. 99, f. 2]. Domnitorul Alexandru Callimachi a dăruit, în anul 1802, un lot de pământ Mănăstirii Dobrușa din ținutul Soroca [11, inv. 1, d. 120, f. 2]. În anul 1806, proprietarii moșiei Răcești, județul Soroca, au dăruit Mănăstirii Dobrușa un lot de pământ cu o suprafață de 513 desetine³ [125, p. 292] 1 500 de stânjeni pătrați⁴ [17, inv. 1, d. 3, f. 2 verso; 125, p. 292].

Au fost cazuri în care moșierii au donat o parte din pământul lor frăției monahale. Astfel a procedat Petrache Catargi, care a cedat o moșie Schitului Calatura (Cărătura), fără a pretinde vreun impozit pentru folosința pământului. La fel a procedat și funcționarul de clasa a VIII-a (*коллежский асесор*), moșierul Iordache Bartolomeu, pe pământurile căruia se afla Mănăstirea Cosăuți [145, p. 542]. Și maicile de la Mănăstirea *Nașterea Maicii Domnului* de la Rezina nu plăteau nimic moșierului

³ Desetina este o unitate de teren rusă egală cu 2 400 de stânjeni pătrați sau 1,09 hectare [125, p. 292].

⁴ Un stânjen pătrat este o veche unitate rusă de măsură a suprafeței (terenului) (1,09 hectare = 2400 de stânjeni pătrați) [125, p. 292].

pentru pământul folosit. Nici Mănăstirea Răchitoasa din Principatul Moldova, pe ale cărei pământuri se afla Schitul Lomanova, cu hramul *Sfântul Nicolae*, nu lua nici o plată de la aceasta.

Unele mănăstiri mai înstărite din punct de vedere financiar achiziționau terenuri din fondurile proprii. Se cunoaște că Mănăstirea Dobrușa în anul 1796 a cumpărat un lot numit *Crevel* din județul Soroca. Mai târziu, mănăstirea a cumpărat mai multe loturi și de la proprietari din satele Chipeșca și Răspopeni, județul Orhei [17, inv. 1, d. 3, f. 3].

Pe pământurile mănăstirești existau diverse localuri, care, la rândul lor, erau arendate. De exemplu, se știe că, în aprilie 1812, evreul Gherșco Gherman a arendat pentru un an o cârciumă care aparținea Mănăstirii Țigănești. Pentru aceasta el a plătit 130 de lei. La acea cârciumă, Gherman avea dreptul să vândă vin, vodcă, dar și fân. El putea să cosească 20 de căpițe de fân de pe moșia care aparținea cârciumii [11, inv. 1, d. 140, f. 3].

Am menționat mai sus că în perioada la care ne referim au continuat legăturile strânse ale călugărilor moldoveni cu mănăstirile de pe Muntele Athos. De regulă, călugării mergeau acolo pentru a se închina sfintelor moaște. În afară de aceasta, ei își vizitau frații călugări, originari din Moldova, care slujeau la mănăstirile athonite. În timpul pelerinajelor, unii călugări decideau să rămână acolo. Astfel au procedat, de exemplu, 13 călugări de la Mănăstirea Neamț, care, în luna iunie 1808, au mers în pelerinaj la Sfântul Munte [14, inv. 1, d. 74, f. 2]. Existau legături ale călugărilor moldoveni și cu Lavra Pecerska din Kiev, pe care o vizitau de asemenea pentru a se închina la sfintele moaște, dar și pentru a cumpăra diverse cărți liturgice. De exemplu, în 1809, ieromonahul Daniel și călugărul Gurie de la Mănăstirea Dobrovăț au mers în pelerinaj la Kiev [14, inv. 1, d. 163, ff. 1, 11].

Mănăstirile din Principatul Moldovei au menținut legăturile cu Basarabia. Deseori de aici erau furnizate cereale pentru frățiile monahale. Acest lucru se explică prin faptul că multe mănăstiri erau situate în zone montane, unde era dificil să se cultive grâne. În anul 1810, doi călugări, Ilarion și Teoctist, de la Mănăstirea *Înălțarea Domnului* din Neamț au mers peste Prut și la Chișinău, pentru a aduce grâu așezământului lor. Se știe că cerealele pentru mănăstiri erau alocate gratuit de către „domnii binefăcători și a oamenii înstăriți” [14, inv. 1, d. 241, f. 1].

2.2. Crearea și organizare aunei noi eparhii

Este un fapt istoric demonstrat că după Războiul ruso-turc din anii 1806-1812 și ca rezultat al Păcii de la București (16 [28] mai 1812) care l-a urmat, Imperiul Otoman a cedat în favoarea Imperiului Rus o parte din Principatul Moldovei, și anume, teritoriul dintre Prut și Nistru, care ulterior

a fost numit Basarabia. La semnarea acestui pact, conducerea țaristă a început organizarea teritoriului anexat după modelul guberniilor din interiorul Imperiului Rus. Deja la 7 iunie 1812, la întâlnirea cu ober-procurorul Sfântului Sinod cneazul Aleksandr Nikolaevici Golițin, Mitropolitul Gavriil (Bănulescu-Bodoni) și-a exprimat opinia cu privire la necesitatea creării în regiunea Basarabia a unei eparhii. Argumentul invocat pentru crearea unei eparhii aparte era „îndepărtarea acestui teritoriu de alte eparhii din Rusia..., precum și deosebirea limbilor și obiceiurilor popoarelor care locuiesc aici...” [14, inv. 1, d. 422, f. 1]. Preasfinția Sa a menționat că 749 de biserici în 755 de sate și orașe sunt suficiente pentru instituirea unei eparhii distincte. Pentru a nu împovăra vistieria cu întreținerea statelor administrative ale clerului, Gavriil Bănulescu-Bodoni a propus ca Mănăstirea Căpriană, închinată Mănăstirii athonite Zografu, „să fie atribuită în calitate de Casă arhierescă din afara orașului” [14, inv. 1, d. 422, f. 1]. Pentru a evita vreun eventual conflict cu mănăstirea de pe Muntele Sfânt, se propunea ca acesteia să i se trimită anual embaticul, la fel cum se proceda în anii precedenți. Conform planului lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, Mănăstirea *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* din Chișinău, cu veniturile sale, trebuie să devină reședință a Episcopului vicar. Și în acest caz mitropolitul se obliga să trimită anual embatic Tronului patriarhal din Ierusalim, căruia îi era închinată această mănăstire [14, inv. 1, d. 422, f. 1 verso]. Planurile Înalt preasfinției Sale au fost acceptate de către cneazul A.N. Golițin și, drept urmare, el a obținut susținere în realizarea ideilor sale.

În scrisoarea din 6 august 1812, expediată comandantului-șef al Armatei dunărene P.V. Ciceagov, Gavriil Bănulescu-Bodoni îl ruga pe acesta să aibă grijă de transferarea lui, împreună cu întregul său personal și cu Dicasteria, de la Iași la Chișinău. În particular, el cerea repartizarea unui anumit număr de apartamente pentru clerul care va veni [14, inv. 1, d. 422, f. 1 verso].

Deja la 19 august a aceluiași an, P.V. Ciceagov îl asigura pe mitropolit că el a dat dispoziții în privința primirii la Chișinău a mitropolitului și a cercului său. De asemenea, se comunica despre faptul că i s-a dat ordin senatorului rus V.I. Krasno-Milașevici, președinte al Divanurilor Țării Moldovei și Țării Românești, să-l informeze pe episcopul Meletie (Lefter) de la Huși că județele din stânga Prutului atribuite eparhiei sale nu mai sunt în conducerea sa [14, inv. 1, d. 422, f. 7-7 verso].

Este relevant faptul că, la transferul lui Gavriil Bănulescu-Bodoni în Basarabia, și-au exprimat dorința de a pleca împreună cu el și unii novici și viețuitori ai mănăstirilor. Astfel, de exemplu, intenționa să plece și Anastasia Șepeleva, novice la Mănăstirea Unsia. În scrisoarea sa (v. Anexa II, doc. nr. 7) din septembrie 1812, expediată pe numele Înalt preasfinției sale, ea cerea permisiune astfel: „pentru ca să nu rămân pe viitor fără protecție preamiloștivă și binecuvântare arhipăstorească, căzând

la picioarele sfinte ale Înalt preasfinției Voastre, îndrăznesc prin aceasta să vă cer, Preasfințite, voința de a-mi arăta milă părintească...” [14, inv. 1, d. 497, f. 53].

La 30 septembrie 1812, Gavriil Bănulescu-Bodoni a semnat o dispoziție conform căreia, din ordinul Sfântului Sinod conducător, în Basarabia era instituită o nouă eparhie. În legătură cu acest fapt, a fost luată decizia ca să fie deschisă Dicasteria exarhicească a Chișinăului. În calitate de membri ai acestui organ au fost numiți protopopul Petru Cunițki, protopopul Gheorghe Rodostat, protopopul Stavarachi Costin și protopopul Gheorghe Batcu. Secretar a devenit funcționarul de clasa a X-a (*коллежский секретарь*) Pavel Jadanov, ajutor de secretar – secretarul gubernial Ivan Mizețki [14, inv. 1, d. 422, f. 14]. Deja la 21 august 1813, țarul Alexandru I a aprobat proiectul de instituire a noii eparhii. Astfel a fost instituită Eparhia Chișinăului și Hotinului, în care intrau parohiile basarabene, dar și gubernia Herson cu orașele Odesa, Tiraspol, Ananiev, Elizavetgrad [233, p. 115].

Din primele zile ale aflării sale la catedra Eparhiei Chișinăului și Hotinului, Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a luat o serie de măsuri în vederea aducerii în ordine a vieții în mănăstirile moldovenești.

Primul lucru pe care l-a făcut a fost împărțirea teritorial-administrativă a noii eparhii. Bisericele și mănăstirile au fost împărțite în plase (circumscripții), fiecare plasă fiind condusă de un blagocin (protoiereu). Conform actelor, din octombrie 1812, în calitate de blagocin asupra schiturilor figura ieromonahul Serafim, care conducea Mănăstirea Hârbovăț [14, inv. 1, d. 497, f. 47]. Deja la 30 decembrie 1812, în postul de blagocin al mănăstirilor și schiturilor din ținutul Soroca a fost numit egumenul Onisifor de la Mănăstirea Cosăuți [14, inv. 1, d. 512, f. 3]. Tot în acel timp, în calitate de blagocin al schiturilor din ținutul Orhei figura egumenul Paisie de la Mănăstirea Saharna [11, inv. 1, d. 86, f. 18]. La 17 ianuarie 1817, starețul Mănăstirii Curchi, arhimandritul Chiril, a devenit blagocin al mănăstirilor și schiturilor din ținutul Orhei [11, inv. 1, d. 1611, ff. 1 verso - 2]. La 10 decembrie 1818, în calitate de blagocin al aceleiași ținut a devenit ieromonahul Atanasie, care era econom la Mănăstirea Frumoasa [11, inv. 1, d. 2052, f. 1]. În 1853 în calitate de blagocin al mănăstirilor și schiturilor din județul Chișinău figura arhimandritul Mitrofan, care era în afară de aceasta rector al Seminarului Teologic din Chișinău [13, inv. 1, d. 14, f. 3]. Conform documentelor, în martie 1850, blagocin al mănăstirilor și schiturilor în județul Chișinău este egumenul Inochentie (stareț al Mănăstirii Curchi); de la 7 iulie 1851 – egumenul Iliodor (starețul Mănăstirii Hâncu); din august 1855 – arhimandritul Inochentie [16, inv. 1, d. 7, f. 1; 13, inv. 1, d. 6, f. 3; d. 7, f. 3 verso]. Blagocin al mănăstirilor și schiturilor din județul Orhei (din 1869 până în anii '80 ai sec.XIX) a fost arhimandritul

Nafanail (Nikolai Danilevski) [17, inv. 1, d. 1, ff. 5 verso - 6]. La 24 ianuarie 1876, blagocin al mănăstirilor din județul Soroca a fost numit arhimandritul Irinarh (Ioan Ghinculov), stareț al Mănăstirii Dobrușa [17, inv. 1, d. 3, f. 5 verso]. Din mai 1872, în funcția de blagocin al Mănăstirilor Noul Neamț și Căpriana, inclusiv al schiturilor Suruceni și Condița, era Benedict (pe numele de mirean Vasile Olari) [17, inv. 1, d. 5, ff. 4 verso - 5]. În februarie 1872, în funcția de blagocin al mănăstirilor din județul Orhei era egumenul Gherasim (pe numele de mirean Gavril Friptul), iar din 1882, această funcție era ocupată de Ilarion [17, inv. 1, d. 1, ff. 13 verso; d. 4, ff. 6 verso -7, d. 5., ff. 16 verso -17]. Blagocinii nu dispuneau de mijloace pentru deplasări sau pentru a se întreține. În legătură cu aceasta, la 18 iunie 1819, Dicasteria duhovnicească s-a adresat către Gavriil Bănulescu-Bodoni cu propunerea ca mănăstirile și schiturile din ținutul Orhei să înceapă a aloca bani pentru blagocinul lor Afanasie. Aceste mijloace urmau să fie folosite pentru deplasări, pentru întreținerea cailor, echipamentului, servitorului, pentru cumpărarea surguciului [11, inv. 2, d. 12, ff. 124 verso - 125].

Pe acest fundal, este de menționat și faptul că între blagocini și Dicasteria duhovnicească din Chișinău au existat conflicte. Despre aceasta vorbește o scrisoare expediată Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, la 4 ianuarie 1816, de către blagocinul mănăstirilor și schiturilor din ținutul Soroca, egumenul Mănăstirii Cosăuți, părintele Onisifor. În scrisoarea lui către Înaltpreasfinția Sa, părintele Onisifor se plângea că Consistoriul îl amenință să-l destituie din funcție, fără să explice motivul. Aici părintele Onisifor afirma că nu are frică de demitere, „voi primi cu plăcere, deoarece funcția mea în bani de salariu nu va pierde nimic, hrana mea depinde de lucrarea pământului” [11, inv. 1, d. 1182, f. 1]. În legătură cu aceasta, egumenul Onisifor îl roagă pe mitropolit să-l elibereze din funcție. Însă Mitropolitul Gavriil a decis să clarifice situația și a solicitat explicație de la Dicasterie. Aceasta, la rândul ei, a răspuns printr-un raport (din 22 ianuarie 1816), în care informa că blagocinul nu a raportat nimic conform ucazurilor pe care i le-a trimis. Deja la 8 februarie a aceluiași an, blagocinul Onisifor a prezentat argumentele sale de învinuire a Dicasteriei, demonstrând că toate rapoartele au fost expediate la timp, fapt care poate fi confirmat de notele din registrul cârmuirii zemstvei din Soroca [11, inv. 1, d. 1182, f. 1, f. 5].

În ceea ce privește starea mănăstirilor și schiturilor din Basarabia, Gavriil Bănulescu-Bodoni, într-o scrisoare a sa din noiembrie 1812, arată că, în noua eparhie, „în afară de o mănăstire mediocră și de câteva mănăstiri jalnice” erau „o mulțime de schituri cu un mare număr de călugări” [14, inv. 1, d. 422, f. 23]. Pentru întreținerea noii eparhii, Gavriil Bănulescu-Bodoni a propus ca Mănăstirea

Căpriană, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, care era închinată Mănăstirii Zografu, să fie Casă arhierească. La această casă urmau să fie anexate toate pământurile Mănăstirii Căpriană care, în opinia sa, „erau mediocre” comparativ cu moșiile mănăstirilor din Principatul Moldovei. O atenție aparte i se acorda moșiei Purcari, care, deși fusese donată mănăstirii de către domnitorii moldoveni, în perioada stăpânirii nogaicilor în Bugeac, ea era stăpânită de turci [14, inv. 1, d. 422, f. 23, f. 25 verso]. Veniturile obținute de pe moșia Purcari trebuiau să fie trimise Mănăstirii Zografu cu titlu de embatic⁵ – câte 1500 de lei pe an. În ceea ce privește starea Mănăstirii Căpriană, se arăta că toate acareturile ei sunt în delăsare și ruină [14, inv. 1, d. 422, f. 26 verso].

În adresările sale către țarul Alexandru I, Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni pleda pentru păstrarea vechilor drepturi și privilegii, pe care le aveau mănăstirile moldovenești și pe care le primise anterior de la domnitori. Între altele, la 19 aprilie 1818, Înalț preasfinția Sa solicita ca mănăstirile să-și mențină dreptul de a avea scutelnici⁶. În acest sens se atrăgea atenția autorităților civile asupra faptului că la numărul de scutelnici confirmați la 21 august 1813 pentru mitropolitul Chișinăului și pentru episcopul vicar au mai fost adăugați funcționari pentru pământurile Mitropoliei „atâția câți avea fiecare pe documentele de la fosta guvernare moldovenească, ... fără de care mănăstirile, și cu atât mai mult cele de maici, nicicum nu se pot întreține în ceea ce privește hrana și materialele de foc” [11, inv. 1, d. 2210, f. 1 verso].

Și succesorul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni la catedra Chișinăului, Dimitrie Sulima (1821-1844) a depus eforturi să organizeze mănăstirile. El era adept al introducerii statutului vieții de obște în așezământul monastic și al ordinii în economia mănăstirilor [225, nr. 2, p. 48].

Practicile de organizare ulterioară a mănăstirilor și schiturilor din Basarabia au continuat și în anii următori. Din ordinul Sfântului Sinod din 10 decembrie 1868, în Eparhia Chișinăului a fost instituit vicariatul. Conform acestui ordin, vicarul era numit de către episcopul de Akkerman. În această funcție a fost numit arhimandritul Petru, care fusese până atunci stareț al Bisericii *Sfânta Treime* de pe lângă Ambasada Imperiului Rus la Atena. În administrarea episcopului vicar era atribuită Mănăstirea *Nașterea Maicii Domnului* de la Curchi cu scopul de a beneficia de slujitor și de echipaj de la această mănăstire. Unele mănăstiri contribuiau la întreținerea episcopului vicar. Pentru aceasta, Mănăstirea *Sfântul Nicolae* de la Dobrușa a alocat 1000 rub., Mănăstirea *Înălțarea Domnului* de la Japca – 200 rub., Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Frumoasa – 100 rub. și Mănăstirea

⁵ Impozit plătit de mănăstirile închinat în beneficiul mănăstirilor stăpâne.

⁶ Țăran care, în schimbul unor obligații suplimentare față de domn sau de stăpânul de moșie, era scutit de plata birului domnesc.

Curchi – 300 rub., în afară de aceasta, cea din urmă mănăstire trebuia să își asume cheltuielile pentru renovarea reședinței episcopului [142, nr. 11, p. 72-73].

Trebuie să menționăm și alt fapt important, care a avut impact mulți ani înainte în organizarea și desfășurarea liturghiei la mănăstirile din Basarabia. Pe timpul arhiepiscopului Pavel Lebedev (1871-1882) în loc de liturghia doar în limba română, au început să se desfășoare slujbele numai în limba slavonă bisericească [213, nr. 7, p. 417].

2.3. Mănăstirile închinat

În Basarabia, după anul 1812 numai mănăstirea Căpriană era închinată Mănăstirii Zografu de pe Sfântul Munte Athos, de aceea ea trebuia să trimită anume acolo cea mai mare parte din venituri. Însă mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a vrut ca veniturile mănăstirii date să fie direcționate Eparhiei Chișinăului și Hotinului. La 9 aprilie 1818, în adresarea către țarul Alexandru I explica motivul dorinței sale prin insuficiența mijloacelor eparhiale pentru întreținerea seminarului și a clericilor veniți din Principatul Moldovei din devotament față de Rusia [11, inv. 1, d. 2210, f. 1]. Mitropolitul de asemenea solicita ca în acest scop să fie reținută și a zecea parte din veniturile obținute de pe domeniile care aparțineau mănăstirilor de peste hotare. În afară de aceasta, pentru a avea informații exacte cu privire la veniturile de pe fiecare moșie mănăstirească, el a propus ca contractele de întreținere în arendă să fie întărite de Dicasteria duhovnicească a Chișinăului.

La insistența lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, Sfântul Sinod a decis să treacă Mănăstirea Căpriană, cu toate pământurile ei, în proprietatea administrației Eparhiei Chișinăului. Reamintim că această mănăstire încă din timpuri străvechi a aparținut Mănăstirii athonite Zografu [13, inv. 1, d. 7, f. 14].

Elocvent este și exemplul a două mănăstiri, și anume, *Adormirea Maicii Domnului* și *Sfântul Nicolae*, care se aflau în incinta cetății Ismail. În timpul cercetării lor din anul 1813 s-a constatat că erau monahi. Mănăstirea *Sfântul Nicolae*, care aparținea Mănăstirii Caracalu de pe Sfântul Munte Athos, avea pereții șubrezi. În mănăstire au fost găsite 33 de chilii, care de asemenea erau într-o stare jalnică „de lemn, împletite din nuiele, unele acoperite cu șindrilă, iar altele cu stuf” [11, inv. 1, d. 11, f. 4]. Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului*, construită în timpul domnitorului Constantin Brâncoveanu, care a aparținut Mănăstirii *Sfântul Mormânt* din Ierusalim, era într-o stare mai bună. În jurul ei se aflau 19 chilii de lemn, la fel acoperite cu stuf și șindrilă. S-a constatat că în ele nu locuiau călugări, ci reprezentanți ai negustoriei, care nici nu plăteau pentru chirie [11, inv. 1, d. 11, f. 4, f.

9]. Pentru soluționarea diverselor probleme, pe lângă mănăstiri a fost numit un administrator (diriguitor).

În această privință, Gavriil Bănulescu-Bodoni pleda pentru supunerea mănăstirilor basarabene închinatelor și în special a veniturilor acestora Mitropoliei Chișinăului. În acest scop, la 8 aprilie 1813, el dispune să li se interzică monahilor de peste hotare să colecteze donații pe teritoriul Eparhiei Chișinăului în beneficiul mănăstirilor lor [11, inv. 1, d. 14, f. 1]. În cazul în care există astfel de cazuri, protoiereii și blagocinii trebuie să-i identifice și să-i trimită la Dicasterie, luându-le „documentul de permisiune pentru colectarea donațiilor”, deoarece multe dintre aceste documente erau falsificate.

La 21 august 1813, din ordinul țarului Alexandru I, Mănăstirea Căpriană trebuia să întrețină Casa Metropolitană și Seminarul Teologic create aici [11, inv. 1, d. 136, f. 17 verso].

Mai târziu, situația mănăstirilor închinatelor se schimbă în beneficiul Sfântului Munte. La 6 martie 1837, țarul a emis un decret conform căruia Mănăstirea Căpriană și Schitul Condrița treceau sub autoritatea Mănăstirii Zografu [13, inv. 1, d. 7, ff. 14, 20]. Însă la 15 mai 1837, conform hotărârii Consiliului de Miniștri, pământurile mănăstirești din Principatul Moldovei din nou au fost trecute spre administrare guvernului regiunii Basarabia (Ocârmuirea Oblastei Basarabiei), căruia i s-a acordat dreptul de a le da în arendă. Veniturile obținute din arendă trebuiau să fie folosite pentru construcția și renovarea bisericilor și școlilor [7, inv. 9, d. 1037, f. 8 verso]. Deja la 15 februarie 1865, conducătorul regiunii Basarabia cerea permisiune de la guvernatorul Novorosiei și Basarabiei să instituie pe lângă Cărmuirea regională o cancelarie provizorie specială pentru problemele mănăstirești. Totodată, la cerere el a anexat și proiectul viitoarei cancelarii. Conform proiectului, se prevedea că în noua instituție va lucra un șef de cancelarie cu un salariu de 500 rub. pe an, un adjuncțial său – cu 250 rub. pe an și trei pisari, care vor avea împreună 540 rub. pe an.

La 1 iunie 1865, guvernatorul general al Novorosiei și al Basarabiei îl informa pe guvernatorul militar al regiunii că Ministerul Afacerilor Externe a susținut proiectul în baza căruia a permis ca pe lângă Cărmuirea regională să fie creată o cancelarie provizorie. Pentru întreținerea acesteia au fost alocate 1490 rub. Suma aceasta era luată din veniturile obținute de pe pământurile mănăstirilor moldovenești din Basarabia [7, inv. 9, d. 1037, f. 8 verso, f. 14]. Funcția de șef al acestei cancelarii i-a revenit asesorului de colegiu Alexandru Mișcenco, iar cea de adjuncțial – funcționar de clasa a XII (*губернский секретарь*) Casian Barbus, funcționari ai cancelariei erau Iakov Rotarev și Ivan Krîjanovski.

În 1867 componența cancelariei provizorii suportă modificări. Șef al cancelariei a devenit funcționar de clasa a IX-a (*титулярный советник*) Aleksandr Bulakovski, în același timp, din acest an se adaugă trei funcționari de cancelarie. Doar în mai 1871, pentru reducerea cheltuielilor a fost luată decizia de a se renunța la un lucrător de cancelarie, iar din noiembrie 1872, la biroul special era angajat un singur lucrător de cancelarie. În afară de Ivan Krîjanovski aici lucrează Aleksei Krasiuk și Aleksandr Kavkov [7, inv. 9, d. 1037, f. 8 verso, f. 14, f. 74]. În diferite perioade la cancelarie au lucrat: Vladimir Ogninski, Grigore Caminschi, Nikolai Kușcenko, Alexandru Bantîș, Filip Lontkevici, Alexandru Handrabura [7, ff. 154 verso, 210].

În 1871, guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei i s-a încredințat dreptul de a elibera procuri (împuterniciri) avocaților privați pentru instrumentarea cauzelor referitoare la mănăstirile de peste hotare [7, f. 107 verso].

Situația mănăstirilor închinat se schimbă la 9 martie 1873. Atunci a fost emis ucazul țarului *Cu privire la moșiile mănăstirilor și bisericilor de peste hotare*, conform căruia toate proprietățile mănăstirilor de peste hotare erau trecute în gestiunea Ministerului Proprietăților Statului al Imperiului Rus [17, inv. 1, d. 1, f. 14 verso]. Totodată, a fost pus sechestru pe veniturile obținute de pe moșiile basarabene ale mănăstirilor de pe Sfântul Munte, venituri care urmau să fie administrate de Ministerul Afacerilor Externe [7, inv. 18, d. 28, f. 1 verso]. Atunci, în conformitate cu o dispoziție a Ministerului Proprietăților Statului, a fost creată Cârmuirea specială a sfintelor așezăminte de peste hotare privind moșiile lor din Basarabia. Pe baza acestei Cârmuiri, în 1903, este instituită Cârmuirea specială de administrare a pământurilor mănăstirești.

Unor așezăminte athonite le aparțineau și moșii din Basarabia (exceptând mănăstirile de aici), care le aduceau venituri semnificative. Astfel doar veniturile moșiei ce aparținea mănăstirii Vatoped (în 1873) valorau 36 200 rub., urmau: mănăstirea *Sfântul Mormânt* cu 164 183 rub. și mănăstirea *Căpriana* – 101 904 rub. 50 cop. (v. **Tabelul 1**).

Moșiile erau administrate prin intermediul mănăstirilor din Principatul Moldovei închinat acelorași așezăminte athonite. Situația era controlată de persoane împuternicite să facă acest lucru. În corespundere cu dispoziția guvernului țarist, din 1859 mănăstirile moldovenești aveau dreptul, fără amestecul administrației lor, să trimită în Basarabia, direct din partea lor, împuterniciți (oameni de încredere) [7, inv. 9, d. 1040, f. 71]. Conform surselor de arhivă, moșiile Avrămeni și Chetroșica din județul Iași aparțineau celor 20 de mănăstiri athonite; moșia Vladâcina din județul Hotin aparținea Mănăstirii Iviru; moșiile Leușeni din județul Orhei, Ursărești și Bălăurești din județul Chișinău –

Mănăstirii Xeropotamu; moșiile Frasina, Alexieni, Grinăuți, Lipnic și Moșana din județul Soroca – Mănăstirii *Sfântul Pavel*; moșia Puhoi aparținea Mănăstirii Văratec [7, inv. 9, d. 1028, f. 171; d. 1285, f. 1]. În 1863, printr-o dispoziție a Ministerului Afacerilor Externe, veniturile de pe aceste moșii au fost poprite în departamentul Chișinău al Băncii de Stat. La 26 martie 1863, sechestrul pe veniturile de pe moșiile din Basarabia care aparțineau comunității monastice athonite a fost ridicat.

Tabelul 1. Moșiile care aparțineau mănăstirilor de peste hotare și care, în 1873, au trecut în gestiunea Ministerului Proprietăților Statului Rus

Proprietarul moșiei	Suprafața moșiei, Desetine	Inclusiv, din suprafața totală, desetine		Veniturile obținute de pe moșii, cu excepția pădurilor
		Păduri	Loturi date în folosință țăranilor	
Mănăstirea Căpriana din Basarabia	50 653	4 862	16 871	101 904 rub. 50 cop.
Vatopedu	63 462	5 990	25 058	136 200 rub.
Sfântul Mormânt	64 303	6 455	30 312	164 183 rub.
Sfânta Ecaterina din Muntele Sinai	15 012	1 845	8 511	11950 и 2177 galbeni (austrieci)
Sfântul Pavel	8 682	872	5 096	14 055 rub.
Tronul Patriarhal al Antiohiei	1 712		674	4 064 rub.
Xeropotamu	2 070	494	999	5 000 rub.
Iviru	1 658	634	627	2 450 rub.
Comunitatea celor 20 de mănăstiri athonite	2 648	76	1 587	6 350 rub.
Constantinopol, Școala populară <i>Curu-Ceșme</i>	2 164	8	792	5010 rub.
În total	260 573	38 132	108 999	507 097 rub. 50 cop. și 2 177 galbeni (austrieci)

(64, inv. 6 a, d. 3, ff. 44-44 verso)

Bisericii *Sfântul Mormânt* din Ierusalim îi aparțineau următoarele moșii din Basarabia: în județul Hotin – jumătate din moșia Cebrevo; în județul Soroca – Arionești, Briceni (zisă și Cococeni), Dângeni, Iorjnița, Călărășăuca, Sauca, Unguri, Sudarca; în județul Iași – Dușmani, Cucuieți, Hâjdieni, Călugăr și Scumpia, Danu, Parcova, Fântâna Albă, Fântâna Nouă, Sturzeni, Chetriș și Logofteni, Moreni, Rădeni (sau Ripiceni), Cucuieți; în județul Orhei – Glinjeni, Holercani, Piscărești, Ustia, Trifești, Ocnita (sau Giurgești); în județul Chișinău – Costiujeni și Onești. Pentru arenda acestor domenii mănăstirea a avut venituri în sumă de 176 780 rub. pe an [7, inv. 9, d. 1172, ff. 10-11].

Mănăstirii Slatina, închinată Bisericii *Sfântul Mormânt* din Ierusalim, îi aparțineau moșiile Colencăuți, Răchitna și Revcăuți din județul Hotin. Aceste moșii erau învecinate și formau împreună

6550 de desetine. Aceste moșii aduceau proprietarilor un venit destul de mare. Pe moșia Colincăuți se afla o fabrică de spirt, iar pe moșia Răchitna era o moară de apă [7, inv. 9, d. 917, f. 278].

Mănăstirea *Sfânta Ecaterina* din Muntele Sinai deținea în Basarabia următoarele moșii: Strășeni, Vâlcineț, Vânători din județul Chișinău; Mateuți, județul Orhei; Verejeni, Veprova și Zastânca din județul Soroca; Hoceni și Zagaranceadin județul Iași [7, inv. 9, d. 1031, f. 3]. Mănăstirea *Sfântul Mormânt* arenda moșia Cebrevo din județul Orhei [7, inv. 9, d. 1048, f. 1]. Până în 1812, această mănăstire poseda moșiile Chișinău și Hrușca, în 1818 ea le-a donat vistieriei Rusiei [8, inv. 1, d. 119, ff. 161- 161 verso].

După 1812, o serie de mănăstiri moldovenești de asemenea continuau să stăpânească moșiile lor din Basarabia. De exemplu, moșia Lăpușna aparținea Mănăstirii *Sfântul Ioan Gură de Aur* (Zlatoust) din Iași. În 1813 ea a fost vândută lui Iordache Tomuleț [127, p. 342-362]. În unele documente găsim informația că în 1827 această moșie era arendată de către funcționarul de clasa a IX-a (*титулярный советник*) Ange Bally [7, inv. 2, d. 878, f. 16]. Mănăstirea *Sfântul Sava* din Iași deținea moșia Mășcenii. De vreme ce pe moșie se afla Schitul Călărășăuca, acesta de asemenea aparținea mănăstirii ieșene. La rândul său, Mănăstirea *Sfântul Sava* era închinată Bisericii *Sfântul Mormânt* din Ierusalim [24, p. 148].

Mitropoliei Moldovei aparțineau și moșiile Costuleni din județul Chișinău; Vasileuți din județul Iași și Dărcăuți din județul Soroca. În același timp, Mănăstirea Bogdana stăpânea moșiile Camenca și Petrușeni din județul Iași; Mănăstirea Pângărați stăpânea moșia Braicău din județul Soroca; Mănăstirea *Aron-Vodă* – moșia Stolniceni din județul Chișinău; Mănăstirea Neamț și Mănăstirea Secu – moșia Chițcani și Copanca din județul Bender, moșia Valea Rusului din județul Iași [7, inv. 3, d. 289, f. 2; d. 294, f. 5; inv. 9, d. 1065, f. 20].

Mănăstirea Baraboi, care era subordonată Mănăstirii Vatopedu din Sfântul Munte, deținea moșia Chetrosu. Această moșie a fost dăruită mănăstirii de către boierul moldovean Spiridon Pavli [7, inv. 8, d. 917, f. 2].

În același timp, Lavra Neamț stăpânea moșiile: Merești și Nemțeni din județul Chișinău; Vlădenii și Vatra Iazului din județul Orhei; Șolcani, Visoca, Crișcăuți și Chițcani din județul Bender [7, inv. 9, d. 1120, f. 9 verso; d. 1132, f. 1]. Banii pe care îi obțineau pentru darea în arendă a acestor moșii erau folosiți în beneficiul mănăstirii. De exemplu, în conformitate cu datele din 1864, de pe toate moșiile, Mănăstirea Neamț avea un venit de 32700 rub., din care 29 000 rub. erau pentru cheltuieli directe, și anume: 7000 rub. pe an erau alocate pentru construirea mănăstirii de la Chițcani,

câte 12 500 – pentru întreținerea obștii monahale de la această mănăstire, câte 5 000 erau trimise la oficiul Băncii de Stat din Odesa în vederea creării unui capital de 50 000 rub. necesare pentru instruirea clericilor monahi, câte 2 500 rub. – arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului; câte 2 000 rub. – pentru însărcinatul cu afaceri (avocat) [7, inv. 9, d. 1120, ff. 11 verso - 12].

Am evidențiat ceva mai sus că, după ucazul țarului din 9 martie 1873, mănăstirile închinat au fost lipsite de dreptul de a dispune după propria vrere de veniturile de pe moșiile lor. Acest lucru a condus la înrăutățirea situației lor economice. De exemplu, la 14 mai 1875, starețul Mănăstirii Căpriană, arhimandritul Cosma de la Zografu, într-o scrisoare către guvernatorul militar al guberniei Basarabia Nikolai Șebeko, arăta că, din cauza pierderii controlului asupra veniturilor și neavând alte surse de existență, mănăstirea a fost nevoită să facă mari împrumuturi. Din cauza stării economice precare a mănăstirii, aceasta nu a putut achita datoriile și, drept urmare, a fost lipsită de orice fel de credit și de mijloace de existență [7, inv. 18, d. 28, f. 1 verso]. În legătură cu aceasta, Cosma de la Zografu îl ruga pe guvernator să-i ofere din veniturile obținute de pe domeniile mănăstirii 20 de mii de ruble în argint pentru a restitui datoriile și pentru a acoperi cheltuielile pentru necesitățile zilnice. Starețul Mănăstirii Căpriană, într-un memoriu trimis la 15 mai a aceluiași an, scria că în 1873 așezământul său a primit un avans de 5 mii de ruble, care au fost cheltuite pentru a plăti leafă pădurarilor și pentru întreținerea școlii parohiale de la Căpriană; în 1874, pentru întreținerea Mănăstirii Căpriană și a Schitului Condrița au fost cheltuite 15 mii de ruble, iar în prima jumătate a anului 1875 – 5 mii de ruble [7, inv. 18, d. 28, f. 1 verso, f. 2].

Guvernatorul militar al Basarabiei Nikolai Șebeko a examinat cererea lui Cosma de la Zografu și a cerut ca acesta să-i trimită raportul despre cheltuielile pentru anul 1874. În momentul primirii acestui document, dosarul a fost trimis la Departamentul Asiatic din cadrul Ministerului Afacerilor Externe. Deja la 12 august 1875 de acolo a venit răspunsul în care se specifica următoarele: Departamentul Asiatic nu consideră că este în drept să examineze un astfel de raport, deoarece Mănăstirea Căpriană este întreținută din veniturile Mănăstirii Zografu. În afară de aceasta, funcționarii Departamentului sugerau ca prin intermediul Ambasadei de la Constantinopol să se adreseze la Mănăstirea Zografu în scopul ca sfântul așezământ athonit să-și asume grija de achitare a datoriei mănăstirii aflate în subordinea sa. Conștientizând faptul că lăsarea Mănăstirii Căpriană și a Schitului Condrița fără mijloace va conduce la acumularea unei datorii și mai mari, funcționarii de la Departamentul Asiatic au decis să-i ofere arhimandritului Cosma de la Zografu un nou avans în sumă de 9 475 rub. în argint [7, inv. 18, d. 28, f. 1 verso, f. 8 verso]. Bani au fost trimiși în Basarabia.

În contextul acestor fapte, Legea din 21 noiembrie 1873 prevedea reguli noi referitor la arenda domeniilor basarabene ale mănăstirilor închinat. Conform ei darea în arendă a domeniilor mănăstirești trebuia să se facă de către Direcția domeniilor mănăstirilor închinat, cu sediul în or. Chișinău, prin licitație [132, p. 96]. Arendașii, de obicei, erau mari latifundiari, care arendau aceste pământuri cu prețuri mici. Autoritățile țariste prin intermediul de arendă, au căutat să stimuleze dezvoltarea pomiculturii și viticulturii pe domeniile mănăstirești. Aceasta se vede prin obligația arendașului să sădească o livadă cu cel puțin de 60 de copaci fructiferi sau butuci de viță de vie. Interesant este faptul că arendașul nu avea dreptul să permită stabilirea cu trai a persoanelor străine fără acordul Direcțiilor Domeniilor mănăstirești. În ultimul an de arendă a domeniului mănăstiresc, arendașul era obligat să permită viitorului proprietar temporar să efectueze prima arătură a terenurilor agricole, începând cu 1 mai, și să le însămânțeze, începând cu 1 august [132, p. 100].

O să subliniem că Legea din 21 mai 1876, prevedea o distribuie mai echitabilă a veniturilor domeniilor basarabene a mănăstirilor închinat, fața de perioada anterioară, când întreg venitul era luat de mănăstirea închinată [132, p. 100]. Conform acestui document, 2/5 din veniturile de distribuiau mănăstirilor, alte 2/5 – erau direcționate Ministerului de Externe, cel al Instrucțiunii Publice și Sfântului Sinod în Basarabia cu scopuri de binefacere, alte 1/5 – erau destinate pentru îmbunătățirea administrației domeniilor Basarabene, trecute în gestiunea statului și pentru construirea unui fond de rezervă.

Din 1878, datorită demersului arhiepiscopului Pavel (Lebedev), veniturile mănăstirilor de peste hotare au fost direcționate către nevoile Eparhiei Chișinăului. Așa, în 1878 au fost alocate 19 444 rub. pentru construcția și renovarea bisericilor din satele situate pe domeniile care aparțineau mănăstirilor de peste hotare, iar în 1879 – 15 646 rub. Cu ajutorul mijloacelor mănăstirești (25 000 rub.), în 1880 a fost construită biserica de pe lângă Școala Spirituală de băieți din Chișinău. Tot atunci au fost alocate pentru construirea altor biserici 13 646 rub [213, p. 411].

Problemele ecleziastice au constituit nu o singură dată motivul unor relații tensionate între curtea țarului rus și administrația Principatelor Moldova și Țara Românească. De exemplu, în 1863, Petersburgul a condamnat acțiunile lui Alexandru Ioan Cuza, domnitor al Principatelor Unite – Moldova și Țara Românească, domnitor care a înfăptuit secularizarea, trecând în proprietatea statului pământurile și veniturile care aparțineau mănăstirilor athonite. De asemenea, Alexandru Ioan Cuza a înlocuit egumenii greci cu monahi moldoveni. În legătură cu acest lucru, Guvernul Rusiei a dispus ca veniturile de pe moșiile basarabene care aparțineau mănăstirilor grecești în Moldova să nu fie date

egumenilor numiți de guvernul lui Cuza-Vodă [7, inv. 9, d. 1032, ff. 7 verso - 8]. Banii pe care arendatorii îi trimiseseră în Moldova înainte de începutul secularizării au fost îndată reținuți de Poșta imperială rusă și trimiși la Oficiul Băncii de Stat de la Odesa.

Relațiile dintre autoritățile oficiale civile și cele eclesiastice, pe de o parte, și credincioșii de rit vechi (care se numeau *staroobreadți*), pe de altă parte, și-au găsit reflectare și în activitatea mănăstirilor și a comunităților monahale. Astfel, în iunie 1843 guvernatorul militar al Basarabiei Pavel Fiodorov, într-o adresare a sa către Ministerul Afacerilor Externe comunica despre existența în județul Orhei a unei mănăstiri, Sârcova, a credincioșilor de rit vechi. Dat fiind faptul că mănăstirea era situată în proximitatea hotarului cu Imperiul Rus, era exprimată îngrijorarea că aceasta ar putea deveni un loc constant de adăpost pentru vagabonzi [7, inv. 9, d. 372, f. 2]. În 1845 Petersburgul a decis să lichideze mănăstirea. Așa-numiții *raskolnici* care slujeau aici, în frunte cu Efrem Bogomolov, au fost trecuți în clasa micii burghezii de la Chișinău. Lor li s-a interzis să vagabondeze și să stabilească relații cu alți *raskolnici* din regiune. La 16 iunie a aceluiași an, clădirea mănăstirii a fost trecută în administrarea departamentului eparhial [7, inv. 9, d. 372, ff. 1-2].

2.4. Comunitatea monahală

Unul dintre aspectele fundamentale ale vieții religioase din Basarabia, asupra căruia și-a concentrat atenția Mitropolitul Gavriil (Bănulescu-Bodoni) ținea de situația comunității monahale, fiind preocupat în special de combaterea fenomenului de vagabondaj. În legătură cu aceasta, la 30 decembrie 1812 el i-a trimis arhimandritului Onisifor, blagocin al mănăstirilor și schiturilor din ținutul Soroca, *Instrucția* în care se avertiza ca mănăstirile și schiturile din ținutul Soroca să nu primească persoane fără adeverințe scrise, în care să fie specificate originea lor socială și scutirea lor de impozite. Despre doritorii de a intra la mănăstire și de a se tunde în monahism se solicita informarea prealabilă a Înalț preasfinției sale. Diriguitorii mănăstirilor aveau dreptul să elibereze călugărilor din lăcașul lor dovezi (certificate) scrise doar pentru vizitarea unor localități din ținutul Soroca [242, nr. 3, p. 157]. Iar cei care intenționau să viziteze locuri mai îndepărtate, trebuiau să primească bilete de învoire (dovezi scrise) de la Dicasterie. De asemenea, se cerea urmărirea cu strictețe ca monahii să nu treacă dintr-o mănăstire în alta. În același timp, egumenii aveau responsabilitatea „de a avea grijă ca în fiecare mănăstire și schit să fie smerenia și liniștea cuvenite, iar călugării să se îndepărteze de viața cu ispite, să înalțe rugăciuni și să muncească pentru binele comun, al lor și al lăcașului lor, astfel încât

pretutindeni să domine frumusețea bisericească și îndatoririle monahale să fie îndeplinite...” [242, nr. 3, p. 157].

Înalt preasfinției Sale Mitropolitului Gavriil nu-i era pe plac faptul că, după transferarea lui la Chișinău, călugării și maicile au început să vină la el fără niciun fel de trimitere scrisă din partea diriguitorilor lor, iar alții hoinăreau prin Basarabia, fără a avea asupra lor vreun act care să le confirme statutul. Ca urmare a acestei situații, la 25 iunie 1813 Gavriil Bănulescu-Bodoni a emis un ordin, conform căruia călugării și călugărițele erau atribuiți mănăstirilor sau schiturilor lor [11, inv. 1, d. 8, f. 2]. Ucazul le interzicea călugărilor să se mute de la o mănăstire la alta, iar diriguitorii au fost lipsiți de dreptul de a da bilete de învoire călugărilor pentru a pleca de la mănăstire. Se admitea excepție doar în cazul în care monahul urma să se îndepărteze de mănăstire la o distanță de „35 de verste și doar pentru cel mai scurt timp” [11, inv. 1, d. 8, f. 2, f. 5]. În momentul eliberării acestor bilete de învoire, diriguitorul mănăstirii sau schitului trebuia să raporteze blagocinului circumscripției cine este persoana care iese din incinta mănăstirii, unde, cu ce scop și cât timp va lipsi de la mănăstire.

Pentru ca să poată vizita liber orașele și satele, monahii, la fel, se adresau cu o cerere la Mitropolitul Basarabiei, după care Înalt preasfinția Sa le oferea rezoluție arhierească și un bilet (pașaport) de plecare. De exemplu, la 19 februarie 1813 ieromonahul Teodosie, egumen al Schitului Frumoasa, s-a adresat la Gavriil Bănulescu-Bodoni cu cererea de a le permite la doi monahi să părăsească mănăstirea pentru două luni, ca să aibă grijă de animalele mănăstirii „la păscut”. În acest caz a urmat aprobarea [11, inv. 1, d. 8, f. 2, f. 12].

După cum am arătat în studiile noastre, la 21 aprilie a aceluiași an, Mitropolitului Basarabiei i s-a adresat monahul Varnava de la Schitul Dobrușa, județul Soroca. El solicita permisiunea de a părăsi schitul pe 3 săptămâni pentru a aduce înapoi la mănăstire animalele care se aflau la iernat în Valea Schinoasa, ținutul Căușeni [115, p. 130]. Alte cereri erau legate de activitatea gospodărească a mănăstirilor și schiturilor. Astfel, de exemplu, în iunie 1813 ieromonahul Macarie, diriguitorul Schitului Tabăra, s-a adresat lui Gavriil Bănulescu-Bodoni cu cererea de a i se permite să lipsească, împreună cu 3 monahi, „pentru a cumpăra din locurile basarabene de lângă hotarul de pe Dunăre: pește, sare, funii și alte lucruri necesare pentru schit” [11, inv. 1, d. 8, f. 2, f. 22]. Bilet de învoire pentru achiziționarea sării din olatul Chilia pentru Mănăstirea Saharna a fost cerut de egumenul Paisie. Unii monahi obțineau permisiune ca să plece de la mănăstire pentru a cerși. În august 1813, au avut nevoie de bilet de învoire pentru a se deplasa liber prin Basarabia Anastasia și Mariamia, călugărițe

de la Schitul de maici Răciula. Scopul plecării lor era satul Vâlcov de unde intenționau să ceară pește „pentru ziua de 8 septembrie, sărbătoarea hramului” [11, inv. 1, d. 8, f. 2, f. 42].

Cei care încălcau dispozițiile Înalt preasfinției Sale erau sancționați de autoritățile duhovnicești. De exemplu, pentru că au trecut Prutul în secret, în 1816, și s-au întors fără a trece prin cordonul de carantină, printr-o decizie a Mitropolitului Gavriil, cei doi monahi au fost transferați la Mănăstirea Cosăuți „pentru a fi puși la muncile de jos” [242, nr. 3, p. 160]. În octombrie 1820, unui călugăr de la Mănăstirea Călărășeuca, ce a fugit și a umblat cu băutul, i s-a ordonat, în calitate de canon, ca pe parcursul unei luni, în fiecare zi să facă, în prezența obștii monahale, câte 10 mătăanii. Până la corectarea comportamentului, el nu avea voie să poarte potcap. De asemenea, erau pedepsiți egumenii acelor mănăstiri din care au fugit slujitorii bisericii care fusese supuși epitimiei. Astfel, la 31 ianuarie 1819, în conformitate cu decizia Dicasteriei, a fost eliberat din funcție starețul Mănăstirii Călărășăuca, egumenul Lazăr, din cauza că „din mănăstirea Călărășăuca întotdeauna fugeau cei supuși epitimiei” [242, p. 176].

Sunt destul de diverse motivele care îi făceau pe mireni să intre la mănăstire. Mulți dintre ei voiau sa-și petreacă ultimele zile din viață într-un așezământ sfânt. În 1831, către Consistoriul duhovnicesc din Chișinău, s-a adresat locuitorul de 77 de ani din orașul Chișinău Vasile Macovei. El spunea că în 1827 a stat la Mănăstirea Curchi. În legătură cu faptul că Macovei „a îndrăgit din toată inima viața monahală... și pentru a-și mântui sufletul” el și-a exprimat dorința de a se tunde în monahism [7, inv. 2, d. 828, f. 1]. Din cauza unei boli, Petru Ștefănescu de 28 de ani din localitatea Sănătăuca, județul Iași, în 1832 a cerut de la autoritățile bisericești să fie primit în calitate de novice la Mănăstirea *Nașterea Maicii Domnului* de la Curchi [7, inv. 2, d. 826, f. 19]. Este interesant și motivul pentru care un locuitor al orașului Chișinău, Dimitrie Brăileanu, a decis să fie călugăr. În cererea sa din 1832 el spunea că a fost căsătorit de două ori, în 1830 și în 1832, și de fiecare dată soțiile lui au murit, iar el, „văzând aceste lucruri... nestatornicia acestei scurte vieți și neavând copii”, a simțit că vrea să devină călugăr [7, inv. 2, d. 826, f. 19, f. 48]. Ioan Sobolev, de 30 de ani, din satul Gălești, județul Orhei, spunea: „de mic copil am avut o dorință puternică să devin călugăr” [7, inv. 2, d. 826, f. 19, f. 78]. De aceea, cu prima ocazie, el a venit ca novice la Mănăstirea Frumușica (Frumoasa). La mănăstire intrau atât slujitorii bisericii, cât și copiii acestora. De exemplu, în noiembrie 1849, Pavel Lăpușnean de la Schitul Suruceni a intrat în rândul clericilor albi (aceștia sunt clericii care nu au dat jurămintele monahale și cărora li se permite să aibă familie) și a devenit diacon în satul Căinari, județul Bender, însă, din cauza unei boli, el „uneori nu avea nici o bucățică de pâine”,

iar în august 1850, el a cerut să fie reprimat la schit. În același an, în mănăstirea Hâncu a intrat diaconul Simion Bălțătescu din satul Orac, județul Cahul, care dorea să-și petreacă zilele ce i-au mai rămas din viață în călugărie [13, inv. 1, d. 3, ff. 1, 14].

Și pentru femei au existat motive ca acestea să devină călugărițe. Astfel, în cererea sa trimisă în 1834 la Consistoriul duhovnicesc din Chișinău, Teodora Țurcanu, originară din satul Braniște, județul Orhei spunea că în urmă cu aproape 10 ani a rămas fără soț și ea scrie: „din cauza văduviei și a lipsei de copii, am simțit o dorință din inimă să-mi petrec ultimele zile din viață în ascultare la mănăstire” [7, inv. 2, d. 829, ff. 1- 1 verso]. Cererea Teodorei a fost îndeplinită și ea a fost trimisă la Schitul de maici din Răciula. Motive similare a avut și văduva de 55 de ani Maria Căruntu din satul Cenac, ținutul Bender [7, inv. 2, d. 414, f. 14].

La intrarea în călugărie se cerea ca persoana respectivă să aibă o reputație impecabilă, să nu fi fost judecată și să nu aibă datorii. De aceea la cerere trebuia să fie anexată o dovadă a comunității sătești în care consătenii își exprimă opinia favorabilă cu privire la persoana care dorește să intre în monahie. Într-unul din astfel de documente, datat cu anul 1825, locuitorii satului Sârcova, din ținutul Orhei, o caracterizau pe Dochița Poiană ca fiind o fată care se deosebea prin „purtare cinstită, cumsecade, care nu a avut comportamente rele, suspecte și nu a fost judecată” [7, inv. 2, d. 414, f. 6].

După cum am arătat, doreau să devină călugărițe și unele reprezentante ale nobilimii din Basarabia. De exemplu, văduva boierului Manolachi Băț, Teodora, care împreună cu nepoata ei, Maria Opincă, de asemenea văduvă, în 1832 au hotărât să se dedice călugăriei la Mănăstirea Tabăra [115, p. 131]. În octombrie 1850 a depus cerere pentru a fi primită în calitate de novice la Schitul Vărzărești Ana Lozan, văduva lui Alexandru Lozan din satul Milești, județul Chișinău. Intenția de a se dedica vieții monahale ea o explica prin dorința de a-și trăi „ultimele zile din viață în singurătate și de a mă îndepărta de deșertăciunile lumești” [13, inv. 1, d. 5, f. 20].

Face să amintim că de multe ori, novicii de la mănăstire continuau să slujească pe cale bisericească. De exemplu, în 1869, novicele Vasile Mlădiță de la Mănăstirea Hâncu, a fost trimis diacon la Biserica *Sfântul Mihail* din satul Olișcani, județul Orhei [220, nr. 5-6, p. 45].

Logica analizei conduce spre ideea că candidatul care dorea să devină călugăr trebuia să respecte anumite norme. Așa de exemplu, vârsta legală pentru admiterea în monahism pentru bărbați era de 30 de ani, iar pentru femei – 40 de ani. Inițial, conform Regulamentului bisericesc, vârsta femeilor care aspirau să devină călugărițe trebuia să fie 50 de ani. Înainte de a fi tunsă în călugărie, persoana era obligată să demonstreze că nu mai practică nicio activitate, nu este judecată, nu are

datorie și nu are obligațiuni de familie sau cele sociale. De obicei, noviciatul dura trei ani, excepție fiind persoanele cu studii teologice sau preoți care au rămas văduvi. La ceremonia de tundere în monahism trebuiau să fie prezenți câțiva martori civili, care puteau mărturisi că pretendentul a făcut acest pas din propria voință [110, p. 57]. Călugării erau lipsiți de dreptul de a avea proprietăți. Totul aparținea obștii mănăstirești.

În mănăstiri slujba divină se desfășura în zilele de sărbători, la slujbă puteau să lipsească doar frații care demonstrau smerenie deosebită. În zilele de vară, când toți erau antrenați pe câmpuri, în biserică putea să facă slujba doar preotul. Călugării erau obligați să se îmbrace modest, să fie curați și îngrijiți. Masă se începea și se încheia cu rugăciuni [110, p. 58].

Este notabil și faptul că *componența monahilor* din mănăstirile și schiturile ortodoxe era neomogenă ca vârstă și proveniență etnică. Din lista de 10 novici, alcătuită la 4 octombrie 1812, care urmau să fie tunși în monahism la Schitul Curchi, aflăm că toți veneau din diferite sate ale județului Orhei. De exemplu, Teodor de 62 de ani era originar din satul Vadul, iar Andrei de 21 de ani – din satul Pepeni, Ioan de 70 de ani – din Corjova, Petru de 35 de ani – din Isacova, Lup de 32 de ani – din Morozeni și Ioan de 30 de ani – din Sărăteni [14, inv. 1, d. 497, f. 51 verso]. Personalul unor mănăstiri din Basarabia era completat și din contul emigranților transdunăreni. De exemplu, în 1830, la mănăstirea Hârjauca, i s-a permis să stea călugărul Petroniu. El a venit în Basarabia de la Mănăstirea Bacikovo din Bulgaria. El a adus cu sine fragmente din moaștele Sfântului Pantelimon și ale Sfintei Parascovia [7, inv. 2, d. 426, ff. 1 verso - 2]. Unii monahi emigrau în Basarabia cu scopul de a reveni în familie. În 1814, pe o corabie, a sosit de la Sfântul Munte Athos monahul Sava, care s-a oprit la feciorul său din localitatea Vâlcov, regiunea Chilia. Cu toate că monahul nu avea asupra sa acte care ar fi dovedit originea sa, ca excepție, autoritățile i-au permis să rămână la Vâlcov, deoarece avea „mai bine de o sută de ani” și era „cam ramolit” [11, inv. 1, d. 2057, ff. 57-57 verso].

În mănăstiri și schituri sălășluia un număr divers de călugări (v. **Tabelul 2**). Acest lucru depindea, în mare parte, de situația economică a așezământului, situație care putea să-și permită să întrețină un anumit număr de viețuitori. În 1816 în Eparhia Chișinăului și Hotinului erau 285 de viețuitori în mănăstirile de călugări; în schiturile de călugări – 63 de viețuitori, în schiturile de maici – 261 [11, inv. 1, d. 1173, ff. 8 verso -11].

Tabelul 2. Numărul viețuitorilor din mănăstirile basarabene (1816)

Mănăstirea	Arhimandriți	Egumeni	Ieromonahi	Ierodiaconi	Monahi	Total
<i>Adormirea Maicii Domnului</i> – Căpriana	–	–	1	1	9	11
<i>Nașterea Maicii Domnului</i> – Curchi	1	–	11	6	36	54
<i>Adormirea Maicii Domnului</i> – Hârbovăț	1	–	2	2	11	16
<i>Sfântul Nicolae</i> – Saharna	1	1	3	1	16	21
<i>Nașterea Maicii Domnului</i> – Cosăuți	–	1	3	1	7	12
<i>Adormirea Maicii Domnului</i> – Călărășeuca	–	–	4	1	8	14
<i>SF. Nicolae</i> – Dobrușa	-	-	9	1	63	73
<i>Înălțarea Sfintei Cruci</i> – Japca	-	1	2	-	6	9
<i>Sfânta Treime</i> – Hâncu	-	1	5	-	21	27
<i>Adormirea Maicii Domnului</i> – Hârjauca	-	1	4	1	12	18
<i>Adormirea Maicii Domnului</i> – Horodiște	-	1	2	1	9	13
<i>Adormirea Maicii Domnului</i> – Frumușica	-	1	4	-	12	17
În total	2	8	50	15	210	285

(11, inv. 1, d. 1173, f. 8verso–11)

Din tabelul prezentat mai sus se poate observa că la Mănăstirea din Dobrușa viețuiau 73 de persoane, apoi urma Mănăstirea Curchi – cu 54 de persoane, Hâncu – cu 27, Saharna – cu 21, Căpriana

– cu 11. Cel mai mic număr de viețuitori erau la Mănăstirea Japca – 9 persoane. Conform surselor de arhivă, deja în următorul an, 1817, frăția monahală doar în Mănăstirea Curchi s-a majorat până la 61 de persoane, iar la Mănăstirea Saharna – până la 22, în timp ce la Căpriană – până la 19 [11, inv. 1, d. 1611, ff. 14 - 16]. Peste doi ani, în 1819, la Mănăstirea Dobrușa erau deja 80 de viețuitori, la Saharna 24, însă la Curchi numărul acestora s-a redus până la 47 [11, inv. 1, d. 2865, ff. 19 - 20].

În cercetările noastre anterioare, am arătat, că destul de mare era numărul de persoane în schiturile de femei. Numai în anul 1816, la Răciula erau 59 de maici, după care urmau Tabăra – 47, Hirova – 45, Calatura – 36, Coșelăuca – 31, Vărzărești – 23 și Rezina – 20. Tot atunci în schiturile de bărbați, pe primul loc după numărul viețuitorilor se situa Mănăstirea Țigănești cu 17 monahi, după care se situau Mănăstirea Condița și Mănăstirea Hitici – cu câte 12, Soroca – cu 7, Suruceni și Lomanova – cu câte 3 și Rudi – cu 3 [115, p. 132]. Conform datelor cu privire la viețuitorii din Schitul *Sfântul Dumitru* din Vărzărești în anul 1820, aflăm că din cele 30 de slujitoare, 18 erau moldovence și 12 ucrainence [11, inv. 1, d 7, ff. 33-40]. În același an, 1820, la Mănăstirea Călărășăuca erau 13 viețuitori. Documentele mărturisesc că slujitorii din comunitatea monahală primeau îmbrăcăminte de la mănăstire, iar slujitorii bisericii din donațiile pentru biserică [242, nr. 2, p. 99]. În aceeași perioadă, la Mănăstirea Coșelăuca erau 22 de maici care „se întrețin singure și se hrănesc din lucrul manual” [242, nr. 2, p. 99-100]. La Mănăstirea Cosăuți erau 9 monahi care erau întreținuți din contul mănăstirii. Cu timpul, în schiturile basarabene, numărul viețuitorilor monahali a crescut semnificativ. Astfel, conform informației pentru luna noiembrie 1854, la Schitul Suruceni erau deja: 1 egumen – 1, ieromonahi – 4, ierodiacon – 1, monah – 1, novici – 4, ieromonah din personalul nescritic – 1, novice care locuia cu pașaport – 1 [13, inv. 1, d. 23, f. 4].

Conform documentelor de arhivă, la mănăstirile din Basarabia, viețuitorii proveneau din *diferite pături sociale*, despre acest fapt vorbește elocvent registrul bunurilor rămase de la ei după decesul lor. Astfel, după moartea, în 1827, a ieromonahului Ioanichie au rămas 3 icoane, un molitvelnic (carte de rugăciuni) editat la Iași, o psaltire, o cruce de lemn, simplă, o cruce de bronz în amintirea Războiului din 1812 și documentele sale de preoție, un epitrahil, o chilie cu beci, o vie mică, 83 de lei, un cojoc, o pereche de cizme, o foarfecă ciobănească, doi saci pentru presarea strugurilor, o solniță de lemn, un scaun, două recipiente de lemn, două pahare, un păhăruț, 4 furculițe simple, un topor, patru stupi goi, un butoiăș ș.a. După moartea lui Sebastian a rămas o icoană, un cojoc din blană de oaie, o rasă, un covor, o bucată de pâslă, o cămașă, niște cizme, o covată de argilă și o cană înaltă din lemn, iar după moartea novicelui Samoil au rămas 2 rase uzate, o cămașă mică de pânză, 2 cojoace

de oaie uzate, o scurteică, o bucată de pâslă veche, 2 perne vechi și o cămașă [242, nr. 2, p. 104]. Toate aceste bunuri, prin ordinul arhiepiscopului Dimitrie, au fost împărțite fraților monahi.

Pentru a elimina diferențierea socială dintre frații monahi, conducerea eparhiilor basarabene introduce în mănăstiri viața de obște. Ordinul Dicasteriei duhovnicești din Chișinău din 3 februarie 1819 stabilea: „1. Să fie ridicate toate registrele cu privire la averea bisericească și economică aflate în custodia fiecărui stareț de mănăstire și de la fiecare stareță de la schiturile pentru femei și aceste registre să fie aduse la Dicasterie. 2. Să se ceară de la toți stareții și starețele listele nominale cu numărul viețuitorilor monahi (de ambele sexe) și novicilor care se hrănesc la mănăstire și cu numărul celor care se hrănesc pe cont propriu, și, la fel, listele să fie prezentate la Dicasterie. 3. Să devină o regulă ca, din acest moment și în continuare, niciunul dintre stareți și niciuna dintre starețe, atât timp cât se vor afla în funcție de conducere, să nu aibă altă avere decât cea a mănăstirii și să nu se ocupe nici cu creșterea animalelor, nici cu cultivarea pământului, nici cu comerțul, întrucât acest lucru este absolut contrar regulilor vieții monahale” [242, nr. 2, p. 108].

În vederea controlului vieții de obște și a situației economice din mănăstiri, la 7 ianuarie 1821 Mitropolitul Gavriil a instituit funcția de supraveghetor special în mănăstiri și schituri, funcție pe care a ocupat-o arhimandritul Sinesii. În acest sens, el urma să fie ajutat de blagocinul egumen Onisifor și de ieromonahul Arsenie [242, nr. 2, p. 110].

Intrând în funcția de supraveghetor special, cel dintâi lucru pe care l-a făcut arhimandritul Sinesii a fost să solicite listele cu toți monahii și novicii, cu indicarea momentului în care fiecare dintre ei a intrat în viața călugărească, din ce pătură socială provine, vârsta, de către cine a fost tonsur în monahism și ce comportament are. Sinesii a dat ordin să fie făcut registrul paracliselor și al bisericilor, precum și al întregii averi mobile („mișcătoare”) și imobile („nemișcătoare”) a sfintelor așezăminte. Un interes deosebit pentru Sinesii îl prezenta faptul dacă la mănăstiri și schituri exista o trapeză comună și dacă superiorii luau masa împreună cu frații monahi. În afară de aceasta, pe supraveghetorul special îl interesa cine la mănăstiri și biserici administrează banii bisericești și mănăstirești și unde sunt păstrați aceștia, dacă există funcția de econom etc. După decesul Mitropolitului Gavriil, arhiepiscopul Dimitrie îl destituie din funcție pe Sinesii și îl numește pe acesta blagocin al mănăstirilor. În continuare, toate relațiile superiorilor din mănăstiri trebuiau să fie realizate direct cu noul ierarh, care, de altfel, a continuat reformele predecesorului său. Unul dintre primii care a început să aplice principiile vieții de obște a fost arhimandritul Irinei, starețul Mănăstirii Curchi. În anul 1821,

acesta a făcut la mănăstire „ordinea cuvenită și a propus întregii comunități reguli privind amenajarea ei exterioară” [242, nr. 2, p. 113].

Succesorul și adeptul Mitropolitului Gavriil, arhiepiscopul Dimitrie (Sulima) considera că mănăstirile reprezintă un potențial spiritual colosal, de aceea el a acordat o mare atenție organizării lor. primul rând, el a pledat pentru întoarcerea călugărilor la viața de obște și în acest scop locuitorii mănăstirii trebuiau să renunțe la dreptul asupra oricărei proprietăți. Urmând acest deziderat, în 1821, Înaltpreasfinția Sa editează o broșură, în care descrie îndatoririle monahilor care viețuiesc după rânduielile vieții de obște. În 1830 acest tip de trai monahal este introdus în toate mănăstirile și schiturile basarabene, exceptând așezămintele de maici [107, p. 8-9; 110, p. 57].

Unul dintre primii care au aplicat reformele mănăstirești a fost ieromonahul Dosoftei, stareț al Mănăstirii Hâncu. La 4 iunie 1823, el, împreună cu obștea monahală, a obținut permisiune de la autoritățile eparhiale, a elaborat o instrucțiune (un îndrumar), în care erau expuse regulile de bază ale vieții monahale [245, p. 264]. În această instrucțiune erau prevăzute atribuțiile dirigitorului („nacialnicului”) mănăstirii, care constau în manifestarea iubirii față de frații monahi: „iubirea face toate minutele vieții fraților monahi folositoare pentru mănăstire prin viața de sfințenie și prin lucrările pline de râvnă” [245, p. 265]. În cazul absenței dirigitorului, mănăstirea trebuia să fie condusă de un sobor constituit din preoți, monahi și novici. Anume soborul trebuia să aibă grijă de respectarea regulamentului vieții de obște, să examineze plângerile frăției monahale, să controleze condica de venituri și cheltuieli.

În mod special erau prevăzute și îndatoririle ieromonahilor, îndatoriri care constau în supravegherea „limbajului fraților”. Ieromonahii acordau o atenție deosebită muncii monahilor. Ei trebuiau să interzică adunarea călugărilor în chilii sau în alte locuri ale mănăstirii, „întrucât acest lucru se face din lipsă de ocupație care generează vorbele goale, minciuna, beția, formularea unor cereri mincinoase și nesupunerea față de autorități” [245, p. 268]. Din partea lor, monahii trebuiau să se supună strict ierarhiei monastice. În cazul existenței vreunei plângeri, călugărul trebuia, mai întâi, să se adreseze la duhovnicul său, iar apoi către sobor. În afară de aceasta, monahii trebuiau să-l iubească pe dirigitorul (nacealnicul) mănăstirii și pe bătrânii din sobor ca pe un tată [245, p. 272].

La 12 noiembrie 1827, arhiepiscopul Dimitrie a emis un ordin în care se arăta că numai dirigitorul mănăstirii este în drept să dispună de averea acesteia, în timp ce bunurile simplilor ieromonahi, ierodiaconi, monahi și novici, după moartea lor, trebuiau să fie predate în harnaul mănăstirii [245, nr. 2, p. 116].

Reforma în mediul călugărilor de la mănăstiri și schituri a fost introdusă pentru prima dată la mănăstirea Curchi, când, în conformitate cu ordinul Dicasteriei din 7 mai 1829, toți călugării cedau în favoarea mănăstirii întreaga lor avere și viile. Astfel, mănăstirea a trecut la statutul de așezământ de obște.

Pe cei care nu se supuneau regulamentului stabilit îi aștepta pedeapsa. Astfel, de exemplu, călugărul Nichifor, din cauza acuzațiilor de vânzare pe ascuns a vinului și de eschivare de la spovedanie, a fost mutat de la Mănăstirea Curchi la Mănăstirea Dobrușa, în care era instituită viața de obște. Acolo el urma să fie supravegheat de către stareț, care trebuia să-l facă să înțeleagă cât de păgubos pentru suflet este când călugărul se dedă egoismului și nu este smerit.

După cum am arătat noi, novicii puteau fi alungați din mănăstire pentru totdeauna. Face să menționăm un caz legat de sora novice Luchița de la Schitul *Fântâna Doamnei*. Aceasta, în 1814 a depus o cerere către Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, în care se plânga că Iosaf, egumenul de la Mănăstirea Dobrușa și Agafia, diriguitoarea Schitului *Fântâna Doamnei*, ar fi bătut-o [115, p. 132]. În acest caz a fost efectuată o cercetare de către egumenul Paisie, blagocinul schiturilor din ținutul Orhei și de către Pavel Romanski, preot blagocin. Cercetarea a arătat că nimeni nu a bătut-o pe Luchița. Mai mult decât atât, aceasta era cunoscută printre călugărițe prin caracterul ei rebel. Concluziile comisiei nu i-au fost pe plac Luchiței și aceasta s-a adresat, în mod repetat, mitropolitului, plângându-se de rele tratamente față de ea din partea blagocinilor. Pe această cerere mitropolitul a scris o rezoluție cu următorul conținut: „pe această femeie, pentru deranjarea falsă, de acum și în continuare, să nu o primească nicio mănăstire și niciun schit” [11, inv. 1, d. 522, f. 20, f. 20 verso]. Totodată, acestei femei i s-a interzis să poarte haine negre. Ea a fost transferată la administrația de zemstvă din Orhei pentru ca autoritățile mirene să o trimită pentru a locui într-un sat din ținut. În 1821 Luchița din nou a ajuns în vizorul autorităților bisericești în legătură cu faptul că ea „hoinărește prin orașul Chișinău în veșminte monahale și se prezintă ca fiind o călugăriță” [11, inv. 1, d. 522, ff. 20-21]. În legătură cu aceasta, Consistoriul duhovnicesc din Chișinău s-a adresat la guvernul regional al Basarabiei cu cererea de a lua măsuri prin care acestei femei să i se interzică să poarte îmbrăcăminte monahală.

Monahii care urmau cu strictețe statutul primeau binecuvântări deosebite din partea autorităților eparhiale. Astfel, la 3 februarie 1870 Antonie, arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, a permis ieromonahilor Efim și Nicandru de la Mănăstirea *Înălțarea Domnului* de la Japca, „pentru râvnă și comportament onest”, să poarte în timpul liturghiei semnul distincției bisericești – nabedernița

[220, nr. 5, p. 66]. Peste o lună, la 3 martie a aceluiași an, pentru munca de colectare a donațiilor, pentru construirea în incinta așezământului lor a unei noi biserici de piatră, și ieromonahul Ipolit de la Mănăstirea Hârbovăț s-a învrednicit de nabaderniță, acest semn al distincției bisericești [220, nr. 7 p. 87]. În același an, „pentru serviciu eminent și plin de râvnă”, Sfântul Sinod i-a decorat cu table din catifea verde pe mantie pe arhimandriții Irinei și Serafim. În afară de aceasta, cu binecuvântarea Sfântului Sinod au fost distinși: arhimandritul Cozma, starețul Mănăstirii Căpriană; egumenul Teofan, diriguitor la Mănăstirea Noul Neamț; ieromonahul Irinarh și Olimpiada, egumena Schitului Vărzărești. Tot atunci a fost decorat arhimandritul Ieronim, starețul Mănăstirii Japca, cu ordinul imperial *Sfântul Vladimir* [220, nr. 11, p. 344-345; 221, nr. 12, p. 359].

În calitate de *stareți ai mănăstirilor*, de regulă, erau numiți oameni cu experiență, care anterior s-au manifestat în slujirea duhovnicească.

De o mare autoritate în rândul călugărilor se bucura arhimandritul Ioanichie. Până în anul 1809 el a fost călugăr în Lavra *Aleksandru Nevski*. Era cunoscut prin aptitudinile sale în domeniul arhitecturii. La construirea reședinței pentru Mitropolitul Gavriil și la restaurarea vechii biserici de la Mănăstirea Căpriană, arhimandritul Ioanichie „a alcătuit planuri, fațade și a supravegheat corectitudinea executării lucrărilor” [236, p. 145]. În anii 1813-1822, el a lucrat la Seminarul Teologic din Chișinău în calitate de profesor de desen, aritmetică, fizică și matematică. El a fost trezorier al departamentului din Basarabia al Societății biblice din Rusia. Pentru munca depusă la gravarea matrițelor pentru citire în limba română, care urmau să fie folosite de tipografie, a fost decorat cu Ordinul *Sfânta Ana*. Ulterior, el a fost numit asesor la Consistoriul duhovnicesc din Chișinău și, mai întâi, stareț al Mănăstirii Horodiște, iar apoi – al Mănăstirii Hârbovăț. Arhimandritul Casian de la Mănăstirea Japca, în 1854, scria următoarele despre arhimandritul Ioanichie: „Mănăstirea Hârbovăț îi datorează fostului stareț al ei, arhimandritului Ioanichie, care a murit în 1851, aspectul exterior actual destul de bun. Acest bărbat este de neuitat în Eparhia Basarabiei prin serviciul față de Casa arhierească, de Consistoriu și Seminar, prin cunoștințele sale multilaterale și prin capacitățile practice în domeniul arhitecturii, pomiculturii, în general în domeniul gospodăririi și chiar al medicinei” [236, p. 146]. Tot aici, arhimandritul Casian mai scria: „Pe parcursul celor 23 de ani de stăreție la Mănăstirea Hârbovăț, el a îmbunătățit partea gospodărească a acesteia, a renovat biserica, a construit clădiri de piatră pentru spații destinate starețului și călugărilor, a mărit livada, sădind acolo mai mulți pomi de soiuri bune” [236, p. 146].

Era cunoscut prin erudiția sa și arhimandritul Chiril. El a fost tuns în monahism în 1778, iar în 1793 a fost numit stareț la Mănăstirea Slatina din Principatul Moldovei. În perioada exarhatului moldo-valah al Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, arhimandritul Chiril a fost numit stareț la Mitropolia Moldovei, iar apoi și asesor la Consistoriul exarhicesc. În 1808 el a devenit stareț al Mănăstirii Cetățuia, care era închinată Tronului Patriarhal de la Ierusalim. După Tratatul de pace de la București, din 1812, Chiril rămâne în Principatul Moldovei, însă este supus persecuției din cauza atașamentului său față de Rusia. Din această cauză, în 1813 el vine în Basarabia, unde Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni l-a luat la Casa arhierească [11, inv. 1, d. 2865, ff. 3 verso - 6].

Egumenul Iliodor (pe numele de mirean Vasile Bokasnski), starețul Mănăstirii Hâncu a fost absolvent a Seminarului Teologic din Chișinău. El nu a fost numai profesor și adjunct al inspectorului școlar, dar și preot la biserica *Sfântul Haralambie* din Chișinău, stareț al bisericilor sobornicești din Leova și Cahul, blagocin al județelor Orhei și Leova. În 1849, în baza cererii personale, a fost tuns în monahism și a devenit stareț al Mănăstirii Saharna. În martie 1851, el a primit însărcinarea de a conduce obștea monahală de la Mănăstirea Hâncu [13, inv. 1, d. 7, ff. 3 verso - 4].

Absolvent al Academiei Teologice din Kiev a fost arhimandritul Irinei (Ivan Nesterovici), starețul Mănăstirii Dobrușa. În anii 1805-1811, el a fost profesor de gramatică a limbii ruse la această academie. Încă în 1805, arhimandritul Irinei a cerut de la Sfântul Sinod permisiunea de a fi tuns în monahism, însă cererea lui nu a fost acceptată, deoarece încă nu avea vârsta corespunzătoare pentru a fi tuns. În calitate de profesor, el, din proprie inițiativă, făcea lecturi duminicale de catehism pentru studenții proveniți din pături sociale inferioare. Un astfel de activism nu putea să treacă neobservat de către conducerea acestei instituții de învățământ și l-au numit intendent al orfelinatului de pe lângă academie. În februarie 1811, la invitația Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, Irinei a venit la Iași și a fost numit profesor de limbă rusă la un liceu public de aici. Iar în februarie 1813, când la Chișinău a fost deschis Seminarul Teologic, Irinei a fost numit prorector și profesor de istorie și aritmetică în clasa superioară de gramatică, apoi, l-au însărcinat cu predarea poeziei și retoricii, filosofiei. În fiecare duminică, înainte de liturghia pentru elevii din toate clasele, Irinei predă explicarea catehismului și evangheliei în limbile rusă și română. În noiembrie 1813, Irinei a fost ridicat în rangul de ieromonah, iar în 1815 a devenit egumen, iar în ianuarie 1816 a fost repartizat la Dicasteria exarhicească duhovnicească din Chișinău [11, inv. 1, d. 1611, ff. 6 verso - 7].

O personalitate cunoscută în rândul clerului și al enoriașilor era arhimandritul Nafanail (pe numele de mirean Nicolae Danilevski). El era moldovean de obârșie, absolvent al Seminarului

Teologic din Chișinău (1835). El slujea la Bisericile *Sfântul Gheorghe* și *Sfântul Haralambie* din Chișinău. La mijlocul anilor '30 – începutul anilor '40 ai sec.XIX, s-a manifestat pe tărâmul pedagogic în calitate de profesor de limbă greacă și latină la Liceul teologic din Chișinău, de profesor de limbă română la Seminarul Teologic din Chișinău, a predat legea lui Dumnezeu la Gimnaziul din Chișinău și la Pensionul model pentru fete din Chișinău. Danilevski reprezenta Consistoriul duhovnicesc din Chișinău la Judecătoria districtuală Chișinău-Orhei, unde participa la examinarea cauzelor privind clericii și averea bisericilor sau mănăstirilor. Anume lui N. Danilevski, în martie 1861, i s-a încredințat traducerea în limba română a Proclamației cu privire la abolirea iobăgiei, semnată de țarul Alexandru al II-lea. Peste doi ani, în 1863, N. Danilevski a fost tuns în monahism și ridicat la treapta de arhimandrit. Din acel moment, părintele Nafanail (Danilevski) se dedică slujirii monahale. Meritele lui în domeniul duhovnicesc nu au rămas neobservate și, pe parcursul câtorva ani, i-a fost încredințat să conducă Mănăstirea Hârbovăț (în 1863-1873) și Schitul Suruceni (1873-1884) [17, inv. 1, d. 1, ff. 3 verso - 6].

După cum vedem, autoritățile bisericești practicau pe larg transferarea starețului de la o mănăstire la alta. Arhimandritul Nafanail a exercitat (din 1869) și funcția de blagocin al mănăstirilor din județul Orhei. El a donat mari sume de bani Liceului de fete din Chișinău și Schitului Suruceni. Lui îi aparține traducerea în limba română a învățăturilor catehismului ale cunoscutului protoiereu Ivan Skvorțov [143, nr. 20, p. 706].

Merită atenție activitatea arhimandritului Ermogen (pe numele de mirean Simion Baziliuc). El a slujit la bisericile din localitățile Securenii și Lipcani, județul Hotin (1839-1860). A fost stareț la biserica din Bălți (1871-1872) și la cea din Hotin (1872-1873). De multe ori a deținut funcția de blagocin de district. S-a manifestat în calitate de profesor de religie la mai multe instituții de învățământ din județele Akkerman și Hotin. După ce a fost tuns în monahism, el a fost numit stareț al Mănăstirii Japca (1873-1880), apoi, din cauza unei boli, a renunțat la această funcție. În diferiți ani a slujit la Mănăstirile Curchi, Dobrușa și Suruceni [17, inv. 1, d. 1, ff. 11verso - 12].

Starețul Mănăstirii *Sfântul Gheorghe* de la Suruceni, egumenul Nichifor, era absolvent al Seminarului Teologic din orașul Orlov și al Academiei Teologice din Kiev (1847). După transferul său la Chișinău, Nichifor a predat limbile greacă și latină la mai multe instituții de învățământ din oraș [13, inv. 1, d. 7, ff. 26 verso - 27].

Deosebit de activ în sfera socială a fost arhimandritul Irinei (cu numele de mirean Ioan Cebotarenco). Fiind econom la Casa arhierească, el, din proprie inițiativă și în baza proiectelor

elaborate în 1857, a construit o nouă cramă. De asemenea, cu participarea lui nemijlocită, în 1861, pe lângă Casa arhierescă a fost amenajată o tipografie. De multe ori, pentru grija de amenajarea mănăstirilor pe care le conducea el, a fost distins cu „Recunoștință și binecuvântare arhierescă”. Dacă examinăm lista de funcții pe care le-a deținut Irinei, putem observa că, în anii 1856-1880, el a fost stareț la Mănăstirile Dobrușa, Hâncu, Japca, dar și la Schitul Suruceni. În 1863 a devenit blagocin a 8 mănăstiri și schituri [17, inv. 1, d. 2, ff. 3 - 3 verso].

Originarii din Basarabia s-au manifestat pe tărâmul slujirii monahale și în afara locurilor natale. Drept exemplu în acest sens poate servi monahul Ioanichie (pe numele de mirean Ioan Vieru). Un timp îndelungat acesta a slujit la Kamenet-Podolski în eparhiile Reazani și Zarsk [17, inv. 1, d. 4, ff. 24 - 26]. În 1864 el a devenit simultan membru al diverselor comitete: Comitetul provizoriu de construcții, responsabil de renovarea vechii case arhieresti din Reazani, Patronajul clericilor săraci, Comitetul liceelor teologice pentru fete. A participat activ la construirea bisericii de pe lângă Liceul teologic pentru fete din orașul Reazani (1866). Lui Ioanichie i s-a încredințat conducerea unor mănăstiri din eparhiile Reazani și Zarsk. Astfel, în august 1867 el a devenit stareț la Mănăstirea *Sfântul Duh* din Skotinsk. În același an, Ioanichie a fost distins cu „Recunoștință și binecuvântare arhierescă” pentru activitate exemplară în conducerea casei arhieresti și pentru executarea conștiințioasă a funcției sale la Patronajul clericilor săraci în Reazani.

În perioada 1868-1872, egumenul Ioanichie a slujit la Mănăstirile *Sfânta Treime* și *Isus Mântuitorul* din Reazani. În 1872 el a fost primit la Eparhia Chișinăului unde a fost repartizat la frăția monahală a Schitului Suruceni, unde a devenit casier și econom, apoi, din 1873 până în 1878, a slujit la Mănăstirea Țigănești, iar în anii 1878-1879 – la Mănăstirea Călărășăuca, în 1880 a devenit stareț la mănăstirea Țigănești [17, inv. 1, d. 4, ff. 24 - 26].

Din pleiada clerului cu studii, trebuie să o evidențiem pe Agafia (Maranciuc), soră novice la Mănăstirea Cușelăuca. Ea s-a născut în 1819, în satul Păsățel, raionul Balta, Ucraina. De copilă, ea avea o dizabilitate locomotorie. Conform unei legende, în 1831, în fața ei ar fi apărut Maica Domnului și ar fi binecuvântat-o să intre la cea mai săracă mănăstire din Basarabia. La vârsta de 12 ani, părinții au adus-o la această mănăstire. Aici ea a căpătat harul de a izbăvi oamenii de boli prin rugăciunile sale. Ea a murit în 1873 la aceeași mănăstire [90, p. 289]. În 2016, Sfântul Sinod al Bisericii ortodoxe ruse a adoptat o decizie istorică pentru Biserica ortodoxă din Moldova, și anume: să fie canonizată sora novice Agafia ca sfântă locală, cu titlul Fericita Agafia.

2.5. Construirea și renovarea bisericilor mănăstirești

Tentativele de descriere a demersului istoric privind mănăstirile în perioada determinată, incumbă și specificarea acțiunilor de construire sau de renovare a bisericilor mănăstirești. Există diferite date statistice referitor la numărul mănăstirilor și schiturilor din Basarabia de după 1812. Conform datelor de arhivă, în 1817 aici erau 12 mănăstiri, 7 schituri de călugări și 7 de maici [11, inv. 1, d. 1173, ff. 2 - 4]. Dintre acestea aveau statut de mănăstire următoarele: *Adormirea Maicii Domnului* de la Căpriană, *Nașterea Maicii Domnului* de la Curchi, *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârbovăț, *Sfântul Nicolae* de la Saharna, *Nașterea Maicii Domnului* de la Cosăuți, *Adormirea Maicii Domnului* de la Călărășăuca, *Sfântul Nicolae* de la Dobrușa, *Înălțarea Sfintei Cruci* de la Japca, *Sfânta Treime* de la Hâncu, *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârjauca, *Adormirea Maicii Domnului* de la Horodiște, *Adormirea Maicii Domnului* de la Frumușica. Schiturile de călugări erau: *Sfânta Treime* de la Rudi, *Sfântul Nicolae* de la Soroca, *Sfântul Nicolae* de la Lomanova, *Sfânta Treime* de la Hitici, *Adormirea Maicii Domnului* de la Țigănești, *Sfântul Gheorghe* de la Suruceni, *Sfântul Nicolae* de la Condrîța, iar Schituri pentru maici erau: *Sfântul Dumitru* de la Vărzărești, *Adormirea Maicii Domnului* de la Tabăra, *Nașterea Maicii Domnului* de la Răciula, *Sfântul Nicolae* de la Hirova, *Nașterea Maicii Domnului* de la Râșca, *Adormirea Maicii Domnului* de la Coșelăuca și *Bunavestire* de la Calatura [11, inv. 1, d. 1173, ff. 2 - 4].

Visarion Puiu arată că în 1821 în Basarabia funcționau 12 mănăstiri și 13 schituri (5 de călugări și 8 de maici) [107, p. 9].

După crearea Eparhiei Chișinăului și Hotinului din ordinul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, o parte din schiturile basarabene a fost trecută în categoria de mănăstire. Acest lucru a contribuit la dezvoltarea lor de mai departe. Un exemplu în acest sens poate fi Schitul Hârbovăț, care, în 1813, a fost trecut în categoria de mănăstire. În 1815, sub conducerea arhimandritului Serafim, a fost construită biserica de piatră *Adormirea Maicii Domnului*, ctitori ai acesteia au fost șeful jandarmeriei din Chișinău Ștefan Lupu (ulterior arhimandritul Serapion) și soția acestuia, Elena Brăescu [26, p. 353]. În 1870, pe teritoriul mănăstirii a fost construită Biserica *Pogorârea Sfântului Duh*.

Din cauza șubrezirii clădirilor, care de ani buni nu au mai fost renovate, multe mănăstiri aveau nevoie de reparații capitale. În scopul soluționării acestei probleme, autoritățile ecleziastice au întreprins o serie de măsuri. De exemplu, în 1820, cu participarea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, a fost reconstruită biserica de piatră *Adormirea Maicii Domnului* de la Mănăstirea Căpriană.

La acel moment, biserica se afla într-o stare jalnică din cauza frecventelor invazii devastatoare ale nogailor, dar și din cauza cutremurului din 14 octombrie 1802. Pentru lucrările de renovare au fost cooptați inginerul-arhitect Chiril Andrianopolitis și monahul Ioanichie. Ca urmare a lucrărilor de renovare desfășurate, o jumătate dintre pereți, arcuri și cupole au fost demontate și refăcute; de asemenea, acestea au fost acoperite cu tablă. În afară de aceasta, au fost instalate 5 clopote mari. Pentru lucrările de renovare și construcție au fost cheltuiți circa 96 de mii de lei. Pentru ca să nu fie sistat serviciul divin, conform unei dispoziții a Mitropolitului Gavriil, alături a fost construită Biserica de lemn *Sfântul Gheorghe*. Peste 20 de ani, în 1840, prin strădania starețului acestei mănăstiri, egumenul Ilarion, pe teritoriul mănăstirii a fost ridicată a doua biserică de piatră, cu hramul *Sfântul mare mucenic Gheorghe, Purtătorul de Biruință* [13, inv. 1, d. 7, f. 14; 145, p. 540]. Prin efortul arhimandritului Cosma de la Zografu, starețul mănăstirii, în 1865, vechea biserică a fost împodobită cu un nou iconostas [17, inv. 1, d. 1, f. 14].

Până în 1817, așezământul de la Dobrușa a avut statut de schit, după care, prin decizia Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, în același an, schitul a fost trecut în categoria mănăstirilor. E de menționat faptul că, încă în 1812, aici a fost construită de către boierul moldovean Toma Cozma Biserica *Sfântul Nicolae*, însă, din lipsa mijloacelor financiare, lucrările de construcție au fost sistate. Abia în 1822, prin silința obștii monahale de la mănăstire, lucrările de construcție au fost finalizate. Cu patru ani mai târziu, în 1826, călugării au ridicat o clopotniță de piatră pe care au acoperit-o cu tablă. Cea de a doua biserică, cu hramul *Schimbarea la față a Domnului*, a fost construită în 1847, cu ajutorul donațiilor. Tot aici, în cimitir, era și o biserică de piatră, cu hramul *Sfântul Nicolae*. Biserica a fost acoperită cu șindrilă. Ea a fost construită în 1839 pe locul unde se aflase vechea biserică de lemn [17, inv. 1, d. 3, f. 1].

Unele documente de arhivă atestă că, în 1820, prin silința ieromonahului Rafael (Roman Mokrițki), la Schitul Condrița a fost construită biserica de piatră, cu hramul *Sfântul Nicolae* [13, inv. 1, d. 7, f. 20]. Alte documente, însă, vorbesc despre faptul că, în septembrie 1822, chiar dacă biserica era deja înălțată, interiorul ei încă nu era amenajat. Anterior, acesta a fost motivul pentru care ieromonahul Rafael s-a adresat către Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni cu solicitarea de a i se oferi condica de colectare a donațiilor [11, inv. 1, d. 1733, f. 23]. La colectarea donațiilor au participat activ originarii bulgari din Chișinău, unul dintre aceștia fiind Stoian Bolgar, care, din 1818, a fost epitrop (administrator) al bisericii care se construia la Schitul Condrița [11, inv. 1, d. 1643, ff. 3-4]. La Biserica *Sfântul Nicolae*, în 1815, când dirigiuitor al schitului era monahul Tadeu, a fost ridicată o

clopotniță de lemn, care era situată separat, pe doi stâlpi. Atunci mijloacele financiare au fost colectate de obștea monahală [11, inv. 1, d. 219, f. 1].

Biserica principală, cea de vară, de la Schitul *Adormirea Maicii Domnului* de la Tabăra a fost construită din piatră în 1828. Mai târziu, în 1828 a fost construită biserica de iarnă, de piatră, cu hramul *Sfânta Treime* [15, inv. 3, d. 210, f. 372].

În 1841, la Mănăstirea Cușelăuca, pe locul vechii biserici de lemn a fost ridicată o biserică de piatră, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* [90, p. 284]. Ctitori ai acestei biserici au fost arhimandritul Nicandru și sora acestuia, schimonaha Irina, care atunci era stareță a schitului.

La Mănăstirea Călărășăuca, în 1853, cu participarea starețului, arhimandritul Ghedeon (Grigori Slivenski), a fost construită din piatră biserica de vară, cu hramul *Sfântul Mitrofan de Voronej* [17, inv. 1, d. 1, ff. 6 verso - 7]. Ctitori ai noii biserici au fost Alexandru și Nicolae Cerceș, susținuți de principesa Elena M. Cantacuzino. Aici se află icoana *Maica Domnului a Moldovei*, pictată, în 1895, la Mănăstirea *Sfântul Pantelimon* de pe Muntele Athos.

În această perioadă, boierii moldoveni continuau să fie ctitori de biserici. De exemplu, în 1828 la Schitul Suruceni a fost construită Biserica *Sfântul mare mucenic Gheorghe*. Ctitor al acesteia a fost boierul Casian Suruceanu din Suruceni. Clopotnița a fost acoperită cu tablă vopsită în verde. Deja în 1860, în baza donațiilor filantropilor, pe teritoriul mănăstirii a fost construită încă o biserică, una „călduroasă” [13, inv. 1, d. 7, f. 25; 17, inv. 1, d. 1, f. 1].

Biserica de piatră, cu hramul *Cuvioasa Parascheva*, de la Mănăstirea Hâncu a fost ridicată în 1835, cu participarea nemijlocită a starețului acesteia, egumenul Dosoftei, bulgar de origine. Anume pe timpul acestui egumen, în 1816 așezământul a fost trecut în categoria de mănăstire. Prin strădania lui Dosoftei au fost construite chilii, acareturi, au fost instalate țevi pentru fântânile arteziene. Pe timpul lui, la Chișinău a fost construit un han al mănăstirii, constituit dintr-o casă de piatră, cu 6 camere, cu beci și sarai [245, p. 261].

Cea de-a doua biserică, având hramul *Adormirea Maicii Domnului*, de la Mănăstirea Hâncu a fost construită din lemn în anul 1841. Clopotnița ei se afla alături, fixată pe doi stâlpi [13, inv. 1, d. 7, f. 1]. Unele surse datând cu anul 1882 atestă însă că cea de-a doua biserică era din piatră și că ar fi fost ridicată cu un an mai devreme, adică în 1840 [17, inv. 1, d. 5, f. 15].

Destul de mare era Mănăstirea Japca. Aici erau trei biserici. Prima, cea de iarnă, cu hramul *Înălțarea Domnului*, construită în 1825 pe mijloacele donate de moșierul Constantin Andronovici Stati, a fost acoperită cu tablă. Cea de a doua, de vară, cu hramul *Sfântul Arhanghel Mihail*, a fost

ridicată pe cheltuiala funcționarului Mihail Ivanovici Lobov. A treia biserică, cu hramul *Înălțarea Sfintei Cruci*, la început fusese săpată în malul stâncos al Nistrului, acolo unde era mănăstirea rupestră Japca. La 8 martie 1815, egumenul Onisifor, blagocin al schiturilor din ținutul Soroca, îl rugă pe Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni să-i permită să construiască în această biserică un nou pristol, deoarece cel vechi „s-a înclinat spre răsărit și e atât de neobișnuit încât ți-e teamă să săvârșești pe el o slujbă religioasă” [11, inv. 1, d. 920, f. 1]. Peste zece zile, arhiepiscopul Dimitrie (Sulima) a aprobat această cerere. În 1852, prin silința starețului, arhimandritul Casian, a fost construită o nouă clădire pentru această biserică. Clopotnița se afla la intrarea în mănăstire. Ea era zidită din piatră și acoperită cu tablă. În părțile laterale ale clopotniței se aflau niște anexe [17, inv. 1, d. 2, f. 1].

La Mănăstirea Hirova erau două biserici, una de vară, cu hramul *Sfântul Nicolae*, și alta de iarnă, cu hramul *Sfântul Simion Stâlpnicul*. Inițial, la Hirova era un schit cu biserică de lemn, pe locul căreia, în 1835, prin grija stareței schimonahia Elizaveta a fost construită o biserică de piatră, cu același hram, *Sfântul Nicolae*. În 1865 a fost zidită biserica de iarnă [15, inv. 3, d. 210, f. 317]. Aceasta a fost construită pe cheltuiala moșierului Ion Botezatu, care s-a îngrijit și de împodobirea interiorului bisericii.

După 1813, în conformitate cu o dispoziție a lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, Schitul Saharna a fost trecut în rangul mănăstirilor. Atunci, egumenul Paisie a început construcția bisericii de vară. Acest proiect însă nu a putut fi finalizat pe timpul stăreției lui Paisie. Între el și boierul Ion Lazo s-a iscat un litigiu patrimonial, în urma căruia boierul a delimitat prin hotar moșiile sale de cele ale mănăstirii. Construcția de către Paisie a bisericii a fost terminată în 1824 de către succesorul său, egumenul Tarasie. Noua biserică avea hramul *Sfânta Treime*. Pe timpul starețului Onisifor, în această biserică a fost reînnoit iconostasul și au fost construite chilii de piatră [135, p. 543]. În 1845 aici a fost finalizată construcția Bisericii (de piatră) de iarnă *Nașterea Maicii Domnului* [15, inv. 3, d. 210, f. 347].

În anii '50 ai sec.XIX, la Schitul de maici Vărzărești, prin silința și pe contul propriu al stareței Tecla, a fost construită o biserică nouă, cu hramul *Sfântul Dumitru*. Ea a fost ridicată pe locul vechii biserici, construite în 1796. Planul noii biserici a fost elaborat de arhitectul basarabean Mihail Petrovici Neiman [13, inv. 1, d. 14, ff. 3-3 verso]. Pentru procurarea materialelor de construcție au fost folosite donațiile enoriașilor. Printre aceștia era și moșiereasa Străjescu din județul Soroca, care, în 1851 a donat pentru zidirea bisericii 150 rub. În 1854, pentru durata lucrărilor de edificare a bisericii de piatră, a fost construită și sfințită o biserică de lemn, „călduroasă”, în care au fost aduse pristolul și

iconostasul, dar și diverse obiecte bisericești [13, inv. 1, d. 14, ff. 3-3 verso, f. 8]. Iar biserica de iarnă, cu hramul *Nașterea Maicii Domnului*, a fost construită în 1868, când era stareță Olimpiada.

Mănăstirea Noul Neamț a fost construită pe moșiile Chițcani și Copanca din județul Bender. Aceste pământuri, printr-un ordin al țarului rus din 18 noiembrie 1869, au fost restituite Mănăstirii Neamțu din Moldova [7, inv. 9, d. 1045, f. 287]. Locuitorilor de pe aceste moșii li s-au distribuit loturi de la stat în satele Ursoaia, Plop-Știubei și Fântâna-Mascul. În calitate de compensație, autoritățile au oferit locuitorilor strămutați de pe aceste moșii câte 30 rub. pentru fiecare familie [7, inv. 9, d. 1045, f. 287, f. 376]. Majoritatea locuitorilor din satul Chițcani – 565 de persoane – s-a strămutat pe domeniul liber al statului, pe moșia Ursoaia. În afară de acesta, celor care au acceptat să se strămute li s-a dat dreptul de a se așeza cu traiul și pe locul propriilor livezi aflate pe moșia Copanca. În acest caz, ei erau scutiți pentru totdeauna de „impozite speciale” pentru aceste pământuri. După strămutare, locuitorii erau trecuți în altă categorie socială, din cea a țăranilor de stat în cea a țăranilor. Strămutarea urma să se facă în decurs de cinci ani. Însă nu toți țăranii acceptau să fie trecuți în altă categorie și, în afară de aceasta, unii dintre ei au decis să rămână pe locul vechi. Conform datelor pentru luna august 1870, pe pământurile mănăstirești mai locuiau 300 de familii [7, inv. 9, d. 1045, f. 287, f. 376].

Pe teritoriul acestei mănăstiri, în perioade diferite, au fost construite biserici. Construcția primei biserici, cu hramul *Sfântul Nicolae*, a fost începută în 1830 de către enoriașii din satul Chițcani. Însă, din cauza insuficienței de mijloace, lucrările au fost tergiversate. În 1834, construcția a fost finalizată, datorită contribuției locuitorului din sat, starostelui de la biserică, Andrei Glodea, care a donat pentru lucrări 7 570 rub. 35 cop [7, inv. 9, d. 1045, f. 80; 7, inv. 6, d. 965, f. 2]. La 11 februarie 1865, Andrei Glodea și urmașii săi au donat această biserică mănăstirii. Prin ordinul Sfântului Sinod din 11 august a aceluiași an, Biserica *Sfântul Nicolae* a trecut definitiv în proprietatea Mănăstirii Noul Neamț. În același an, călugării au renovat biserica, au tencuit-o în interior și pe exterior, a fost făcută podeaua, au fost puse scaune, uși și ferestre noi, gratii de fier la ferestre, au fost făcute sobe, un spațiu separat pentru diaconic (loc în altar unde se păstrează veșmintele liturgice). Clopotnița a fost separată și acoperită cu tablă.

În 1866, la intrarea principală în biserică a fost construit un pridvor. La 7 mai 1868, arhiepiscopul Antonie a sfințit pristolul de chiparos instalat în această biserică [17, inv. 1, d. 4, ff. 1 verso - 2]. Probabil, construcția bisericii a fost finalizată în 1878, deoarece în documente se atestă faptul că atunci a fost instituit un Comitet de construcție (în frunte cu arhimandritul Benedict), care urma să se ocupe de definitivarea construirii bisericii de la Mănăstirea Noul Neamț. În același an,

Comitetul și-a terminat activitatea [17, inv. 1, d. 5, ff. 5 verso - 6]. Organizatori ai acestei mănăstiri au fost călugării moldoveni veniți de la Mănăstirea Neamț. Printre aceștia a fost și Teofan (Cristea), viitor stareț al Mănăstirii Noul Neamț. Despre acesta se cunoaște că, în 1858, a fost numit responsabil de moșiile din Basarabia ale Lavrei Neamț. În 1860 el era împuternicit supraveghetor al moșiilor din Basarabia ale Mănăstirii Neamț. Printr-un ucaz al Sfântului Sinod, din 14 decembrie 1864, el a fost numit stareț al Mănăstirii Noul Neamț. Teofan (Cristea) a deținut această funcție până la 6 iulie 1875. Ulterior, lui i s-a încredințat supravegherea comportamentului moral al fraților de la mănăstire și respectarea Statutului. Prezintă interes caracteristica egumenului Teofan Cristea, în care se menționa că el „citește, cântă și scrie moldovenește foarte bine, în rusește și în grecește bine. Știe să împletească ciorapi” [17, inv. 1, d. 4, ff. 5 verso - 6].

Un alt reprezentant cunoscut al Mănăstirii Noul Neamț, care a jucat un rol important în crearea acesteia, a fost ieroschimonahul Andronic (Popovici). Printre numeroasele calități ale părintelui Andronic, un loc deosebit revenea erudiției sale. El este autorul istoriei Mănăstirilor Neamț și Secu [100, 344 p.]. Despre Andronic se cunoaște faptul că a învățat la Lavra Neamț din Moldova, în 1831 a intrat ca novice la aceeași mănăstire și în 1839 a fost tuns în monahism. În 1840 este numit paracliser la Mănăstirea Secu. Peste doi ani, în 1842, a fost hirotonit ierodiacon, iar în 1847 este numit diacon. În 1850 Andronic este ridicat în rangul de ieromonah, iar în 1853 a devenit preot. Ulterior Andronic din nou se află în slujbă la Lavra Neamț în calitate de ecleziarh (1855) și de ajutor al starețului (anii 1856-1860). A venit în Basarabia în 1861, unde a fost numit însărcinat cu afaceri al mănăstirilor Secu și Neamț, iar odată cu fondarea Mănăstirii Noul Neamț, Andronic a devenit, în 1864, primul ei ecleziarh. Din 1875 până în 1881 a îndeplinit obligațiile de stareț al Mănăstirii Noul Neamț, după care a fost numit trezorier al acesteia la 21 decembrie 1881. Documentele bisericești îl caracterizează pe Andronic ca fiind o persoană care „citește, cântă și scrie în moldovenește bine, în rusește destul de bine, face coperti și potcapuri. Comportament foarte bun. Nu a fost judecat și nu se află sub urmărire” [17, inv. 1, d. 4, ff. 5 verso - 6 verso].

La 10 septembrie 1867, a fost târnosită, de către Înalt preasfinția Sa arhiepiscopul Antonie, biserica de la Mănăstirea Noul Neamț, cu hramul *Înălțarea Domnului*. Iar la 5 noiembrie 1878, în prezența unei mulțimi de oameni, biserica a fost sfințită de către arhiepiscopul Pavel [17, inv. 1, d. 4, ff. 1, 5 verso - 6 verso]. Din documentele păstrate aflăm cum arăta această biserică după sfințirea ei. Ea avea o lungime de 16 stânjani, o lățime de 12.3/4 și o înălțime până la cruce de 16 stânjani. În biserică, lângă ușile dinspre apus, era un paravan în stil gotic confecționat din lemn de stejar. În afară

de aceasta, biserica avea zece ferestre și trei uși, iconostasul era făcut din lemn, în stil vechi bizantin, decorat prin aurire, vârful cupolei era acoperit cu tablă de aramă produsă la uzinele dinastiei Demidov, în Altai. Crucile de pe vârful cupolelor de asemenea erau aurite.

În biserică erau: un pristol și un proscomidiar făcute din marmură, reprezentarea icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului, într-o ramă cu pietre scumpe, argintată și aurită, de la Mănăstirea Neamț. Ea a fost încorporată pe partea din față a chivotului aurit din lemn. Pe partea din spate a chivotului era imaginea Sfântului mare mucenic Gheorghe, Purtătorul de Biruință. În jurul mănăstirii a fost construit un gard de piatră cu 3 porți: de est, de sud și de vest. Porțile de vest se numeau Porțile sfinte. Din ambele părți ale Porților sfinte erau construite două paraclise cu acoperiș de tablă. Lucrările de amenajare a Porților sfinte și a paracliselor au fost începute la 21 mai 1881 și au fost finalizate în luna noiembrie a aceluiași an. În următorul an, 1882, lângă porțile de sud, călugării au construit un mic paraclis de cotileț. El era acoperit cu șindrilă. Între biserică și Porțile sfinte a fost construită o mică fântână arteziană cu bazin, iar alături de aceasta era stația de pompare a apei și un rezervor de apă. De la acest rezervor au fost montate țevi pe care au fost fixate robinete pentru apă potabilă pentru obștea monahală. Pentru pelerini era fixat un robinet în partea exterioară a gardului mănăstirii, lângă Porțile sfinte [17, inv. 1, d. 4, f. 1 verso].

Pe teritoriul Schitului Țigănești din județul Orhei se aflau două biserici. Una de piatră, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, construită în 1850 prin strădania egumenului Victor și din donații, iar cea de a doua, cu hramul *Sfântul Nicolae*, construită în 1874 din donațiile negustorului din Chișinău Hristofor Caradja-Iskrov [15, inv. 1, d. 28, f. 13]. Biserica era de piatră, clopotnița era acoperită cu tablă vopsită în verde. Cea de a doua biserică, de asemenea de piatră, era acoperită cu șindrilă [17, inv. 1, d. 4, f. 21]. Înainte de construirea acestor biserici, pe teritoriul mănăstirii se afla o biserică veche de lemn, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*. Despre acest fapt vorbește cererea ieromonahului Macarie, dirigitorul (nacealnicul) schitului, din 31 mai 1815, în care el îl ruga pe Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni să îi permită extinderea altarului acelei biserici, deoarece era cam strâmt, adăugând că este destul de dificil când „trebuie să slujească întreg soborul de preoți” [11, inv. 1, d. 921, f. 1].

Principala biserică, *Adormirea Maicii Domnului*, de la Mănăstirea Frumușica, a fost construită în 1850 prin silința arhimandritului Benedict pe mijloacele donate de oameni. Biserica era de piatră, clopotnița era acoperită cu tablă. La 17 august 1861 a fost sfințită cea de-a doua biserică de piatră, cu

hramul *Sfânta Treime*. Ea era acoperită cu șindrilă. O contribuție deosebită la construcția acestei biserici a avut-o arhimandritul Gherman [17, inv. 1, d. 5, f. 1].

De regulă, schiturile apăreau pe locul fostelor proprietăți ale marilor mănăstiri. În calitate de exemplu în acest sens poate servi istoria apariției Schitului Pripiceni. Moșia pe care a luat ființă acesta era proprietatea porucicului (ofițer) din armata rusă Teodor Sabău, originar din Transilvania. În 1814 el a fost tuns în monahism cu numele de Filaret (Sabău). Și soția lui s-a călugărit la Mănăstirea Tabăra, luând numele de Magnesia. Monahul Filaret a lăsat Mănăstirii Curchi, ca moștenire, 730 de desetine și 1 497 stângeni de pământ. Pentru a administra cu ușurință această moșie mare, comunitatea mănăstirii a decis să construiască aici un schit de lemn. Astfel, în 1817 aici aluat ființă Schitul Pripiceni-Curchi [37, p. 506].

Alt schit, Bocancea, a fost înființat în 1869. El aparținea Mănăstirii Hârjauca. Pământul pe care era situat fusese cumpărat de la Leon Bocancea, pentru a strămuta aici oamenii din satul Hârjauca ce locuiau prea aproape de mănăstire. Însă țăranii au refuzat să se strămute și arhiepiscopul Antonie (Șokotov) a hotărât să organizeze pe acest pământ o gospodărie monahală. Întrucât toate actele de cumpărare a pământului erau întocmite pe numele arhiepiscopului Antonie, un timp îndelungat schitul s-a numit Antonovca. În 1872 aici a fost ridicată o biserică de piatră, cu hramul *Sfinții Petru și Pavel* [52, p. 136].

În Basarabia se construiau mănăstiri în cinstea unor evenimente remarcabile din istoria Rusiei. De exemplu, în amintirea trecerii trupelor rusești peste fluviul Dunărea, în 1828, pe malul lui a fost întemeiat Schitul Terapont (Ferapontievca) [7, inv. 4, d. 499, f. 2]. Conform legendei, în timpul trecerii apei, la 27 mai, lângă țarul Nicolai I a explodat un obuz inamic, care nu i-a produs nicio rană monarhului. În semn de recunoștință lui Dumnezeu pentru salvare, împăratul a dat ordin să fie construită în acest loc o mănăstire. Întrucât evenimentul întâmplat cu monarhul s-a produs în ziua în care biserica ortodoxă îl pomenește pe Sfântul mucenic Terapont, s-a luat decizia ca noua mănăstire să poarte numele acestuia [237, p. 436; 3, p. 679]. Biserica a fost construită în 1837. Până în 1857 aici era un preot și un slujitor bisericesc, care primeau de la vistierie 442 rub.98 cop. pe an. Însă în scurt timp acest schit a ajuns în delăsare după ce, în 1857, o parte din teritoriul Basarabiei de sud, conform prevederilor Tratatului de pace de la Paris (1856) a fost retrocedată Principatului Moldova și, la 15 decembrie 1867, Sfântul Sinod a decis desființarea schitului și transferarea clericilor de aici în Eparhia Hersonului [221, nr. 19, p. 215].

Și alte schituri din Eparhia Chișinăului și Hotinului au fost desființate.

În 1811, călugărițele de la Schitul Hârtop, împreună cu diriguitoarea lor Xenia, au fost transferate la Schitul Hirova din județul Orhei, iar Biserica *Sfântul Nicolae* de acolo, după renovare, urma să devină parohie pentru locuitorii din satul Hirova. Printr-un ordin, exarhul Gavriil Bănulescu-Bodonia permis să rămână la Schitul Hârtop, pentru a-și trăi zilele care le mai avea, Anastasia Guțoi, de 80 de ani, fostă diriguitoare a schitului, dar și alte trei călugărițe. În 1814 ea se plângea mitropolitului că în momentul plecării fostelor sale surori-călugărițe i-au fost luate 20 de vite, stupi de albine și cereale. Totodată, ea spunea că blagocinul schiturilor și mănăstirilor din județul Orhei, egumenul Paisie, a forțat-o să părăsească vechiul schit. Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a luat apărarea bătrânei călugărițe, ordonând să fie lăsată la vechiul schit. Astfel el a ferit călugărița de amestecul în acest caz al bisericii care deja era parohie. Mitropolitul a cerut restituirea bunurilor care îi aparțineau călugăriței [11, inv. 1, d. 521, ff. 30-31; 121, nr. 2, p. 123]. Însă nici cu acesta cazul de la Hârtop nu a fost încheiat. În același an, 1814, către Mitropolitul Gavriil s-a adresat cu o scrisoare o parte din locuitorii din satul Hârtop, în frunte cu frații Cotruță, Brâncă, G. Roșca și G. Boagă, care spuneau că biserica a fost construită de străbunii lor pentru a servi viețuitoarelor schitului și pentru ca amintirea despre bunicii și străbunicii lor să nu fie uitată niciodată. Din acest motiv, ei cereau să fie restabilit schitul, în care ar putea locui 20-30 de călugărițe. La 30 mai 1814, Mitropolitul Gavriil a respins cererea locuitorilor din satul Hârtop [121, nr. 2, p. 123-124].

În 1815 și-a încetat existența și Schitul *Fântâna Doamnei* din satul Peciște, județul Orhei. Acest lucru s-a întâmplat din cauza frecventelor dispute dintre locuitoarele schitului și doctorul Firih, proprietarul moșiei Peciște, pe care era situat schitul. S-a luat hotărârea de a transfera 60 de călugărițe de la Schitul din Peciște la Schitul de la Tabăra, iar cei 7 monahi care viețuiau la Peciște să fie mutați la Schitul Horodiște [247, nr. 17, p. 513; 47, p. 649].

Schitul Popăuți din județul Orhei a fost desființat în 1815 din următoarele motive: este amplasat incomod, în interiorul localității cu același nume; locuitorii le cer călugărițelor să plece de aici; schitul nu are propria biserică. Călugărițele au trecut în Schitul Vărzărești, care în acest mod a devenit un schit de maici, iar monahii care până atunci fuseseră acolo au plecat la alte mănăstiri [247, nr. 17, p. 549].

În 1816 a fost desființat și Schitul Poiana, județul Soroca, „din motivul împrăstierii monahilor și pentru că nu se cade ca un schit să se afle în localitate, printre mireni” [11, inv. 1, d. 1732, f. 11]. Monahii care au rămas au fost transferați la Mănăstirea Cosăuți, iar biserica schitului a fost lăsată enoriașilor din sat. Mai târziu, însă, iconostasul din această biserică a fost adus la Mănăstirea de maici

de la Vărzărești, iar biserica a fost demontată. Banii proveniți din vânzarea lemnului au fost în trimiși Seminarului Teologic din Chișinău [11, inv. 1, d. 1732, f. 11, f. 12 verso].

În același an și-a încetat existența și Schitul Peștera din județul Orhei. În calitate de motiv al acestui fapt a fost conflictul dintre obștea monahală (5 călugări și 3 novici) și moșierul Matei Donici. Chiliile călugărilor se aflau pe pământul care aparținea moșierului, iar biserica – peste râul Răut, pe pământul răzeșilor. Matei Donici le-a propus monahilor să se strămute mai aproape de biserică, însă aceștia au refuzat. La 2 martie 1816, Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a ordonat obștii monahale să treacă în schitul Suruceni, luând cu sine tot inventarul bisericesc și averea mobilă; „peștera unde au fost biserica să se astupe cu zidire, ca nimeni să nu poată intra în lăuntru” [11, inv. 1, d. 1356, f. 3 verso; 121, nr. 1, p. 43-44]. Însă în aprilie 1816, în raportul expediat Dicasteriei duhovnicești din Chișinău, blagocinul schiturilor și mănăstirilor din județul Orhei, arhimandritul Kiril spunea că transferarea monahilor de la Peștera la Suruceni este imposibilă, deoarece cei de la Peștera erau ruși, iar cei de la Suruceni erau moldoveni. În afară de aceasta, Schitul Suruceni, din cauza sărăciei nu poate să îi întrețină pe călugări, în calitate de alternativă era propus schitul Condrița. Se presupunea că diriguitorul schitului Peștera, Rafael, va fi în fruntea noului schit. Cererea arhimandritului Kiril a fost satisfăcută și la 4 mai 1816 noul diriguitor al Schitului Condrița, ieromonahul Rafael, în calitate de diriguitor (nacialnic), a primit bunurile acestui schit [11, inv. 1, d. 1356, f. 21]. Trebuie să menționăm că în această perioadă, printre locuitorii Schitului Peștera era și monahul Iezechil. El s-a născut în Polonia și a venit în Principatul Moldovei împreună cu părinții în 1773. De acolo a venit la Mănăstirea Noul Neamț, unde a învățat de la Paisie Velicikovski să citească și să respecte regulile vieții mănăstirești. După moartea starețului Paisie, pe timpul arhimandritului Sofronie, el a fost tuns în monahism, iar în 1805, cu permisiunea starețului Dosoftei, el a trecut râul Prut și s-a oprit în Schitul Peștera, unde atunci era stareț monahul Victor [121, nr. 1, p. 51].

Și Schitul Verejeni a fost închis în 1816. Cu un an mai devreme, în 1815, blagocinul schiturilor din județul Soroca, egumenul Onisifor, l-a rugat pe Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni să-i permită să refacă pristolul din biserica locală, explicând acest lucru prin faptul că nu este destul de înalt [11, inv. 1, d. 920, f. 1]. Cauza lichidării Schitului Verejeni consta în faptul că el se afla pe moșia Mănăstirii Frumoasa și arendașii acesteia le provocau permanent necazuri slujitorilor schitului. În afară de aceasta, monahii, având o gospodărie sărăcăcioasă (3 vaci, 3 stupi de albine, 3 boi), nu dispuneau de mijloace pentru întreținere, 3 slujitori (diriguitorul schitului Anastasie, diaconul și monahul) de la schitul desființat au fost transferați la Mănăstirea Cosăuți.

În 1818 a fost lichidat și Schitul Hitici, care aparținea Mănăstirii Saharna. Printr-un ordin al Sfântului Sinod din 1848 și-a încheiat existența și Schitul Horodiște. Pe acest loc a fost creat un metoc care de asemenea aparținea Mănăstirii Saharna [135, p. 543].

Fără pământuri în proprietate și Schitul Rezina a cunoscut declinul. În 1828, blagocinul mănăstirilor și schiturilor, arhimandritul Ioanichie i-a raportat arhiepiscopului Dimitrie (Sulima) despre starea deplorabilă a așezământului de la Rezina: „aici sunt puține călugărițe, de toate împreună cu nacialnița sunt numai 9, toate sunt în stare de sărăcie, deoarece nu au de nicăieri niciun ajutor și doar din propria muncă aproape că nu pot să își asigure necesarul pentru viață” [247, nr. 17, p. 552]. În 1829 a fost luată decizia de a desființa schitul, iar călugărițele au fost transferate la Mănăstirea Răciula.

În 1842 a urmat lichidarea Mănăstirii Horodiște. Totodată, pământurile care aparțineau mănăstirii au fost trecute în posesia Mănăstirii Căpriana. Ca urmare, călugării au rămas fără mijloace de existență și au fost trecuți la mănăstirea din apropiere, Saharna [247, nr. 17, p. 556]

Prin urmare, putem concluziona că, după 1812, în Basarabia se observă creșterea numărului de mănăstiri din contul trecerii mai multor schituri în categoria mănăstirilor – Hârbovăț, Dobrușa, Saharna etc. – fapt care a contribuit la dezvoltarea lor ulterioară. În afară de aceasta, au apărut noi mănăstiri, cum era, de exemplu, Noul Neamț, la fel și Schiturile Bocancea, Terapont și Pripiceni. În această perioadă, în incinta mănăstirilor se desfășurau lucrări de construcție a noilor biserici și de renovare a celor existente. Un rol important în acest sens au jucat stareții, călugării și enoriașii care au devenit ctitori. Acest lucru a contribuit la sporirea numărului de biserici în tot spațiul pruto-nistrean.

2.6. Situația economică a mănăstirilor

Dacă ne plasăm pe puncte de plecare economice, aceasta ne permite să reprezentăm într-o relație directă nivelul de viață al călugărilor de averile deținute de mănăstiri. Statutul vieții de obște al mănăstirilor prevedea ca monahii și novicii să-și ducă traiul în chilii. În funcție de numărul locuitorilor se stabilea și numărul de chilii. De exemplu, în 1851, la Mănăstirea Hâncu erau 34 de chilii [13, inv. 1, d. 7, f. 1 verso]. Pe teritoriul mănăstirii era o clădire mare, acoperită cu șindrilă. În ea se aflau: trapeza, arhondaricul, chilia starețului, chiliile călugărilor. Aici se afla și o fântână arteziană de piatră, construită în 1835. Separat de corpul principal al clădirii era o casă tencuită cu ceamur, acoperită cu șindrilă, cu 12 compartimente, în care locuiau novicii. În afară de aceasta, pe teritoriul mănăstirii erau 6 case, cu câte 4 chilii și o trapeză cu brutărie. Printre acareturile mănăstirii

erau: hambar, distilerie, atelier de tâmplărie, fierărie. În jurul mănăstirii erau 5 fântâni arteziene, spre care apa venea prin țevi de argilă [138, p. 149].

După cum atestă datele din 1851, slujitorii Mănăstirii Căpriană locuiau în două clădiri: una, de piatră, cu două nivele, iar alta de chirpici, pe fundament de piatră. În 1882 aici găsim 7 case, dintre care: „1 – de piatră, cu două niveluri; 2 și 3 – de chirpici, pe fundament de piatră, cu beci de piatră sub ele; 4 – nouă, de piatră, cu două niveluri; 5 și 6 – de un nivel și jumătate, de chirpici, pe fundament de piatră; 7 – nouă, de chirpici, pe fundament de piatră” [17, inv. 1, d. 1, ff. 14 verso].

Monahii de la Mănăstirea Japca, în 1882, locuiau în 4 case de piatră. În afară de acestea, în incinta mănăstirii erau: un bloc în care se afla trapeza pentru frații-monahi și brutăria, o bucătărie, un hambar pentru cereale, un șopron de dogărie și un spațiu răcitor (pentru păstrarea produselor alimentare), o anexă pentru căruțași. În exteriorul ogrăzii mănăstirii era o anexă pentru pelerini și una pentru coacerea prescurilor [17, inv. 1, d. 2, f. 1 verso]. Erau și alte acareturi, mai mici.

După cum atestă datele de arhivă pentru anul 1851, monahii de la Schitul Condrița locuiau în 10 chilii de lemn [13, inv. 1, d. 7, ff. 14 verso, 20]. Schitul Suruceni avea 12 construcții, printre care o casă de piatră, cu două niveluri, pentru stareț, 9 chilii de lemn pentru călugări, o chilie construită de ieromonahul Iosif (din personalul nescryptic al schitului) și una construită de ieromonahul Veniamin. În 1851 se menționa că acoperișul tuturor chiliilor de la Schitul Suruceni era dărăpănat. Peste nouă ani, în 1860, din donațiile enoriașilor aici a fost construită o casă nouă (cu 4 camere) pentru stareț, care se afla sub același acoperiș al noii biserici [13, inv. 1, d. 7, f. 25 verso; 17, inv. 1, d. 1, f. 1].

Construcții mănăstirești erau și la Schitul de călugărițe de la Vărzărești. Din izvoarele de arhivă aflăm că în 1851 aici se afla o casă de lemn pe fundament de piatră, acoperită cu stuf și o altă casă de lemn pe fundament de piatră, acoperită cu scânduri cioplite. În cea din urmă casă se afla trapeza, bucătăria, iar sub acestea era un beci de piatră. Aici se aflau și 8 chilii de lemn, acoperite cu stuf. Mai erau 3 chilii de lemn acoperite cu stuf, dintre care una fusese construită de către călugărița Elizaveta, alta – de Eupraxia, iar alta – de sora novice Smaranda Barbov [13, inv. 1, d. 7, f. 32 verso].

Pe lângă biserica *Sfântul Nicolae* de la Mănăstirea Dobrușa erau 5 chilii, în care locuiau 2 ieromonahi și 4 monahi. Sarcina lor era de a săvârși slujbele bisericești –utrenia, ceasurile (orele canonice), vecernia, iar Sfânta liturghie în fiecare sâmbătă, duminică și zile de sărbătoare [17, inv. 1, d. 3, f. 1]. În afară de aceasta, cu efortul starețului mănăstirii, arhimandritul Irinarh, a fost construită o anexă de piatră și chirpici, cu două niveluri, în care se aflau 18 chilii pentru ieromonahi și ierodiaconi,

dar și 30 de chilii mici pentru monahi și novici și 2 chilii mari pentru lucrători (cojocari, cizmari). Pe teritoriul mănăstirii era și o brutărie, o baie, o fierărie [17, inv. 1, d. 3, f. 1, f. 1 verso].

Comunitatea monahală de la Mănăstirea Noul Neamț locuiau în chilii de lemn, de piatră și de chirpici. Călugării și-au făcut chilii și în casele de nuiiele și lut rămase de la locuitorii de odinioară. În afară de aceasta, în 1875, la mănăstire a fost construit și un arhondaric (pentru găzduirea oaspeților)[17, inv. 1, d. 4, f. 3 verso].

Chilii destul de încăpătoare erau la Schitul Țigănești. Starețul locuia într-o casă cu 4 camere, cu beci. Pentru călugări a fost construită o casă cu 8 camere, în afara porților mănăstirii se afla o casă cu 4 camere, acoperită cu stuf, cu beci sub ea, un șopron, un grajd pentru cai și un șopron pentru vitele cornute. Aici era și o trapeză, cu 10 chilii, bucătărie și brutărie [17, inv. 1, d. 4, f. 3 verso, f. 21].

Mănăstirile aveau în proprietate *loturi de pământ*, care asigurau cu produse alimentare frăția monahală. În majoritatea cazurilor, aceste proprietăți au fost donate încă de domnitorii moldoveni și de membrii neamurilor de boieri. Astfel, la fondarea Schitului Hâncu, boierul Mihalcea Hâncu, pentru susținerea existenței schitului a dăruit din moșia sa 1 040 desetine de pământ, pe care aproape în întregime era pădure [245, p. 260]. Din inventarul cu privire la bisericile și la călugării de la mănăstirile din județul Chișinău în 1851 observăm că Mănăstirea Hâncu avea 150 de desetine de pământ arabil și de fânețe. Aceste pământuri i-au fost donate mănăstirii de către general-maiorul Iakov Ceremisinov în 1835 [13, inv. 1, d. 7, f. 1]. Același izvor atestă că Mănăstirea Căpriană avea „destul pământ”. Pe acest pământ erau 11 sate și 2 cătune. Mănăstirea deținea și 2 sate din județul Orhei, un sat în județul Bender și un sat în județul Akkerman. În afară de aceasta, mănăstirea deținea păduri, care au fost tăiate în mare parte. Cu 47 de ani mai târziu, tabloul proprietăților funciare ale acestei mănăstiri a suportat modificări. În 1882, Mănăstirea Căpriană deținea aceleași 11 sate și cele 2 cătune, „cinci sate, dintre care unul în județul Bender, unul în județul Akkerman și două în județul Orhei, iar unul în partea anexată a Basarabiei” [17, inv. 1, d. 1, ff. 14 verso - 15].

O parte din pământuri au fost donate mănăstirii de către fețe bisericești. Se cunoaște că în 1817 un oarecare monah Ghedion a dăruit Mănăstirii Căpriană o parte din moșia Sinești. Iar preotul Nicolae Zubcu a dăruit Schitului Vărzărești moșia sa învecinată cu localitatea Nisporeni [11, inv. 1, d. 1251, f. 2; 145, p. 532].

Mai prosper părea să fie Schitul *Sfântul Gheorghe* de la Suruceni. El avea în proprietate 14 fălci, 1384 de stâneni pătrați de pământ care fusese dăruit călugărilor de boierul Casian Suruceanu. În afară de aceasta, în județul Chișinău, în apropiere de râul Botna, în valea Găureni, schitul deținea

313 fălci și 230 de stânjani pătrați (318 desetine) de pământ arabil și de fânețe donate de același Suruceanu. Aici erau două case pentru crâșme, o moară de vânt care erau date în arendă. În 1859, Ioan Suruceanu, feciorul lui Casian Suruceanu, a dăruit mănăstirii 52 de desetine, 1274 de stânjani pătrați de pământ care se afla în apropiere de râul Botna. De asemenea, în împrejurimile schitului se afla o porțiune de pământ cu pădure și de stepă (100 de stânjani în lățime și 200 de verste în lungime) dăruite de același Ioan Suruceanu. Se cunoaște că în 1851 acest lot de pământ era dat în arendă pentru 10 ani funcționarului de clasa a XII (*губернский секретарь*) Constantin Cociu [13, inv. 1, d. 7, f. 25]. Aici, în anii '60 ai sec. XIX a fost construită o moară de vânt. În afară de aceasta, călugării aveau o livadă și două plantații cu viță-de-vie. Livada și una dintre plantațiile cu viță-de-vie au fost dăruite schitului la 31 martie 1844 de către un locuitor al satului Suruceni, răzeșul Gheorghe Burlacu [13, inv. 1, d. 7, f. 25, f. 25 verso].

Mănăstirea Japca poseda la începuturi 1139 de desetine, 1902 stânjani pătrați de pământ. Însă, din cauza faptului că pe pământul mănăstirii era situată localitatea Japca, mănăstirea a fost nevoită să dea țăranilor în folosință nelimitată 640 de desetine. De asemenea, pe teritoriul mănăstirii se afla o mică moară de apă [17, inv. 1, d. 1, f. 1 verso].

Mănăstirea Frumușica poseda 465 de desetine, 638 de stânjani de pământ arabil, fânețe și păduri. Aceste pământuri, în perioade diferite, fusese dăruite mănăstirii de către răzeșii⁷ din satul Bravicea, județul Orhei. În august 1870, din aceste pământuri au fost repartizate 166 de desetine, 1752 de stânjani pătrați și au fost dați în arendă locuitorilor din cătunul Frumoasa, județul Orhei. Pentru acest lot dat în arendă, mănăstirea primea anual un venit de 333rub., 46 cop. în argint. În proprietatea mănăstirii se aflau, de asemenea, două mori de apă, o cârciumă care aducea un venit de 100 rub. pe an, o oloiniță, era și o livadă și 3 plantații cu viță-de-vie [17, inv. 1, d. 5, f. 1]. La fel ca în cazul anterior, răzeșii din satele Hulboaca, Ghetlova, Cobâlca și Trăușteni au donat pământuri Mănăstirii Tabăra. În 1833, curtenii⁸ Andrei Tăutu și soția sa Margareta, au dăruit schitului 10 stânjani de pământ din domeniul Isacova. Ulterior, în 1840, călugării de la Tabăra au cedat aceste pământuri în favoarea Schitului Hirova [54, p. 584].

Mănăstirea Hâncu avea pământ arabil și fânețe cu o suprafață de 150 de desetine [17, inv. 1, d. 5, f. 15]. Din mărturiile contemporanilor, prin osârdia călugărilor, aici a fost plantată o livadă mare și viță-de-vie, creșteau vite cornute și oi, erau semănături [138, p. 149].

⁷Răzeș – țăran liber, stăpân în devălmășie al pământului moștenit de la un străbun comun; țăran înstărit.

⁸Curtean – persoană care avea anumite servicii la curtea unui suveran sau a unui nobil. Avea obligația de a colecta impozite, de a urmări executarea ordinelor suveranului etc.

La început schitul Țigănești avea 48 de desetine de pământ. În afară de aceasta, din 1881, în proprietatea mănăstirii se aflau – 3 loturi pe moșiile Hârtopul Mare și Hârtopul Mic din județul Orhei [17, inv. 1, d. 4, f. 21]. Pe cel dintâi lot era viță-de-vie și o livadă (5 desetine), pe cel de-al doilea – o câmpie de fâneată, Fricoasa (6 desetine, 2250 de stânjeni), și cel de-al treilea era o poiană, Valea Șaraguri (22 de desetine, 2350 de stânjeni). Aceste loturi au fost dăruite schitului de către registratorul de colegiu Ion Brâncă [17, inv. 1, d. 4, f. 21, f. 21 verso].

Mănăstirea Dobrușa avea 4 plantații cu viță-de-vie, dintre care 3 se aflau pe moșia Dobrușa și una – în satul Sireți, județul Chișinău. În afară de aceasta, în împrejurimile mănăstirii, era o livadă, de care aveau grijă călugării [17, inv. 1, d. 3, f. 2].

Mai sărac sub aspectul proprietăților funciare era Schitul de maici de la Vărzărești. Acesta avea 6 desetine de pământ. La o depărtare de 4 verste de schit se aflau pământul arabil și fânețele, dar și o pădure care, de asemenea, aparținea schitului. O parte dintre aceste pământuri, numită Tăbănești, (120 de stânjeni în lățime, 118 fălci în lungime) și altă parte, numită Metoc (51 de stânjeni în lățime și 20 de fălci în lungime), se aflau lângă satul Iurcenii. Schitul Vărzărești deținea o moară de vânt, care se afla pe domeniul satului Vărzărești, și un lot cu viță-de-vie, care se afla pe domeniul satului Nisporeni [13, inv. 1, d. 7, f. 31 verso].

Mănăstirea Dobrușa a fost construită pe moșia Dobrușa, care, la rândul ei, aparținea Bisericii *Sfântul Mormânt* din Ierusalim. La 5 martie 1870, între aceste două mănăstiri a fost încheiată o înțelegere, conform căreia, mănăstirea din Basarabia primea 842 de desetine, 1142 de stânjeni pătrați de pământ, din care: 540 de desetine, 1763 de stânjeni pătrați – câmpii, stepe și poiene forestiere; 169 de desetine, 660 de stânjeni pătrați – pădure; 60 de desetine, 1203 stânjeni pătrați – livezi, grădini, incintă; 71 de desetine, 2333 de stânjeni pătrați – pârloagă. În afară de aceasta, Mănăstirea Dobrușa mai avea următoarele loturi de pământ: Criveli, cumpărat în 1796; Recești, cumpărat în 1806; Șirbești sau Stolniceni, donat în 1813 de către Ecaterina Cozma, văduva boierului moldovean Toma Cozma; Prașila din județul Soroca, Ordășei și Chipeșca, Răspopeni din județul Orhei, cumpărate înainte de 1803 [17, inv. 1, d. 3, f. 2 verso].

Pentru întreținerea obștii monahale, mănăstirile, la fel ca în perioada anterioară, continuau să dea în arendă pământurile și diverse acareturi pe care le aveau în proprietate. De exemplu, Schitul Suruceni anual da în arendă lotul de pământ Găureni, vindea animalele pe care le avea în surplus. În 1857, pentru arenda cârciumii de la Găureni, mănăstirea a primit 100 rub., iar pentru pământurile arabile venitul a constituit 123 rub., iar pentru păscutul diverselor animale pe parcursul verii – 98

rub[13, inv. 1, d. 24, f. 1; d. 24, f. 15]. Dacă schiturile și mănăstirile aveau mai puțin pământ, acest lucru se reflecta și asupra călugărilor. De exemplu, în 1851 se menționa că întreținerea călugărilor de la Schitul Condița era precară din cauza că schitul avea în posesie doar o livadă mare și o vie [13, inv. 1, d. 7, f. 20].

Au fost și mănăstiri bogate. De exemplu, Mănăstirea Hâncu deținea în Chișinău, pe strada Haralambie, o casă de piatră cu două aripi și un grajd pentru animale. Spațiile din această casă erau oferite pentru găzduire. În anul 1851, pentru arenda acestora s-au obținut 130 rub. în argint, iar în 1882 – 400 rub [17, inv. 1, d. 5, f. 15]. În afară de aceasta, în posesia mănăstirii erau 3 mori de apă (una dintre acestea se afla pe râul Cogâlnic) și o moară de vânt, însă, după cum recunoșteau chiar călugării, aceste construcții „în afară de folosul personal, nu aduceau cine știe ce beneficii mănăstirii” [13, inv. 1, d. 7, f. 1 verso]. Această mănăstire mai avea vii, una dintre care se afla în satul Iurceni, cumpărată de la Maria Mandeleu, văduva unui asesor de colegiu, iar alta – pe moșia Mirești, care aparținea Mănăstirii Neamț. Pe lângă mănăstire se afla o livadă mare. Autoritățile bisericești aveau grijă ca averile cumpărate de mănăstiri să nu constituie în viitor obiectul unor procese judecătorești cu foștii lor proprietari. În acest scop, de exemplu, în 1853, Sfântul Sinod a cerut de la starețul Mănăstirii Hâncu actele de cumpărare a livezii și a viei de la Maria Mandeleu. Conform datelor autorităților bisericești, pământul cumpărat de la văduvă se afla în proprietatea comună a Mariei Mandeleu și a răzeșilor de pe moșia Nisporeni, Iurceni, Pălpești. Autoritățile bisericești au admis faptul că în viitor răzeșii ar putea să pretindă dreptul asupra acestor pământuri [13, inv. 1, d. 11, f. 2 verso].

Și Mănăstirea Dobrușa avea diverse acareturi care îi aduceau venituri. În conformitate cu documentele din 1882, mănăstirea avea o cârciumă în localitatea Dobrușa. În afară de aceasta, mai avea 3 hanuri: la Chișinău – o casă de piatră (care aducea un venit de 1425 rub.), cu beci de piatră și cu anexe; la Telenești și la Bălți – câte o casă. De asemenea, călugării se foloseau de 3 mori de apă și 3 mori de vânt, situate pe moșiile Dobrușa și Șirbești. Acestea nu aduceau un venit prea mare și erau utilizate mai mult pentru necesitățile interne ale obștii monahale [17, inv. 1, d. 3, f. 2].

De asemenea, Mănăstirea Țigănești avea la Chișinău (pe str. Armenească, nr. 13) o casă. Aceasta era acoperită cu olane, avea ogradă și acareturi. Această casă a fost dăruită mănăstirii de către Ekaterina Pencev din Chișinău. Casa aducea un venit anual de 100 rub. în argint. Mănăstirea avea 4 mori de apă, care aduceau un venit anual de circa 20 de kg de pâine pe an, și o anexă în care se putea

vălțui (aici se sfărâmau boabele de cereale, prefăcându-le în păsat, urluială etc. – *n.n.*) [17, inv. 1, d. 4, f. 21].

La Chișinău, în vechea piață, era o prăvălie de piatră care aparținea Mănăstirii Frumușica și care îi aducea acesteia un venit anual în sumă de 100 rub. Această prăvălie a fost dăruită mănăstirii, în 1822, de către postelnicul Mârzac [21, inv. 1, d. 5, f. 1].

Mari proprietăți funciare care erau date în arendă, mori și prăvălii, le aduceau mănăstirilor un venit financiar semnificativ. Izvoarele de arhivă din 1843 arată că Mănăstirea Dobrușa a avut un venit anual de 875 rub. 25 cop. doar pentru arenda caselor și prăvăliilor bisericești, în timp ce venitul din colectarea donațiilor „cu cana” au constituit 207 rub. 17 cop., iar venitul din colectarea donațiilor cu condica a fost mai mic de 108 rub.35 cop. În același timp, Mănăstirea Hâncu a obținut din arendă 150 rub., iar Schitul Suruceni, pe care îl avea în subordine – 62 rub. Mănăstirea Hârbovăț a raportat următoarele venituri: 320 rub. pentru închirierea casei, 240 rub. – din colectarea donațiilor cu condica și 35 rub. din colectarea donațiilor „cu cana”; Mănăstirea Japca – 530 rub. 71 cop.; Mănăstirea Hârjauca – 450 rub., venituri pentru închirierea casei. În același an, 1843, Mănăstirea Japca a colectat 82 rub. 50 cop. pentru construcții mănăstirești, în afară de aceasta, pentru arenda caselor a avut un venit de 50 rub. Din colectarea donațiilor cu condica, mănăstirea a avut 145 rub., iar din colectarea donațiilor „cu cana” – 67 rub. 85 ½ cop. Mai puțin asigurată din punct de vedere material era Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Călărășeuca, al cărei venit a fost doar din donații – 2 rub. 18 cop [12, inv. 3, d. 76, ff. 9, 20, 29, 34, 36, 70].

Cele mai frecvente probleme cu care se confruntau mănăstirile erau *litigiile cu privire la proprietățile funciare*. De exemplu, în iulie 1813, egumenul Iosaf, împreună cu obștea monahală de la Mănăstirea Dobrușa, s-au plâns guvernatorului civil al Regiunii Basarabia, I. Hartingh, că „mănăstirea îndură diverse feluri de asuprire și jigniri din partea chelarului⁹ Costache [11, inv. 1, d. 120, f. 2]. Problema consta în faptul că acest Costache se prezenta ca fiind însărcinat al paharnicului¹⁰ Iordache Drăghici pentru administrarea domeniului Zahoreni, care se învecina cu pământurile mănăstirii. Din acest motiv el, în mod samavolnic, a tăiat o parte din pământul care aparține mănăstirii. Cercetând cazul, la 13 august 1813, Guvernul regional al Basarabiei a emis o hotărâre în folosul lui I. Drăghici [16, inv. 9, d. 554, f. 6]. În 1814, egumenul Mănăstirii Dobrușa, Iosaf, a depus o altă cerere,

⁹*Chelar* – călugăr care se îngrijește într-o mănăstire de aprovizionare, care administrează proviziile alimentare; care ține cheile de la depozite; econom.

¹⁰*Paharnic* – boier la curtea domnitorului, care avea grijă de băuturile acestuia, iar în împrejurări deosebite gusta băutura pentru a se convinge că nu este otrăvită.

cu privire la hotarul mănăstirii cu localitatea Zahoreni. Guvernul regional a efectuat o nouă cercetare în acest caz și a constatat că despre existența fostului hotar dintre moșia Zahorna și mănăstire își amintesc doar 17 oameni vârstnici din satul Recești, învecinat cu localitatea Zahoreni, și o parte din locuitorii din Zahoreni. Cauza a fost tergiversată și apoi transmisă la Biroul regional de hotărnicie din Basarabia, care, în 1823, a fixat hotarul dintre Dobrușa și Zahoreni nu pe liniile indicate în 1812 de paharnicul Jora, dar după hotărnicirea efectuată în 1803 de către vornicul Melega [16, inv. 9, d. 554, ff. 6-7]. Totuși, Senatul guvernamental, efectuând cercetarea în noiembrie 1848, a stabilit că hotarul dintre cele două moșii a fost pus de Divanul Țării Moldovei încă la 2 septembrie 1812. Responsabilii cu hotărnicia din Guvernul regiunii Basarabia nu erau în drept să anuleze decizia Divanului.

Guvernul basarabean nu era în drept să reexamineze pricinile examinate anterior de Divanul Țării Moldovei și aprobate de domnitori înainte de anexarea ținutului de Imperiul Rus [16, inv. 9, d. 554, ff. 6-7, f. 11 verso]. În iunie 1813, monahii de la aceeași mănăstire se plâneau guvernatorului civil al Basarabiei că moșierul Drăghici îi asuprea [6, inv. 1, d. 78, f. 33 verso]. În anul 1841, de asemenea, exista un litigiu între Mănăstirea Dobrușa și răzeșii din localitatea Recești. Motivul cauzei consta în faptul că Biroul de hotărnicie din județul Orhei a stabilit incorect hotarul moșiei Recești, tăind o mare parte din ea în favoarea mănăstirii [7, inv. 17, d. 111, f. 23 verso].

O problemă similară a apărut și la novicele de la Schitul Răciula din județul Orhei. Și ele au fost nevoite să apeleze la I.M. Hartingh, guvernator civil al regiunii Basarabia, cu o plângere împotriva boierului Dimitrie Rosset. Conform documentelor păstrate, schitul numit se afla pe teritoriul moșiei Nișcani [11, inv. 1, d. 99, f. 2]. Moșia învecinată Păulești aparținea boierului Rosset. Cel din urmă a profitat de o astfel de vecinătate și a acaparat o parte din moșia Nișcani, „...a strâns iarba de pe aceasta, lipsind astfel călugărițele de unica posibilitate de a-și hrăni animalele și, în afară de aceasta, a pus stăpânire, cu forța, pe o parte din pădurea care aparținea schitului” [11, inv. 1, d. 99, f. 2].

Un alt caz era legat de Schitul Horodiște. În septembrie 1813, arendașul satului Horodiște, boierul Ioan Sacherlaș a măsurat pământul care aparținea satului Horodiște [11, inv. 1, d. 118, f. 1 verso]. Atunci el a delimitat în favoarea sa o parte din pământul mănăstirii. În afară de aceasta, a luat de la 12 scutelnici câte 5 lei impozit pe casă și îi obliga să muncească trei zile la cositul fânului, luând de la fiecare scutelnic și câte două găini [11, inv. 1, d. 118, f. 1 verso]. Conducătorul schitului, ieromonahul Laurențiu s-a adresat Mitropolitului Gavriil, informându-l că pământul mănăstirii i-a fost dăruit acesteia cu 90 de ani în urmă de către boierul Dimitrie Racoviță și de aceea arendașul nu avea dreptul să schimbe hotarul în favoarea sa. A urmat decizia arhierescă: „Să fie transmisă [cauza] în

Departamentul I [al Guvernului regiunii Basarabia] pentru a apăra drepturile mănăstirii” [247, nr. 17, p. 555].

Litigii funciare avea și Mănăstirea Hâncu. Încă în 1808 continuau controversele obștii monahale cu general-maiorul Iakov Ceremisinov și spătarul Panait Catargi pentru moșia Secăreni. Călugării considerau că această moșie le aparține, deoarece le-a fost dăruită încă de stolnicul Mihalcea Hâncu [13, inv. 1, d. 7, f. 1].

Un litigiu funciar exista între Mănăstirea Hârbovăț și răzeșii din satul Hoginești, județul Orhei. Rudele acelor boieri care cândva au dăruit mănăstirii o parte din moșia Hoginești, peste un timp, în mod samavolnic, fără niciun fel de judecată și-au luat înapoi acel pământ. În legătură cu acest fapt, la 9 mai 1812, obștea monahală s-a adresat cu o cerere de ajutor către episcopul Benderului și Akkermanului, Dimitrie [14, inv. 1, d. 446, f. 1].

În anii '50 ai sec. XIX, Mănăstirea Hâncu a depus câteva cereri împotriva negustorilor bulgari Minkov, care locuiau la Chișinău. Monahii își exprimau dreptul lor asupra unei părți din moșiile Pereni, Secăreni și Cristești (150 desetine) [9, inv. 5, d. 1748, f. 2].

Mănăstirea Hirova a avut în 1838 un litigiu cu Nicolae Butucel, răzeș din Isacova, județul Orhei. Așezământul monahal își revendica dreptul de proprietate asupra a 5 stângeni de pământ din moșia Isacova. În calitate de argument de proprietate era prezentat testamentul duhovnicesc lăsat de către Vasile Butucel (unchiul lui Nicolae Butucel), care a dăruit mănăstirii acest pământ [7, inv. 2, d. 1211, ff. 2 - 2 verso]. Un caz de litigiu funciar a fost inițiat, în 1862, de către fostul membru al Divanului domnesc Teodor (Tudoriță) Râșcanu și de verișoara acestuia Maria (Egor) Derjinschi versus răzeșii satului Tuzara. Esența litigiului rezidă în prezența unui conflict cu privire la hotarul dintre moșia Tuzara și moșiile mănăstirești Sadova și Onești.

Existau conflicte între mănăstiri, pe de o parte, și autoritățile militare sau cele civile, pe de altă parte, din cauza tăierii copacilor din pădurile mănăstirești de către cea de-a doua parte. De exemplu, la 10 martie 1814, starețul Mănăstirii Hârjauca, ieromonahul Tarasie, s-a adresat cu o cerere la Consistoriul duhovnicesc din Chișinău, în care se plângea că subunități militare din Ismail și Bender, în 1813, „toată vara au tăiat pădure cum au vrut, de-a valma” [11, inv. 1, d. 621, f. 1]. Se mai comunica faptul că în noiembrie a aceluiași an a venit un nou detașament din Ismail, care deja în martie 1814 a continuat să taie pădure, provocând „o mare pustiire pădurii și necaz mănăstirii” [11, inv. 1, d. 621, f. 1]. Consistoriul a răspuns la cererea ieromonahului Tarasie și s-a adresat la Guvernul regiunii Basarabia, de unde la 7 aprilie a venit răspunsul, în care se spunea că guvernatorul civil și guvernatorul

regiunii Basarabia I.M. Hartingh au fost informați cu privire la interzicerea tăierii pădurii ce aparține Mănăstirii Hârjauca.

Cu o problemă similară s-a confruntat în 1816 și Mănăstirea Căpriană. Cercul serdarului de Orhei a început tăierea ilegală a pădurii mănăstirii, explicând acest lucru prin faptul că va utiliza lemnul pentru repararea depozitelor și a podurilor mari. Însă împotriva acestui lucru s-au pronunțat arendașii moșiilor Mănăstirii Căpriană, care au comunicat că pentru tăierea pădurilor din împrejurimile mănăstirii este nevoie de permisiune de la Înalț preasfinția Sa Mitropolitul Gavriil. În legătură cu aceasta, Guvernul regiunii Basarabia s-a adresat pentru lămuriri la Consistoriul duhovnicesc din Chișinău. De acolo a parvenit răspunsul că într-adevăr Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a interzis orice tăiere de pădure fără permisiunea sa. De asemenea, se spunea că, în vederea păstrării pădurii mănăstirești și pentru ca pădurea „să-și revină după marea pustiire a sa”, pentru construcția Mitropoliei și a Seminarului, Înalț preasfinția Sa a fost nevoit să cumpere lemn din alte părți [11, inv. 1, d. 1185, ff. 1-2 verso].

În unele cazuri, mănăstirile apăreau în rol de apărători ai țăranilor, care erau supuși asupririi din partea boierilor. De exemplu, în februarie 1813, egumenul Mănăstirii Saharna a adresat o plângere guvernatorului civil al Basarabiei, în care spunea că boierul Lazo „asuprește țăranii care locuiesc pe moșia mănăstirii” [6, inv. 1, d. 387, f. 71 verso]. În 1814, țăranii de pe moșia Sârcova au depus o plângere către guvernatorul civil al Basarabiei, în care îl acuzau pe boierul Constantin Caciuru de jigniri și asuprire.

2.7. Activitatea publică și culturală a mănăstirilor

În Basarabia, mănăstirile au jucat un rol important având calitatea de centre spirituale, religioase, culturale și economice. Acestea erau și locul în care își ispășeau pedeapsa cei care au rătăcit dreapta cale de slujire lui Dumnezeu. Faptul că așezămintele sfinte reprezentau un spațiu închis urma să contribuie la reeducarea și îndreptarea fețelor bisericești care au călcat greșit, asupra cărora a fost instituită epitimia (canonul pe care duhovnicul îl dă, în vederea îndreptării morale, celui care a greșit). Unul dintre exemplele de acest fel poate fi un caz din 1815, când preotului din satul Rudi V. Crivițchi a rămas fără parohie după închiderea bisericii din satul său natal. Când Crivițchi a fost interogat la Dicasterie, s-a constatat că el nu poate nici citi, nici cânta. Pentru a se îndrepta, preotul a fost trimis la Mănăstirea Cosăuți, având interdicție de a mai săvârși serviciul divin timp de 6 luni. Totodată, egumenului Onisifor de la Cosăuți i s-a ordonat ca în acest răstimp „să-l folosească în ascultare la

mănăstire, având în vedere puterile și anii pe care îi are” [242, nr. 2, p. 169]. De asemenea, urma să-l însărcineze pe unul dintre ieromonahi să-l învețe pe Crivițchi carte și cântarea bisericească, „sa-l ocupe cu cititul scripturii și al altor cărți de folos sufletului și să-i insufle care sunt obligațiile sale, cât de respingătoare este beția și care pot fi consecințele acesteia” [242, nr. 2, p. 169].

Mănăstirile și schiturile se implicau activ în acțiuni de binefacere. Ele răspundeau la îndemnul de colectare a mijloacelor pentru construirea unor clădiri de cult. Astfel, la 6 mai 1853, starețul Mănăstirii Căpriană, arhimandritul Metodiul a alocat din propriile resurse 15 rub. pentru construcția Bisericii *Cneazul Vladimir Asemeni Apostolilor* din Kiev [13, inv. 1, d. 17, f. 2 verso]. În luna iulie a aceluiași an, ieromonahul Teoctist de la Mănăstirea Căpriană a donat 2 rub. Tronului Patriarhal al Alexandriei. În același scop, au donat câte 1 rublă starețul Mănăstirii Hâncu și stareții Schiturilor Suruceni și Vărzărești [13, inv. 1, d. 15, ff. 7 - 7 verso]. Binefacerile basarabenilor erau orientate și spre susținerea mănăstirilor de pe teritoriile bulgare. Astfel, în 1868 a fost emisă decizia Sfântului Sinod, prin care li se permitea călugărițelor Capitolina și Zinovia să colecteze donații în Eparhia Chișinăului și Hotinului în beneficiul Mănăstirii de maici *Intrarea Maicii Domnului în Biserică* din Kazanlik [198, nr. 14, p. 150-151].

Frăția monahală avea grijă și de bunăstarea propriilor așezăminte. În 1869, călugării Mănăstirii *Înălțarea Domnului* de la Japca au donat lăcașului lor un policandru aurit, care a fost plasat la icoana Maicii Domnului de la Hârbovăț. Acest gest a fost foarte mult apreciat de către autoritățile eparhiale, fapt pentru care obștea Mănăstirii Japca a fost distinsă cu „Recunoștința și binecuvântarea arhierescă” [220, nr. 19, p. 159-160]. Starețul Mănăstirii Dobrușa, în 1875, a alocat 100 rub. din propriile mijloace pentru întreținerea obștii monahale a mănăstirii sale [17, inv. 1, d. 3, f. 5 verso]. Veneau și alte donații. Astfel, în beneficiul departamentului duhovnicesc, în anul 1870 au donat: starețul Mănăstirii Căpriană Cozma – 110 rub.; administratorul Mănăstirii Noul Neamț, egumenul Teofan – 2 desetine de pădure, în valoare de 100 rub.; egumena de la Mănăstirea Vărzărești, Olimpiada – 100 rub. În 1873, monahul Serafim (pe numele de mirean Ștefan Bolțan) a lăsat Mănăstirii Frumușica 3000 rub. în argint; iar în 1880, în beneficiul aceleiași mănăstiri au fost donate 100 rub. de la ieromonahul Casei arhieresti Irodion [17, inv. 1, d. 5, f. 2]; [158, nr. 12, p. 359].

Deseori mănăstirile participau la colectarea donațiilor în beneficiul instituțiilor de învățământ din Basarabia. În 1867, starețul mănăstirii Căpriană, arhimandritul Cozma, a oferit 75 rub. pentru Liceul teologic de fete din Chișinău [227, nr. 15, p. 172].

Arhimandritul Ieronim (Iohann Heppner), starețul Mănăstirii de călugări *Înălțarea Domnului* de la Japca, care fusese un timp inspector la Seminarul Teologic din Chișinău, în 1868 a donat Liceului teologic de fete din Chișinău 1500 rub. în argint în „bilete cu venit continuu”. Din dobânda pentru aceste bilete urmau să fie întreținute elevele orfane: se plătea o bursă de 50 rub. pe an, iar suma rămasă se acumula pe contul lor și li se da, în calitate de „zestre”, la terminarea studiilor sau la căsătorie. Pentru acest gest generos, administrația eparhială l-a distins pe arhimandritul Ieronim cu „Mulțumire deplină și Recunoștință”, iar Sfântul Sinod i-a oferit „Binecuvântare”, cu actul oficial corespunzător [220, nr. 1, p. 5; nr. 5-6, p. 46; 220, nr. 11, p. 734].

În anul 1872 și starețul Schitului Suruceni, arhimandritul Nafanail, a făcut o donație substanțială pentru Liceul teologic de fete din Chișinău [17, inv. 1, d. 1, ff. 5 verso - 6]. În același an, arhimandritul Benedict (pe numele de mirean Vasile Olari), starețul Mănăstirii Călărășauca, din propriile economii a donat bani aceleiași instituții de învățământ. Deja în anul următor el s-a învrednicit de mulțumirea arhipăstorească pentru donații în beneficiul instituțiilor de învățământ teologic [17, inv. 1, d. 5, ff. 4 verso - 5]. Peste un an, în 1881, părintele Benedict a primit de la Sfântul Sinod „Binecuvântare” cu actul oficial corespunzător pentru faptul că a făcut o donație substanțială Liceului teologic de băieți din Chișinău. Anterior, arhimandritul Benedict a donat Liceului teologic din Bălți o icoană în valoare de 3 rub. în argint [168, nr. 2, p. 58].

Este de remarcat faptul că și mirenii au făcut donații importante pentru mănăstiri. Astfel, în 1845 nobilul Alexandru Russo a lăsat prin testament o casă din Chișinău Mănăstirii Hirova. În iunie 1848 această proprietate a trecut în administrarea mănăstirii. În 1850 Anastasia Pulbere a lăsat prin testament în folosință nelimitată moșiile Brăviceni și Ocnîța [7, inv. 10, d. 225, ff. 1-2].

O altă latură a binefacerii monahale a fost *participarea slujitorilor de la mănăstiri în calitate de misionari și de asistenți la spitale*. Astfel, prin activitatea sa în timpul Războiului ruso-turc din 1854-1856, egumenul Gherasim (pe numele de mirean Gavril Friptu), care a primit ulterior medalia de bronz cu panglică *Apostolul Andrei cel dintâi chemat* ca amintire despre războiul trecut. Pentru participarea în acest război, arhimandritul Benedict (Vasile Olari) a primit crucea pectorală cu panglica *Sfântul Vladimir* [17, inv. 1, d. 5, ff. 3 verso - 4, 16 verso - 17].

În timpul războiului ruso-turc din anii 1877-1878 s-au evidențiat în mod deosebit trei reprezentanți ai obștii monahale de la Mănăstirea Noul Neamț: ieromonahul Veniamin și ierodiaconii Gherman și Iosif. Iosif a îngrijit ostașii răniți și pe cei bolnavi pe lângă Casa arhierească din Chișinău, iar Gherman satisfăcea necesitățile spirituale ale celor din spitalul de la Călărășeuca. Cel din urmă

probabil îl ajuta pe ieromonahul Veniamin, care era infirmier la Societatea de îngrijire a ostașilor răniți și bolnavi, ajuta de asemenea medicilor de la spitalul din Călărășeuca [17, inv. 1, d. 4, ff. 8 verso - 9, 11 verso - 13].

În timpul războiului s-a manifestat prin activitatea sa și arhimandritul Benedict, care, pentru meritele sale în 1879 și în 1882, a primit două ordine/insigne Crucea roșie din partea Societății de îngrijire a ostașilor răniți și bolnavi [17, inv. 1, d. 5, ff. 5 verso - 6].

Perioada la care ne referim a fost marcată de legătura călugărilor basarabeni cu mănăstirile situate în alte gubernii ale Imperiului Rus. În mod deosebit se mărește fluxul de pelerini ortodocși la Lavra Pecerska din Kiev. În noiembrie 1817, egumenul Onisifor de la Mănăstirea Cosăuți comunica Dicasteriei duhovnicești din Chișinău despre faptul că ieromonahul Ambrosie și monahul Ruvim de la mănăstirea pe care o conduce „nu au fost niciodată la Kiev și acum au o mare dorință să meargă acolo atât pentru a se închina sfintelor moaște care se păstrează acolo, cât și pentru a se întâlni cu rudele lor” [11, inv. 2, d. 9, f. 15 verso]. Un alt caz: la 23 februarie 1819, Dicasteria a eliberat un permis de a vizita Kievul pentru monahul Pafnutie și pentru novicele Alexei de la Mănăstirea Saharna. În 1820 au primit o astfel de permisiune și monahii Irinarh și Vavil de la Mănăstirea *Sfântul Nicolae* de la Saharna [11, inv. 2, d. 18, ff. 4, 15]. Dintr-un document aflăm că, în 1855, ieromonahul Antonie de la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Frumușica s-a aflat două luni la Kiev și la Voronej, unde a mers pentru a se închina la sfintele moaște [16, inv. 1, d. 9, ff. 1-1 verso].

De-a lungul mai multor ani și monahii din Principatul Moldovei mergeau la Kiev. Astfel, în iunie 1818, călugărița Sofia, originară din Principatul Moldovei, a primit permisiune să treacă hotarul Imperiului Rus pentru pelerinaj [11, inv. 1, d. 2057, f. 22]. În afară de aceasta, numeroși monahi din Principat aveau legături de rudenie în Basarabia, fapt care de asemenea a favorizat vizitarea orașelor din această regiune. De exemplu, în decembrie 1818, monahia Evpraxia și slujnica ei Parascovia de la Mănăstirea Văratie au primit dreptul de a intra în Basarabia cu scopul de a vizita rudele la Chișinău [11, inv. 1, d. 2057, f. 22, f. 83].

Școlile. Pe parcursul secolelor, mănăstirile au jucat rolul de centre de educație. Anume aici copiii învățau carte. Despre faptul că la Mănăstirea Poiana era o școală încă la sfârșitul anilor '90 ai sec. XVIII mărturisesc datele biografice ale preotului Alexei Cerneavski, conform cărora el, încă de mic copil, a fost dat la Mănăstirea Poiana pentru a învăța carte. Aici, în 1788 el a învățat „să citească și să scrie pe rusește și să citească parțial în limba moldovenească” [14, inv. 1, d. 497, f. 69].

Pe timpul episcopului Benderului și Akkermanului Dimitrie s-au produs schimbări semnificative în organizarea și activitatea școlilor de pe lângă mănăstiri. Prin eforturile sale a fost deschisă școala de la Mănăstirea Curchi pentru copiii clericilor, mazililor și țăranilor [225, p. 49]. Alte școli au fost deschise la Mănăstirile Dobrușa și Hârjauca. În aceste instituții de învățământ se predă citirea, scrierea, cunoștințe elementare ale religiei creștine și primele patru operații de aritmetică. Învățătura se baza pe metoda lancasteriană, care consta în instruirea elevilor mai mici sau mai slab pregătiți de către cei mai mari și mai bine pregătiți [225, p. 49].

După intrarea Basarabiei în componența Imperiului Rus, conform deciziei Sfântului Sinod din 21 august 1813, toate școlile și seminarele teologice urmau să fie întreținute din veniturile obținute de pe moșiile Mănăstirii Căpriană [236, p. 134]. Aceste instituții de învățământ puteau fi frecventate de novicii de la mănăstiri, de copiii orfani ai clericilor, precum și de copii din familii de țărani, răzeși și mazili. De regulă, învățătorii acestor școli erau absolvenți ai Seminarului Teologic din Chișinău. Pentru munca lor ei primeau un salariu anual de 150-250 rub. Totodată, lor li se oferea gratuit cazare și hrană. În școlile mănăstirești, copiii frecventau câte 3 lecții, fiecare lecție dura 60 de minute. Cea de-a treia lecție trebuia să fie de caligrafie sau de muzică. Anul de studii începea la 1 septembrie și se termina la 31 mai [110, p. 105].

La mijlocul sec. XIX a fost deschisă școala de pe lângă Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Frumușica (Frumoasa). Această școală a fost deschisă datorită mic-burghezului Ștefan Soltanov din Chișinău. Școala se afla în blocul de piatră de un nivel și jumătate, acoperit cu olane. Aici erau 24 de camere cu 2 debarale și beci. În afară de elevi, aici locuia frăția mănăstirii [17, inv. 1, d. 5, f. 1 verso]. În 1855, fiul de diacon Vasile Petrovici din satul Copăcenii, județul Soroca, pe parcursul anului studia aici „discipline religioase” [16, inv. 1, d. 6, ff. 1 verso - 2].

Face să menționăm că unele schituri, din cauza întreținerii precare, nu-și puteau permite să aibă o școală. Acest lucru rezultă din *Raportul* din 13 noiembrie 1854 al diriguitoarei Schitului Vărzărești, monahia Tecla, care spunea următoarele: „Din cauza lipsurilor de la acest schit, aici nu este deschisă o școală pentru învățarea copiilor slujitorilor schitului și ai sătenilor” [13, inv. 1, d. 23, ff. 5 - 5 verso].

În cea de-a doua jumătate a sec. XIX, într-o serie de mănăstiri au fost deschise școli pentru copiii fețelor bisericești care au rămas orfani. Astfel de școli au fost 6, dintre care 3 funcționau la mănăstirile de călugări Hârjauca, Curchi, Dobrușa, iar 3 – la mănăstirile de maici Tabăra, Răciula și Hirova.

Schimbări semnificative în acest domeniu s-au desfășurat în timpul arhiepiscopului Pavel (Lebedev). El a chemat pe stareții și starețele mănăstirilor și schiturilor să participe activ în la fondarea și întreținere școlilor mănăstirești. Deja în anul 1872, în Basarabia erau deschise 11 școli mănăstirești (pe lângă mănăstirile Hârbovăț, Frumoasa, Curchi, Dobrușa, Japca, Saharna, Suruceni, Răciula, Tabăra, Hirova, Coșelăuca) [88, p. 267].

Școala de pe lângă mănăstirea Hâncu a fost deschisă în anul 1876. Deja în 1878 în Basarabia funcționau 15 școli mănăstirești. Excepție făceau mănăstirile Noul Neamț, Căpriană și Condrița, închinată mănăstirilor din Orient, și Țigănești care era sărac și avea puțini călugări la număr [101, p. 175].

Școala de pe lângă Mănăstirea Curchi, în afară de copiii orfani, era frecventată de novicii de la mănăstire, precum și de copiii boierilor, răzeșilor și țăranilor. Chiar din primul an al existenței sale, aici erau 20 de elevi. După terminarea studiilor în astfel de școli, elevii puteau să continue studiile la liceele teologice, iar apoi la seminarele teologice. Învățătorii și elevii erau întreținuți din contul mijloacelor financiare ale mănăstirii [88, p. 267]. Școala de la Mănăstirea Saharna era frecventată de copii din satele învecinate. În această perioadă, în calitate de învățători erau ierodiaconul Visarion și novicele Molfun. În 1875 aici erau 20 de elevi [135, p. 544]. Pe lângă Mănăstirea *Nașterea Maicii Domnului* de la Răciula, în 1878, a fost deschisă școala pentru fete orfane, provenite din familii de clerici și pentru fete din familii sărace. Trebuie de menționat și faptul că copiii orfani erau asigurați de mănăstire nu doar de cămin, dar și de rechizite școlare, alimentație și îmbrăcăminte.

Procesul de studii se desfășura numai în limba rusă, în conformitate cu programul pentru clasele pregătitoare, aprobat de Sfântul Sinod.

Bibliotecile. Inițial, bibliotecile mănăstirești nu se deosebeau prin diversitate de cărți. În afară de aceasta, se simțea insuficiența de literatură liturgică. Despre aceasta vorbește raportul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni adresat Sfântului Sinod la 25 septembrie 1813. În raport se menționează, între altele, că „bisericele parohiale de aici, dar și mănăstirile și schiturile nu numai că nu au cărți duhovnicești care ar servi ca îndrumare pentru preoți și creștini, dar au nevoie și de cărți necesare pentru săvârșirea serviciului divin” [230, p. 343]. Deși se simțea o anumită insuficiență de literatură religioasă în unele de mănăstiri se păstrau exemplare prețioase de *Biblie*, *Evanghelie*, *Tâlcuiri de Psalmi*, *Predici ale Sfinților Părinți*. Prezintă un interes deosebit cărțile editate în sec. XVIII – XIX. Se cunoaște, de exemplu, că în biblioteca Mănăstirii Vârzărești se păstra o *Evanghelie* și un *Triod*, tipărite la București în anii 1742 și 1746, respectiv. Destul de multă literatură era adusă

de la Mănăstirea Neamț, lucru care vorbește despre legăturile strânse dintre aceste două așezăminte monahale [38, p. 149]. La Mănăstirea Căpriană se păstra o *Evanghelie* în limba slavonă, donată de către domnitorul moldovean Petru Rareș la 11 octombrie 1545 [183, p. 288-291]. Aici se păstra *Învățăături ascetice cu viața Sfântului Gheorghe*, a cărei copie pentru această mănăstire a fost făcută de monahul Evloghie în 1552. Până la sfârșitul sec. XIX în biblioteca acestei mănăstiri putea fi găsită cartea *104 povestiri din Noul Testament*.

Din registrul *Inventarul averii* de la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de lângă cetatea Ismail pentru anul 1815 aflăm că aici se păstra în principal literatură liturgică în dialectul grec și moldovenesc. Astfel, în greacă găsim aici câte un exemplar de *Evanghelie*, *Liturghier*, *Mineiu general*, *Triod*, *Ceaslov*, *Mineiullunilor* (12 exemplare), iar în limba română o *Evanghelie*, un *Octoih*, o *Psaltire* și un *Triod*, precum și *Mineiul lunilor* (12 exemplare). În limba rusă era un *Octoih* [11, inv. 1, d. 11, f. 37 verso].

La Mănăstirea *Cuvioasa Parascheva* de la Hâncu dintre cărțile rare erau: *Omiliile duhovnicești* ale Sfântului Macarie cel Mare, tradusă din limba greacă în limba română și tipărită la București în 1675; *Амфилохион* (*Antolôghion*), culegere de slujbe duminicale și de sărbătoare în limba slavă, tipărită la Iași pe timpul domnitorului Ioan Mihai Racoviță în anul 1726 d. Hr.; *Osmoglasnic*, 1742; *Cuvintele Sfântului Teodor Studitul*, tradusă din limba greacă în limba română de către episcopul Râmnicului Filaret în 1784; *Tâlcuirea celor 4 evanghelii – după Matei, Marcu, Luca și Ioan*, tradusă din limba greacă în limba română și tipărită pentru prima dată la Iași în 1805 [138, p. 149-150].

Cărți prețioase se păstrau și în bibliotecile personale ale monahilor. Astfel, în conformitate cu *Inventarul bunurilor*, alcătuit la 20 mai 1830, rămase după moartea starețului Mănăstirii *Înălțarea Domnului* de la Japca, egumenul Iov, aflăm că el avea un *Правильник* editat la Kiev în 1748 [7, inv. 2, d. 442, f. 3 verso].

Obștea monahală ținea mult la arhivele sale. În 1869, blagocinul de la Mănăstirea Japca, ieromonahul Maximilian, s-a manifestat ca un arhivar, depunând mari eforturi pentru a pune în ordine arhiva mănăstirii. În afară de aceasta, el a alcătuit inventarul dosarelor și de la alte mănăstiri. Această muncă a fost înalt apreciată de către autoritățile eparhiale, fapt pentru care distins oficial cu „Recunoștință”, cu înscriere în formularul personal [220, nr. 1, p. 3-4].

Face să menționăm că mănăstirile din Basarabia dispuneau, între altele, și de *sfinte moaște* care îi atrăgeau pe pelerini. Astfel, la Mănăstirea *Înălțarea Domnului* de la Japca se păstrau părțile de moaște ale Sfântului mucenic Haralambie (episcopul Magnesiei), o păticeică din piatra de pe

Mormântul lui Hristos și o părticică din lemnul de pe Crucea lui Hristos. Toate aceste părțile se aflau într-o cruciuliță de argint aurită, pentru care a fost confecționat un cerc sculptat în lemn, susținut de doi îngeri în veșminte aurite [138, p. 169-170].

Prezintă interes *necropola* unor mănăstiri. Deseori aici erau înmormântate persoane cunoscute în trecut. În pridvorul Bisericii *Sfântul Nicolae* de la Mănăstirea Hirova sunt înmormântate sora Mitropolitului Iașilor Gavriil Callimachi (1710-1786) și soția domnitorului Ioan Callimachi (1690-1780), călugărița Pelaghia [184, p. 324].

Conform testamentului Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, la 1 aprilie 1821 el a fost înmormântat anume la Mănăstirea Căpriană, lângă Biserica *Adormirea Maicii Domnului*. Pe placa funerară a mitropolitului a fost scris epitaful care se termină astfel: *Numele lui va trăi între neamuri, înțelepciunea sa o vor recunoaște-o oamenii și lauda lui o va mărturisi-o biserica*. Aceste rânduri au fost ca o previziune, deoarece în 2016 Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a luat o decizie importantă pentru toți credincioșii Bisericii Ortodoxe din Moldova – să fie canonizat Gavriil Bănulescu-Bodoni în gradul de sfânt local. În 1827 la Mănăstirea Căpriană a fost înmormântat și Mitropolitul Grigore de Irinupoleos și Vatopedu [184, p. 327]. La mănăstirea Hârbovăț este înmormântat arhiepiscopul de Movilău și Mstislavsk, Anatolie, care a viețuit aici din 1861. Se cunoaște, de asemenea, că la 19 noiembrie 1867 la Mănăstirea Noul Neamț a fost înmormântat Nicandru, Mitropolitul de Pogoneansk [17, inv. 1, d. 4, f. 3].

2.8. Concluzii la Capitolul 2

Cercetarea surselor documentare din Arhiva Națională a Republicii Moldova, dar și a literaturii existente, ne-a permis să concluzionăm că:

1. În perioada exarhatului lui Garviil Bănulescu-Bodoni s-au desfășurat un șir de reforme, care aveau ca scop organizarea vieții interne a mănăstirilor. În acest sens, au fost emise diferite instrucțiuni pentru egumenii mănăstirilor. Aceste documente stipulau obligațiile monahilor, dar și ale celor care doreau să devină călugări. În perioadă 1808-1821 exarhul Garviil Bănulescu-Bodoni a întreprins măsuri pentru aducerea în ordine a documentației mănăstirilor, evidența strictă a bunurilor, veniturilor și cheltuielilor. Datorită ordinului emis de către G. Bănulescu-Bodoni în fiecare mănăstire au fost instituite câte trei condici de evidență.

2. Exarhul Gavriil s-a opus încercărilor autorităților civile ruse de a impozita exagerat mănăstirile din Moldova și Valahia (Țara Românească) și a luptat împotriva influenței mănăstirilor străine asupra

bisericilor și mănăstirilor închinat din Moldova și Valahia (Țara Românească) și a abuzurilor egumenilor mănăstirilor închinat. Exarhul a fost un susținător și promotor al ideii ca mănăstirile moldovenești închinat să fie subordonate Dicasteriei duhovnicești exarhicești moldo-valahe.

3. Mănăstirile au participat activ la activitățile de caritate, inițiate de Sfântul Sinod. Astfel, banii se colectau pentru reparația și construcția bisericilor și școlilor, pentru susținerea preoților bolnavi și bătrâni, pentru construirea azilurilor pentru copii orfani. Construcția bisericilor în cadrul mănăstirilor se realiza preponderent din banii ctitorilor înstăriți. Au participat în acest proces și enoriașii simpli.

4. În perioada anilor 1813-1882 mănăstirile basarabene au jucat un rol important în dezvoltarea conștiinței naționale. Majoritatea călugărilor erau băștinași. În majoritatea mănăstirilor serviciul devin se desfășura în limba română.

5. O reforma importantă în viața monahală s-a desfășurat începând din anii 30 a sec. XIX, atunci când în mănăstirile și schiturile din Basarabia (cu excepția celor de maici) a fost introdusă *viața de obște*. Un model în acest sens reprezintă mănăstirea Noul Neamț. Mănăstirea funcționa după regulamentul introdus de către Paisie Velicicovschi, care prevedea sărăcie de bună voie și smerenie.

6. Mănăstirile și schiturile posedau proprietăți mari de pământ arabil, livezi de pomi fructiferi, păduri, mori, prăvălii și case. Menționăm și cazuri când se iscau controverse dintre mănăstiri și țărani (sau moșieri) privind dreptul de proprietate asupra acestor pământuri. Veniturile din arenda acestor proprietăți se direcționau pentru întreținerea frăției mănăstirești. O parte din venituri se acordau Seminarului Teologic din Chișinău, Școlii Eparhiale de Fete și altor școli spirituale. Bibliotecile și tipografiile mănăstirilor au avut în rol important în răspândirea literaturii religioase în spațiul pruto-nistean.

3. LOCUL ȘI ROLUL AȘEZĂMINTELOR MONAHALE ÎN DEZVOLTAREA SOCIALĂ ȘI SPIRITUALĂ A BASARABIEI (1882-1918)

3.1. Viața internă a mănăstirilor și schiturilor – factor de dezvoltare socio-culturală

În cele ce urmează vom evidenția câteva dintre principalele caracteristici ale vieții interne a mănăstirilor, vizând și generalizând, în această privință, o perspectivă evocabilă. Reluând diferite premise avansate, susținem, într-o actualizare analitică, iradierea denotativă a acestora în favorizarea rolului deosebit al mănăstirilor în dezvoltarea socio-culturală a țării.

Viața internă și organizarea frăției monahale s-a reflectat asupra stării sfintelor mănăstiri. De aceea pentru intensificarea conlucrării fraților monahali era nevoie de reforme serioase. Agentul schimbărilor în această sferă a devenit arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului Serafim (Ciceagov). Anume din inițiativa lui s-au produs schimbări în organizarea monahismului. Datorită lui mănăstirile basarabene (cele din categoria nescriptică) au obținut dreptul de a exista în baza vieții de obște. În 1909, în conformitate cu ucazul Sfântului Sinod în 7 noiembrie, mănăstirile de călugări Hârbovăț, Dobrușa, Călărășeuca, Căpriană, Saharna, Frumoasa și Hâncu au fost trecute oficial în categoria de cenobiu [mănăstire în care călugării au viața organizată în comun; chinovie – *n.n.*], aici fiind instituit statutul de trai în comun [4, p. 68]. Monahii din cenobiu trebuiau să primească toate cele necesare (hrană și îmbrăcăminte) de la mănăstire. Starețul și frații erau lipsiți de dreptul de proprietate. Conform statutului vieții de obște, toată frăția muncia pentru beneficiul mănăstirii, avea trapeză comună, locuiau în spații oferite de mănăstire [33, p. 104].

Mănăstirile Hârjauca și Curchi au avut un statut deosebit, deoarece se supuneau, prima arhiereului eparhial, iar a doua – arhiereului vicar. Mănăstirea Noul Neamț, încă din momentul fondării ei, a luat drept bază statutul vieții de obște al mănăstirilor de pe muntele Athos. Tot atunci a fost ridicat la rang de cenobiu Schitul Suruceni [214, p. 62-63].

După emiterea ucazului Sfântului Sinod, arhiepiscopul Serafim s-a adresat, la 14 noiembrie 1909, către Consistoriul duhovnicesc din Chișinău, exprimându-și intenția de „a institui în sfintele mănăstiri rânduiri monahale stricte, care nu se bazează pe obiceiurile locale, ci pe statutele monahale existente din vechime” [214, p. 64]. Arhiepiscopul Serafim le-a recomandat stareților să viziteze Mănăstirea Noul Neamț, să ia cunoștință de regimul interior de acolo, iar apoi să-l aplice în mănăstirile lor. La congresul stareților, care a avut loc în toamna anului 1909 la Chișinău, au fost elaborate prevederile noului statut monahal [214, p. 65]. Aceste prevederi au fost incluse în *Apelul*

Preasfințitului Serafim, arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului, către comunitatea monahală din Eparhia Chișinăului, publicată în revista KEB [191, nr. 45, p. 405-449].

În acest *Apel*, Înalt preasfinția Sa îndemna comunitatea monahală din Basarabia la renaștere prin iubire față de Dumnezeu și față de Patrie. Totodată, el a numit condițiile pentru excelența morală a frăției monahale, care constă, în opinia sa, în jertfire de sine, în suprimarea compătimirii de sine, în rugăciune în biserică și în chilie și în muncă fizică. Arhiepiscopul Serafim îndeamnă mănăstirile să practice binefacerea, care, în opinia lui, constă în deschiderea centrelor de instruire a orfanilor și a celor care doresc să învețe, în adăpostirea și hrănirea pribegilor și celor flămânzi din localitățile din împrejurimi. Unele capitole din *Apel* au fost dedicate obligațiilor stareților, duhovnicilor, monahilor și novicilor. Arhiepiscopul Serafim a îndemnat slujitorii mănăstirilor să noteze în registre separate toate evenimentele care au loc la mănăstire și în împrejurimile acesteia, astfel încât, prin aceasta, să existe posibilitatea *de a păstra istoria* sa pentru viitoarele generații de călugări [214, p. 70].

Schiturile de maici se deosebeau de cele pentru călugări prin organizarea lor interioară, aici nu era o trapeză comună, călugărițele locuiau în case aparte, amplasate în jurul bisericilor. Căsuțele călugărițelor erau considerate proprietate a schitului. În ele locuiau, în afară de călugărițe, novicele (surorile de ascultare), care învățau lucrul manual de la călugărița (sora) superioară. După moartea călugărițelor superioare, căsuțele treceau la novice, însă când călugărița care a murit nu avea succesor, căsuța trecea la cea mai apreciată dintre novice. Călugărițele își asigurau hrana contând pe propriile puteri. Cele care doreau să se tundă în monahism trebuiau să se afle 3 ani în ascultare pe lângă diriguitoarea schitului [33, p. 104]. Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului Serafim avea o atitudine negativă față de un astfel de mod de trai al călugărițelor din Basarabia. În *Adresarea către călugării din eparhia Chișinăului* (1910), el compară călugărițele cu „mirenii care locuiau în apropierea bisericii fără a avea gard, fără parcele de pământ, fără niciun fel de mijloace de existență și fără posibilitatea de a amenaja exteriorul și interiorul...” [214, p. 70]. Arhiepiscopul îndemna diriguitoarele schiturilor să treacă la statutul de viață de obște. Pe timpul arhiepiscopului Serafim au început să fie aplicate noi condiții de admitere în mănăstirile pentru maici. Astfel, conform ucazului Sfântului Sinod din 21 iulie 1910, la admiterea novicilor la mănăstiri sau la transferul lor dintr-o mănăstire în alta era nevoie ca acestea să prezinte nu numai legitimația de identitate, ci și referințe cu privire la moralitatea și înclinarea lor pentru viața de mănăstire, referințe scrise de dirigitorul mănăstirii în care s-a aflat mai înainte sora novice sau de către părintele duhovnicesc și de clericul din parohie.

În afară de aceasta, toate surorile erau obligate să fie prezente la liturghie, excepție făcându-se doar pentru cele ocupate cu o anumită ascultare sau pentru cele bolnave. Diriguitoarele trebuiau să aibă grijă de ordinea din chilii și de aspectul călugărițelor, a căror îmbrăcăminte trebuia să fie „curată, simplă și modestă” [214, p. 71]. Starețele erau rugate să primească în ascultare la mănăstire preponderent surori simple și fără studii. Se recomanda să organizeze cu ele lecturi și discuții cu caracter religios-moral.

Arhiepiscopul Serafim acorda o mare atenție organizării schiturilor de femei. În acest scop, la 16 aprilie 1911, el a editat *Instrucție pentru preoții și diriguitoarele mănăstirilor de maici din Eparhia Chișinăului* [169, nr. 18, p. 128-132]. În acest document erau prevăzute clar obligațiile starețelor, care trebuiau în primul rând să vegheze asupra moralității și să aibă grijă de gospodăria mănăstirii. Erau stabilite reguli cu privire la raporturile dintre stareța schitului și paracliserul (starostele) bisericii de la mănăstire. Se interzicea strict ca stareța să se amestece în treburile interne ale bisericii, în afară de aceasta „nu trebuia să le permită novicelor să intre în altar în timpul liturghiei și călugărițelor să stea aici fără vreo trebuință” [169, nr. 18, p. 129]. Stareța avea voie să apeleze la preot, ca acesta s-o ajute să liniștească novicele nesupuse, dar și clericul era obligat să aibă grijă ca viețuitoarele schitului să respecte regulile bisericești. Clericul și mănăstirea trebuiau să împartă între ei veniturile acumulate pentru acatiste, rugăciuni, panahide, proscomidii, donații și pomeniri. Însă veniturile pentru săvârșirea slujbelor să fie împărțite numai între preot și psalmist.

Succesorul arhiepiscopului Serafim (Ciceagov) la catedra eparhială din Chișinău, arhiepiscopul Platon (Rojdestvenski), a apreciat pozitiv modul deosebit de trai al monahilor din Basarabia. Într-o cuvântare a sa el a declarat următoarele: „vedeți cum trăiesc în Basarabia măicuțele. Mănăstirea lor este un sat. În mijlocul acestui sat este biserica, iar pe laturile ei sunt așezate căsuțele surorilor. E un adevărat rai, fără Adam” [240, nr. 1-2, p. 7]. El a spus că aceste femei sunt de înaltă principialitate.

În 1916 s-au produs schimbări în organizarea unor mănăstiri. În corespundere cu decizia Sfântului Sinod, din 20 aprilie – 16 mai 1916, Mănăstirile de călugări nescritice din Eparhia Chișinăului *Adormirea Maicii Domnului* de la Călărășeuca și *Înălțarea Domnului* de la Japcau fost transformate în mănăstiri de maici cu viața de obște. Totodată, lor li s-a dat dreptul să aibă un astfel de număr de maici câte vor fi în stare să întrețină [193, nr. 24, p. 113].

Schimbările făcute în organizarea internă a mănăstirilor numite mai sus erau legate în principal de evenimentele Primului război mondial. De la 1 aprilie 1916, la Mănăstirea Japca s-au cazat

călugărițele care au fugit de la Mănăstirea Lesninsk a eparhiei Holmsk, care au fost nevoite să părăsească mănăstirea lor în timpul retragerii trupelor rusești din Polonia. Obștea surorilor-călugărițe era condusă de egumena Ecaterina, dintr-un neam care avea ascendență la fratele împărătesei Ecaterina I. Fosta stareță a Mănăstirii Lesninsk, egumena Nina, în același an a fost decorată, printr-un ordin al țarului Nicolae al II-lea, cu crucea pectorală de aur [186, nr. 51, p. 279].

Locuitorii bărbați de la Mănăstirea Japca, în frunte cu arhimandritul Porfirie au fost transferați la Mănăstirea Hârjauca [134, p. 442].

În corespundere cu *Buletinul mănăstirilor și schiturilor din județul Chișinău pe anul 1882* (în limba rusă *Ведомости о монастырях и скитах Кишиневского уезда за 1882 г.*), în majoritatea mănăstirilor limba principală de oficiere a liturghiilor era rusa. Însă se folosea și limba română. De exemplu, la Schitul *Sfântul Gheorghe* de la Suruceni, la Mănăstirile *Înălțarea Domnului* de la Japca, *Adormirea Maicii Domnului* de la Țigănești, *Cuvioasa Parascheva* de la Hâncu, *Sfântul Nicolae* de la Dobrușa „serviciul divin se făcea în limbile rusă și moldovenească”, în timp ce la Mănăstirea Căpriana – „în limbile slavonă și moldovenească” [17, inv. 1, d. 1, ff. 1, 15; d. 2, f. 2; d. 3, f. 1 verso, d. 4, f. 22, d. 5, f. 15 verso]. În cel din urmă caz se are în vedere limba slavonă bisericească, utilizată la liturghiile săvârșite de monahii de origine bulgară. Documentele vorbesc despre faptul că în această perioadă la Mănăstirea Noul Neamț serviciul divin se făcea în limbile slavonă și română, iar uneori și în limba greacă „după vechiul tipic cel mare al Sfântului Sava care se respectă pe Sfântul Munte Athos și la Lavra Neamț din Moldova, după tradiția preamilstivului tată al nostru Paisie” [17, inv. 1, d. 4, f. 3 verso].

În același timp, la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Frumușica (Frumoasa), slujba se făcea „preponderent în limba moldovenească, parțial în limba rusă” [17, inv. 1, d. 5, f. 2]. La Mănăstirea Hârbovăț, deși cea mai mare parte a călugărilor erau moldoveni, slujbele se făceau în limba slavonă bisericească [242, nr. 2, p. 93].

Conform documentelor de arhivă, la 29 mai 1916 Preasfințitul episcop Gavriil a săvârșit sfânta liturghie și vecernia cea mare la Mănăstirea Curchi în limba română. În aceeași limbă episcopul Gavriil a săvârșit sfânta liturghie la Mănăstirea Căpriana la 10 iulie a aceluiași an [160, nr. 26, p. 504; nr. 32-33, p. 591]. În același an, la 8 iulie, la sfințirea bisericii de pe lângă azilul pentru orfani din Basarabia, unele cântări liturgice au fost interpretate în limba română de un mic cor alcătuit din novice ale mănăstirilor din Basarabia care au lucrat la acest azil [194, nr. 29, p. 139].

Slujbele religioase la mănăstiri și schituri erau oficiate după regulamentul bisericesc obișnuit. La schiturile de maici vecernia și utrenia erau făcute de către călugărițe, iar sfânta liturghie aici se oficia doar în zilele de sărbătoare, sâmbăta și duminica. Este de menționat faptul că schiturile de maici aveau preoți din rândul clericilor albi (aceștia sunt clericii care nu au dat jurăminte monahale și cărora li se permite să aibă familie). Ei erau întreținuți din contul mănăstirilor și schiturilor. Obligațiile preoților din mănăstirile și schiturile de maici le îndeplineau ieromonahii din mănăstirile de călugări din apropiere [33, p. 103].

În cea de-a doua jumătate a sec. XIX, frăția monahală era eterogenă sub aspectul categoriilor sociale. Prevalau persoanele provenite din pătura țăranilor. Acest lucru îl confirmă documentele pe care le avem la dispoziție. Astfel, doar la 14 decembrie 1887 în rândul novicilor de la Mănăstirea Curchi au fost primiți: Isaac Barcaru, feciorul unui boier din Chișinău, țăranii Vasile Avram din satul Izvoare, județul Soroca, Atanasie Gumeni din satul Peciște, județul Orhei, Iosif Corotnean din satul Speia, gubernia Herson, Pavel Barbăscumpă din satul Chipeșca și Constantin Bolduratu din satul Persecina, județul Orhei, Constantin Barbă, feciorul diaconului din satul Mândrești, județul Bălți [220, 1888, nr. 1, p. 1-2]. La 27 ianuarie 1888 în Mănăstirea Noul Neamț au fost primiți Ioan Berghii, feciorul diaconului din satul Japca, județul Soroca, țăranul Vasile Lefter din satul Țareuca, județul Orhei, mic-burghezul Spiridon Sulovici din Bender [220, 1888, nr. 3, p. 91-92].

Continua practica transferării unor monahi și novici dintr-o mănăstire în alta. De exemplu, la 14 ianuarie 1888 ieromonahul Isidor de la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârbovăț a trecut la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Japca. În același an, la 3 februarie, novicele Simion Bolfun de la Mănăstirea Dobrușa, conform cererii depuse, a fost primit la Mănăstirea Hârjauca [220, 1888, nr. 2, p. 51.; nr. 4, p. 131].

Trebuie să evidențiem existența unor particularități în ceea ce privește viața internă a mănăstirilor și schiturilor. Monahii din categoria inferioară erau întreținuți din contul mănăstirilor și primeau 10-15 rub. pe an, iar monahii din categoria superioară, adică ieromonahii și ierodiaconii, nu erau întreținuți din contul mănăstirilor, venitul lor era constituit numai din donațiile din *cutia milei* (50-100 rub. pe an) [110, p. 67].

La congresele stareților din Eparhia Chișinăului se abordau chestiuni importante și actuale pentru societate. Unul dintre astfel de congrese a avut loc la 6 februarie 1906 la Chișinău. În timpul ședinței a discutat cu stareții episcopul Chișinăului Vladimir (Senikovski), acesta a îndemnat frăția monahală să participe activ la susținerea instituțiilor de cultură și de caritate din cadrul eparhiei [160,

1906, nr. 4, p. 139]. În particular s-a vorbit despre organizarea unei tipografii eparhiale pentru editarea cărților liturgice și de morală religioasă, despre crearea la o mănăstire a unui azil pentru slujitorii bisericilor bolnavi și bătrâni [165, nr. 5, p. 167].

Discuția cu Preasfințitul Vladimir a avut un impact pozitiv asupra dispoziției stareților de mănăstiri și de schituri. În aceeași zi, în frunte cu blagocinul arhimandritul Gherman, ei s-au adunat la economul Casei arhieresti, egumenul Antim. Pe parcursul ședinței s-a luat decizia de a aloca 2400 rub. pentru deschiderea tipografiei. În acest scop, cea mai mare contribuție au adus-o mănăstirile: Curchi – 375 rub., Hârjauca – 275 rub., Noul Neamț – 300 rub., Dobrușa – 300 rub., Frumoasa – 50 rub. [165, nr. 5, p. 169].

Analizând posibilitățile creării unui sanatoriu (casă de sănătate), stareții au ajuns la concluzia că la nici o mănăstire nu există condiții pentru a deschide un astfel de sanatoriu din cauza particularităților naturale și climatice, în special din cauza climei uscate. Totodată se menționa că aproape toate mănăstirile sunt situate în locuri puțin ridicate și umede. În același timp, stareții au găsit o soluție, și anume să fie deschis, pe baza mijloacelor disponibile, un sanatoriu la Casa episcopală din Ismail. S-a discutat de asemenea cu privire la susținerea instituțiilor de cultură din raza eparhiei. Stareții au declarat că în acest scop, spre deosebire de bisericile parohiale, au cumpărat lumânări de la fabrica de lumânări cu 3 rub. mai scumpe. La sfârșit, stareții au decis să-i dea blagocinului arhimandritului Gherman (Ierimcioi) o alocație de 320 rub., adică de la fiecare mănăstire câte 20 rub. anual.

Participarea monahilor la administrarea Eparhiei Chișinăului și Hotinului era analizată la diverse întruniri eparhiale. De exemplu, la Adunarea extraordinară a clerului și mirenilor din Eparhia Chișinăului (19-25 aprilie 1917), care a avut loc la Chișinău [136, nr. 20, p. 1-80] a fost adoptat un act cu titlul *Administrarea Bisericii Ortodoxe în Basarabia autonomă*. Aici se menționa că biserica din Basarabia trebuie să fie condusă de un mitropolit și de 2-3 episcopi. Acești reprezentanți superiori ai bisericii erau obligați să cunoască limba „moldovenească” și să fie originari din Basarabia. Se prevedea alegerea lor „din rândul persoanelor demne și împuternicite din punct de vedere canonic—din tagma monahală, clerul alb și mireni” [195, nr. 20, p. 64].

Viața monahală din Basarabia a fost grav subminată în perioada evenimentelor revoluționare din anul 1917 din Rusia. Din cauza anarhiei care se instaurase, multe mănăstiri au fost jefuite. De exemplu, soldații bolșevizați au intrat în beciurile Mănăstirii Hârjauca și au împărțit între ei 500 mii litri de vin. În același an, Mănăstirea Noul Neamț a fost atacată de niște persoane din satele Copăcenii,

Chițcani și Chircăiești, care au furat 600 de oi, 40 de vite cornute, 50 de porci, 1500 de păsări, cartofi, grâu, 12 pluguri și tot inventarul agricol. Biserica cea mare a mănăstirii a avut de suferit în timpul luptelor pentru Bender din ianuarie 1918 între detașamentul 22 al Diviziei 11 română și dezertori din fosta Armată imperială rusă. Dezertorii au atacat și Schitul Terapont [68, p. 63; 110, p. 68; 3, p. 679].

La începutul anului 1918, în Basarabia erau 13 mănăstiri de călugări și 7 de maici, 4 schituri de călugări și 1 de maici. În aceste așezăminte monahale viețuiau aproximativ 1000 de călugări și 1400 de călugărițe [107, p. 10].

3.2. Proprietățile și sursele financiare ale mănăstirilor și schiturilor

Relevant, în opinia noastră, este faptul că mănăstirile și schiturile basarabene aveau un șir de particularități, dat fiind contextul în care își desfășurau activitatea. Călugării inferiori erau întreținuți din contul mănăstirii, primind anual câte 10-15 ruble; monahii superiori – ieromonahii și ierodiaconii, de obicei nu erau asigurați cu veșminte de mănăstire, dar trăiau din venitul cutiei pentru chetă a bisericii, obținând anual 50-100 ruble [110, p. 67]. Însă conform documentelor unele mănăstiri și schituri au simțit nevoia de susținere în ceea ce privește întreținerea. În anul 1882 se menționa faptul că monahii de la Mănăstirea Suruceni și de la Mănăstirea Dobrușa nu încasau nici un salariu, prin urmare, „întreținerea lor era mediocră” [17, inv. 1, d. 1, f. 1; d. 3, f. 1 verso]. Din cauza faptului că Mănăstirea Căpriană nu primea nici un venit de pe proprietățile sale, în același an, se menționa „foarte proasta întreținere a lăcașului” [17, inv. 1, d. 1, f. 1; d. 3, f. 1 verso, f. 14 verso]. Lucrurile erau ceva mai bune la Mănăstirea Noul Neamț, care avea finanțare (în funcție de numărul călugărilor) din veniturile de pe moșiile Lavrei Neamț, prin intermediul Administrației domeniilor din Basarabia ale mănăstirilor de peste hotare. De aceea, în documentele pentru anul 1882 era consemnat că întreținerea călugărilor din această mănăstire era „cât se poate de satisfăcătoare”.

La Mănăstirea Frumoasa, întreținerea călugărilor era „satisfăcătoare” [17, inv. 1, d. 4, ff. 3 verso - 4; d. 5, f. 1 verso]. Și Mănăstirea Hâncu era destul de asigurată, deoarece beneficia de veniturile de pe propriile moșii. În acest sens, trebuie menționat faptul că în perioada studiată, enoriașii continuau să doneze pământurile lor sfântului așezământ. Așa a procedat Alexandru Russo care, în 1891, a dăruit mănăstirii 22 de desetine de pământ de pe moșia sa din Pereni. În anul 1915, un locuitor din Ialoveni, Teodor Erhan, a donat mănăstirii 10 desetine, din moșia sa din Pereni [15, inv. 1, d. 210, f. 66 verso]. Printre donatorii de terenuri se numărau și clericii. Astfel, în anul 1908, ieromonahul Irinarh a lăsat Mănăstirii Hâncu 131 de hectare de livadă și 50 de hectare teren arabil [15, inv. 1, d.

210, f. 66 verso, f. 129]. Alte sfinte așezăminte, cum ar fi Mănăstirea Țigănești, își puteau permite să cumpere loturi de pământ: la 10 iunie 1910 au fost cumpărate 0,5 desetine (pe domeniul Onești, în locul numit *Ermurache*) de la Maria Mihailovici, soția preotului; la 14 februarie 1913 au fost cumpărate 10 desetine de pădure (pe moșia Onești, în locul numit *Bețiu*) de la avocatul Vasile Bodea [15, inv. 3, d. 210, f. 192 verso].

Conform informațiilor lui Pavel Ciudețchi, în anul 1880, Mănăstirea Hârbovăț avea în jur de 1000 de desetine de pământ. Dintre acestea, 8 desetine erau ocupate de livezi și vii (7200 de tufe, din care se făceau până la 1500 de vedre de vin). O parte din vinul produs era scos la vânzare (50 de copeici vadra) [242, nr. 2, p. 94]. De asemenea, o parte din grâul semănat se folosea pentru vânzare. La aceeași mănăstire erau: vite cornute – 100 de capete, dintre care 13 perechi de boi și 21 de vaci – fătătoare, oi – până la 700 de capete. Primăvara, mănăstirea vindea aproximativ 100 de oi [242, nr. 2, p. 94]. Lucrările de câmp erau efectuate în principal de novici, iar responsabilitățile din cadrul mănăstirii erau distribuite între călugări.

După cum vedem, în această perioadă, mănăstirile continuau să dețină mari terenuri de pământ. Numai Mănăstirea Curchi deținea 3451 desetine de pământ, după care urmau Mănăstirea Hârjauca – 2632 de desetine și Dobrușa – 2184 de desetine. Aceste mănăstiri aveau o situație economică favorabilă. Într-o situație mai modestă se aflau Mănăstirile Hâncu, Călărășeuca, Japca, Hirova, Vărzărești, Tabăra și Schitul Suruceni, care dețineau între 220 și 550 de desetine. Până în anul 1882, Mănăstirea Frumoasa deținea 465 de hectare de pământ, datorite în diferiți ani de răzeșii din satul Bravicea. Relativ mai puțin pământ deținea Mănăstirea Saharna, schiturile Țigănești, Răciula și Cușelăuca, în a căror proprietate se aflau de la 65 până la 160 de desetine. În anul 1907, suprafața pământurilor mănăstirești era de 15898 de desetine [110, pp. 61, 63].

Statisticile arată că în perioada la care ne referim, mănăstirile aveau diverși indicatori cu privire la veniturile și cheltuielile acestora. Dacă examinăm, de exemplu, raportul anual pentru 1883, se poate observa că Mănăstirea Hârbovăț a avut un profit de 22474 rub., Schitul Țigănești – 11993 rub., Mănăstirea Saharna – 11517 rub., Mănăstirea Dobrușa – 10903 rub., Mănăstirea Frumoasa – 10 731 rub., Japca – 8 287 rub., Schitul Cușelăuca – 5 290 rub., Mănăstirea Hâncu – 4 394 rub., Schitul Vărzărești – 3 638 rub., Mănăstirea Călărășeuca – 3 563 rub. [110, p. 190].

Conform datelor pentru anul 1910, sfintele așezăminte dețineau următoarele proprietăți: Mănăstirea Hârbovăț – 2400 de desetine de pământ, 4 livezi, animale domestice; Mănăstirea Hârjauca – 1775 de desetine; Mănăstirea Dobrușa – 1872 de desetine, mori, animale domestice; Mănăstirea

Călărășeuca – 300 de desetine, o stupină, livadă; Mănăstirea Curchi – 3900 de desetine de pământ și 900 de desetine de pădure; Mănăstirea Saharna – 420 de desetine, livezi și podgorii, stupină; Mănăstirea Frumoasa – 1720 de desetine; Mănăstirea Japca – 910 desetine; Schitul Vărzărești – 190 de desetine ;Schitul Cușelăuca – 60 de desetine; Mănăstirea Răciula – 496 desetine și o podgorie în satul Pitușca; Mănăstirea Tabăra – 285 desetine și Mănăstirea Hirova – 149 desetine [139, pp. 182-191].

Unele mănăstiri, mai sărace din punct de vedere economic, beneficiau de sprijinul statului. Astfel, Schitul Terapont a primit de la stat, în diferite timpuri, 207 desetine de pământ. Înainte de aceasta, schitul folosea pământul Casei eparhiale din Ismail, pe care îl da în arendă, iar venitul din arendă (450 rub. pe an) era îndreptat către nevoile locuitorilor așezământului [3, p. 679].

Mănăstirile basarabene erau asigurate cu obiecte de cult în diferită măsură. Conform unor surse pentru anul 1882, Mănăstirea Suruceni era slab înzestrată, în timp ce în Mănăstirile Noul-Neamț, Căpriana, Hâncu, Frumoasa și Dobrușa „erau destule obiecte de cult” [17, inv. 1, d. 1, ff. 1, 14; d. 3, f. 1; d. 4, f. 1].

Potrivit surselor contemporanilor, din punct de vedere economic, mănăstirile de femei erau mai sărace decât cele de bărbați. Principala activitate a lucrului de mână în schiturile de femei era producerea pânzei, numită șiac [33, p. 103].

În prima jumătate a sec. XX, conducerea eparhială începe să ia în considerare posibilitatea producerii de vin dulce bisericesc din viță-de-vie basarabeană. Din acest motiv, la 9 august 1916, din inițiativa arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului Anastasie, a avut loc o consfătuire. Sursele indică faptul că la această consfătuire au participat și stareți ai unor mănăstiri. În afară de aceasta, din ținutul Akkerman, unde se știe că era dezvoltată producerea vinurilor, au fost prezenți preoți, directorul Școlii secundare basarabene de viticultură și vinificație A.M. Frolov-Bagreaev și vinificatorul guvernamental P.N. Litinski [160, nr. 36, pp. 647-648].

Ctitorii, la fel ca și în perioadele anterioare, alocau sume importante de bani în beneficiul mănăstirilor. Astfel, în anul 1891, călugărul Ignatie a donat 6000 rub. Mănăstirii Curchi, iar în anul 1917, Ion Țibirică din Căușeni a alocat 1300 de lei în beneficiul Mănăstirii Hârbovăț. Gheorghe Cobăleanu a dăruit Mănăstirii Țigănești 10 desetine de pământ arabil [107, p. 36, 44, 62].

Veniturile provenite de pe moșiile mănăstirilor de peste hotare erau direcționate spre construcția de biserici din Eparhia Chișinăului. Astfel, în anul 1906, au fost alocate 18183 rub. pentru construirea Bisericii *Acoperemântul Maicii Domnului* din satul Trifăuți, ținutul Soroca și 8500 rub.

pentru construcția bisericii din satul Îndărătnici (astăzi Nucăreni), ținutul Orhei. În plus, 20 000 rub. au fost alocate pentru construcția bisericilor din satele Redi și Vasilcău [167, nr. 8, p. 283].

Evenimentele revoluționare din Imperiul Rus nu au ocolit Basarabia. În discuțiile publice a fost pusă și problema vastelor domenii mănăstirești. Această chestiune a fost discutată și la Adunarea extraordinară a clerului și mirenilor din Eparhia Chișinăului (19-25 aprilie 1917), organizată la Chișinău [195, nr. 20, pp. 1-80]. Atunci, în discursul său, preotul G. Cernăuțeanu a avansat ideea confiscării marilor moșii mănăstirești, iar preotul N. Ghepețki s-a pronunțat pentru confiscarea doar a moșiilor mănăstirilor străine. Un alt cleric, D. Bogos, și-a exprimat îndoiala cu privire la posibilitatea lăsării pământurilor mănăstirești în administrarea mănăstirilor basarabene [195, nr. 20, pp. 12, 38]. La sfârșitul ședinței, a fost aprobat un proiect de rezoluție intitulat *Autonomia Basarabiei*. Unul dintre punctele rezoluției (al 16-lea) se referea la viitorul domeniilor ce aparțineau mănăstirilor de peste hotare. Potrivit acestui punct: „Bunurile instituțiilor duhovnicești străine (a mănăstirilor) sunt trecute de la autoritatea Guvernământului general imperial în administrarea și la dispoziția deplină a Adunării Constituante a reprezentanților poporului din Basarabia, în conformitate cu decizia acesteia” [195, nr. 20, p. 62]. După cum vedem, conform proiectului elaborat, problema domeniilor deținute de mănăstirile străine ar fi trebuit să fie decisă de viitoarea Adunare Constituantă. La alt punct (nr. 18) al rezoluției era abordată problema moșiilor mănăstirești. Potrivit acestuia, pământurile din Basarabia care aparțineau mănăstirilor de peste hotare trebuiau împărțite în mod egal între populația Basarabiei și viețuitorii mănăstirilor. Dacă mănăstirile aveau școli, spitale și alte instituții caritabile, pentru întreținerea acestora Adunarea Constituantă trebuia să aloce o parte din pământuri și păduri.

3.3. Înălțarea și executarea lucrărilor de reconstrucție a bisericilor mănăstirești

Contemporanii descriu cu lux de amănunte starea mănăstirilor și schiturilor de la sfârșitul sec. XIX. În anul 1880, inspectorul Seminarului Teologic din Chișinău Pavel Ciudețchi, vizitând o serie de mănăstiri din Basarabia, consemna, pe bună dreptate, că așezămintele monahale „ocupă cele mai bune terenuri ale acestui meleag” [242, nr. 2, p. 88]. Aici el continuă, afirmând că principala frumusețe a mănăstirilor sunt bisericile, care, după părerea lui, sunt simple ca arhitectură și interiorul lor este nepretențios. El menționează și curățenia ireproșabilă a teritoriului din jurul mănăstirilor.

În această perioadă în mănăstiri continuă construcția noilor biserici și renovarea celor vechi. Astfel, în anul 1885, lângă Biserica *Sfântul Nicolae* de la Schitul Condrița a fost construită o clopotniță nouă din piatră. Zece ani mai târziu, în anul 1895, Biserica *Sfântul Nicolae* a fost distrusă, iar în locul

a fost edificată alta, nouă. Pentru efectuarea lucrărilor de construcție au fost alocate 13 mii rub. din fondul Mănăstirii Căpriană, căreia în acel moment îi aparținea Schitul Condrița. Biserica a fost sfințită în anul 1897 de către episcopul de Akkerman Arcadie. Cea de-a doua biserică, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, a fost înălțată în anul 1891 și în același an, la 17 noiembrie, a fost sfințită [15, inv. 3, d. 210, f. 48]. La Mănăstirea Saharna, prin efortul economului Sofronie, a fost renovată biserica de iarnă, cu hramul *Nașterea Maicii Domnului*.

Pe lângă Schitul Pripiceni, ce aparținea Mănăstirii Curchi, în anul 1903 a fost ridicată Biserica *Sfântul Dumitru*. Tot în acest an ea a fost sfințită [80, p. 20].

La Mănăstirea Căpriană, în anul 1904 a luat sfârșit construcția unei noi biserici de piatră. Proiectul acestui lăcaș a fost elaborat de către arhitectul Vladimir Țăgancov. Executarea lucrărilor de construcție a fost supravegheată de către arhitectul civil A.M. Asvadurov. Vorbind despre biserica deja construită, arhitectul interimar al Guberniei Basarabia Gheorghe V. Cupcea menționa, că „... biserica este construită trainic, bine și din materialele corespunzătoare” [7, inv. 4, d. 924, ff. 19, 22]. Pentru executarea lucrărilor a fost cheltuită suma de 69 674 rub. 47 cop [7, inv. 4, d. 924, ff. 19, 22, f. 1 verso]. Biserica a fost edificată prin strădania egumenului Teofilact (Zagravski) împreună cu frăția monahală. La 8 noiembrie 1905 biserica a fost sfințită de către episcopul Chișinăului și Hotinului Vladimir (Senikovski) [75, p. 146].

În anul 1904, la Mănăstirea Țigănești a fost construită o clădire cu 16 chilii [7, inv. 4, d. 1091, f. 7; 15, inv. 1, d. 28, f. 12 verso]. Pe lângă Mănăstirea Călărășeuca, în același an, este începută construcția unui edificiu cu două etaje, care avea 12 chilii. Lucrările de edificare s-au desfășurat sub supravegherea inginerului civil Edmund K. Koh. În anul 1916 egumenul Ioan și frăția monahală au lărgit Biserica de iarnă *Sfântul Ierarh Mitrofan* [153, nr. 9, p. 194].

La cimitirul Mănăstirii Curchi a fost construită în 1908 și sfințită în 1909 Biserica de piatră în cinstea *Tuturor Sfinților*. În 1908 Departamentul de construcții al Cărmuirii guberniale a aprobat proiectul cu privire la construcția din piatră a unei noi bisericii de vară la Mănăstirea Japca [7, inv. 4, d. 1425, f. 3]. Construcția acestei biserici a început în anul 1911. Însă în 1913, din cauza faptului că lucrările de construcție au fost efectuate necalitativ, o parte din zid s-a prăbușit [7, inv. 4, d. 1425, f. 3].

Pe lângă Mănăstirea *Sfânta Fecioară Maria, Născătoarea de Dumnezeu* de la Răciula, prin râvna egumenei Eugenia (Ciumașu) a fost construită biserica de vară (1907-1910). Anterior, în anul 1892, tot pe lângă aceeași mănăstire, cu participarea egumenei Fevronia a fost ridicată casa pentru

diriguitoarea mănăstirii. În anul 1912, casa a fost renovată. Doi ani mai târziu, în 1914, au fost construite trapeza și chiliile pentru maici [15, inv. 3, d. 210, f. 270].

La Schitul *Adormirea Maicii Domnului* de la Tabăra, în anul 1907, a fost reparată biserica de iarnă, iar în 1912 a fost renovat iconostasul din biserica de vară și, în anul următor, a fost făcut un pronaos din sticlă [15, inv. 3, d. 210, f. 372].

În anul 1912 la Mănăstirea Călărășeuca a fost construită o biserică nouă, cu hramul *Sfântul Ierarh Mitrofan*. La 23 septembrie, în prezența unui număr mare de credincioși, biserica nouă a fost sfințită de către arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului Serafim (Ciceagov). Potrivit mărturiilor unui contemporan, în această zi de sărbătoare era atât de multă lume, încât s-a decis ca slujba să fie oficiată în curtea bisericii [217, p. 1361-1365].

La Mănăstirea de călugărițe de la Vărzărești, în anul 1913, când era stareță egumena Augustina, au fost renovate icoanele și iconostasul. Mai devreme, în anul 1906, prin strădania aceleiași starețe, clădirea Bisericii de iarnă *Nașterea Maicii Domnului* a fost prelungită spre vest.

În anii 1912-1916, la Mănăstirea Japca a fost zidită o biserică nouă, cu hramul *Înălțarea Domnului*. În septembrie 1916, arhiepiscopul Anastasie (Gribanovski) a sfințit aripa dreaptă a noului lăcaș [134, p. 442; 160, nr. 46, p. 784].

Perioada la care ne referim în acest capitol, anii 1880-1918, este marcată de deschiderea unor mănăstiri noi. În 1910, în urma demersurilor episcopului Serafim (Ciceagov), Sfântul Sinod a permis deschiderea la periferia orașului Ismail a unei mănăstiri de călugări cu viață de obște – Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Ismail. Mai târziu acest așezământ sfânt a fost numit Mănăstirea Cetatea. Premisele deschiderii acestei mănăstiri au fost următoarele: în primul rând, dorința de a păstra și a susține trei biserici creștine: *Înălțarea Sfintei Cruci*, *Adormirea Maicii Domnului* și *Sfântul Nicolae* (care erau situate în proximitatea Cetății Ismail), iar în al doilea rând, năzuința de a crea prin acest lăcaș un scut sigural creștinismului în fața sectelor de rit vechi [214, p. 62]. La toate cele consemnate mai sus se poate adăuga și faptul că, la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, la sudul Basarabiei nu funcționa nici o mănăstire. Era nevoie ca acest lăcaș să fie deschis, pentru a consolida credincioșii de la periferiile provinciei de la frontiera Imperiului rus. Pentru întreținerea mănăstirii noi se alocau din la haznaua de stat 1 000 rub. pe an, fapt care a permis renovarea Bisericilor *Înălțarea Sfintei Cruci* (1909) și *Sfântul Nicolae* (1912) [1, p. 676]. Stareț al mănăstirii a devenit ieromonahul Teofan (cu numele de mirean Teodor Braghiș), care a venit de la Mănăstirea Hârbovăț. În documentele

din anul 1918 este specificat că aceasta era închinată Bisericii *Sfântului Mormânt* din Ierusalim și Mănăstirii Caracalu de pe Sfântul Munte Athos [107, p. 10].

Schitul Terapont (Ferapontovca), care era situat lângă Mănăstirea nou creată *Adormirea Maicii Domnului* de la Ismail, în scurt timp a fost subordonat acesteia. Până atunci el s-a aflat în delăsare. Lucrurile s-au schimbat spre bine în anul 1903, când a fost numit stareț ieromonahul Teodosie (Ursu). Schitul renovat era subordonat oficial Casei eparhiale din Ismail. În 1909 aici au fost finalizate lucrările de construire a Bisericii *Acoperământul Maicii Domnului* [3, p. 679].

În anul 1914, la sudul Basarabiei a fost întemeiat un alt schit – Borisăuca. Numele lui vine de la satul omonim, de unde a fost cumpărat terenul pentru construcția acestui lăcaș. Schitul Borisăuca, la fel ca Schitul Terapont, era subordonat Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* din Ismail. La 27 septembrie 1915 aici a fost sfințită Biserica *Schimbarea la față a Domnului* [2, p. 680].

Sub aspectul stării mănăstirilor din Basarabia prezintă interes raportul blagocinului mănăstirilor și schiturilor egumenul Teognost (Donos), întocmit în anul 1908. În acest raport, egumenul Teognost spunea, între altele, că bisericile pe care a avut ocazia să le viziteze „sunt menținute în curățenie și ordine, atât în exterior, cât și în interior; la fel și celelalte clădiri, de locuit și gospodărești, sunt în stare agreabilă” [33, p. 103]. El nota că în 1908 a fost bine renovată și amenajată biserica de iarnă de la Schitul de călugări Țigănești. La fel sunt și bisericile de la schiturile de maici de la Tabăra și Vărzărești. Totodată, el specifica și faptul că la Schitul de maici de la Răciula este începută și aproape terminată biserica din piatră, de vară, în locul celei risipite. Îndeosebi se sublinia faptul că necesitau renovare cât mai grabnică și bisericile de pe lângă schiturile de maici Vărzărești, Coșelăuca și Răciula [33, p. 103].

3.4. Locul și rolul mănăstirilor și al monahismului în viața socială și culturală

În anii 1880-1918, mănăstirile cu frățiile lor monahale continuă să joace un rol important în viața socială a Basarabiei. Una dintre formele de manifestare în acest domeniu este participarea la diverse societăți (asociații) și donația de bani în beneficiilor. Clerul basarabean a fost mereu implicat în activitatea Societății misionare ortodoxe, care avea misiunea de a îndrepta spre credința ortodoxă necreștinii care locuiau în Imperiul rus. Frăția monahală s-a implicat activ în realizarea acestui obiectiv. În anul 1880, la Chișinău a fost deschis Comitetul eparhial al acestei societăți. Printre membrii acesteia s-au numărat stareții mănăstirilor: arhimandritul Inochentie, arhimandritul Porfirie de la Schitul Dobrușa, Iosif de la Mănăstirea Saharna, Sinesie de la Mănăstirea Japca. Aici erau și

ieromonahii: Agafedor, Antonie, Isidor și Pantelimon de la Mănăstirea Hârbovăț, Gurie de la Mănăstirea Noul Neamț, Xenofont de la Mănăstirea Suruceni, Nicanor Schitului Condrița, Teoctist de la Mănăstirea Căpriană [202, nr. 4, p. 4, 7-8]. După cum am arătat noi, în anul 1881, arhimandritul Benedict a devenit membru cu drepturi depline al Societății misionare ortodoxe [117, p. 110].

Printre membrii Societății s-au numărat și călugări de la Mănăstirea Zografu de pe Sfântul Munte Athos: egumenul, starețul Teofilact, ieromonahii Domețian și Teodorit, călugărul Panaret. Acest fapt se explică prin legătura lor cu Mănăstirea închinată Căpriană și cu Schitul Condrița. Doar în lunile iulie-august 1896 au venit următoarele donații: de la arhimandritul protopop Leonid – 10 rub., de la călugări și novici ai Mănăstirii Hârjauca – 2 rub. 22 cop., de la Mănăstirea Hârbovăț – 6 rub., de la Mănăstirea Răciula – 4 rub. 65 cop., de la Mănăstirea Frumoasa – 1 rub. 20 cop., de la Mănăstirea Țigănești – 1 rub. 15 cop. și de la Mănăstirea Vărzărești – 4 rub. 15 cop [192, nr. 3, p. 37].

Clerul local s-a manifestat și în cadrul altor organizații religioase. La 2 ianuarie 1897, în Basarabia și-a început activitatea filiala Chișinău a Societății Imperiale Ortodoxe Ruse din Palestina [203, nr. 42, p. 3]. Membrii ei colectau donații pentru pelerinii care intenționau să viziteze Țara Sfântă, organizau lecturi și discuții publice despre locurile în care s-a născut și a crescut Iisus Hristos. Mănăstirile basarabene au contribuit la menținerea acestei Societăți. Printre membrii-colaboratori pe viață ai filialei Chișinău a Societății Imperiale Ortodoxe Ruse din Palestina s-au numărat arhimandritul Gherman, egumenul Mănăstirii Noul Neamț, egumenul Paramon de la Mănăstirea Hârjauca, iar în lista membrilor colaboratori cu o contribuție anuală de 10 rub. apare numele arhimandritului Ioachim, egumenul Mănăstirii Hâncu. Conform rapoartelor pentru anul 1915, prin intermediul blagocinului mănăstirilor, arhimandritul Teognost, sfintele mănăstiri au donat 61 rub. 13 cop. Numai de la Mănăstirea Noul Neamț au fost primite 10 rub. 24 cop. [203, nr. 42, p. 3, 18, 20].

Frăția *Nașterea lui Hristos*, una din organizațiile cunoscute în Basarabia, a fost creată la 28 decembrie 1899. În beneficiul acestei Frății au fost alocate 500 rub. din veniturile obținute de pe moșiile mănăstirilor străine pentru publicarea pliantelor ruso-moldovenești și a broșurilor cu conținut religios și moral [174, nr. 4, p. 129]. În studiile noastre, am arătat, că în anul 1905, Frăția a publicat 52 de titluri de pliante, dintre care câte 50 de exemplare au fost trimise stareților mănăstirilor. Aceste pliante conțineau explicații ale unor rugăciuni frecvent utilizate, precum și învățături despre semnul crucii și mătăniile de rugăciune, despre taina botezului, mir ungerii și pocăinței [117, p.110]. Frăția s-a ocupat și de probleme cu caracter misionar. Pentru a purta discuții cu credincioșii de rit vechi (care se numeau *staroobredți*) și cu sectanții pe probleme de credință, Frăția a ales misionari din rândurile

sale. Misionar anti sectant pentru Eparhia Chișinăului era ieromonahul Gurie (Grosu) de la Mănăstirea Noul Neamț. La această mănăstire a fost deschisă o bibliotecă misionară, pentru care, în 1905, Frăția a cumpărat cărți cu un conținut anti sectant în valoare de 73 rub. 58 cop.

Mănăstirile s-au manifestat și în activități caritabile. Începând cu anul 1881, cu permisiunea Sfântului Sinod, anual aici erau colectate donații pentru nevătători. Din anul 1900 până în 1902, în ziua ofierii Sfintei Liturghii de 15 august, mănăstirile și schiturile basarabene colectau fonduri pentru construcția catedralei din Vladivostok [199, nr. 18-19, p. 100; 220, nr. 10, p. 194]. Sunt cunoscute și donații substanțiale. De exemplu, în anul 1903, egumenul Mănăstirii Dobrușa, arhimandritul Porfirie, împreună cu frăția sa, au decis să doneze clerului Eparhiei Chișinăului fostulhan al mănăstirii, situat în Chișinău pe str. Haralambie nr. 40-42. Ulterior, aici a fost construită o fabrică de lumânări pentru biserici și o tipografie eparhială [209, nr. 31, p. 65].

În anul 1906, episcopul Chișinăului și Hotinului Vladimir (Senikovski) a poruncit egumenilor mănăstirilor și schiturilor, prin intermediul blagocinilor, să facă în anii 1906, 1907 și 1908, de sărbătoarea Botezului Domnului, de Bobotează (6 ianuarie), o colectă (în rus. „тапелочный сбор”) de bani în beneficiul Societății caritabile militare a Crucii Albe. Blagocinii erau obligați să aducă acești bani la Consistoriu nu mai târziu de 20 iulie a fiecărui an. Din Chișinău, sumele colectate erau trimise Societății [220, nr. 1, p. 9]. Societatea caritabilă a folosit acești bani pentru a ajuta soldații care aveau nevoie, care și-au pierdut sănătatea în timpul serviciul militar, copiilor, soțiilor și văduvelor acestora.

Mănăstirile basarabene au colectat donații și în anul 1907. Fondurile colectate au fost destinate suferinzilor de foame din 26 de gubernii ale Imperiului Rus [110, p. 64].

Viața socială a mănăstirilor și frățiilor monahale a fost deosebit de activă pe durata operațiunilor militare la care luau parte băștinașii din regiune, în componența formațiunilor militare ale Imperiului Rus. Un exemplu în acest sens este apelul episcopului Vladimir (noiembrie 1904), prin care s-a adresat tuturor mănăstirilor și schiturilor Basarabiei cu rugămintea de a dona bani pentru acoperirea cheltuielilor legate de războiul ruso-japonez. Acest apel a avut un larg răsunet în rândul clerului și mirenilor basarabeni.

Mănăstirile basarabene și-au adus contribuția la ajutorul statelor balcanice (Regatul Bulgariei, Regatul Greciei, Regatul Serbiei, Regatul Muntenegrului), care, în anii 1912-1913, purtau război cu Imperiul Otoman. Ostilitățile au început la sfârșitul lunii septembrie 1912, iar deja în noiembrie, Consistoriul duhovnicesc din Chișinău a făcut apel către mănăstiri ca în fiecare duminică să colecteze

donății în beneficiul Societății de Cruce Roșie din Rusia pentru a ajuta ostașii răniți și bolnavi din Uniunea Balcanică, iar într-o duminică – în beneficiul Societății de Cruce Roșie, pe rând, din fiecare stat care lupta cu Poarta Otomană [197, nr. 46, p. 376, 377].

În perioada acțiunilor militare de pe fronturile Primului Război Mondial, mănăstirile au făcut mult pentru a ajuta armata țaristă. Bisericele mănăstirilor oficiau servicii divine. Novicii se încadrau în așa-numita Frăție de muncă din Basarabia, care avea un atelier în casa mănăstirească. În Frăție s-au încadrat voluntar circa 100 de croitori din orașul Chișinău și 20 de novici ai unor mănăstiri, care au produs 2000 de schimburi de lenjerie. De asemenea, din 500 de pielicele de miei donate au fost cusute cojocile [173, p. 189]. În afară de aceasta, clericii basarabeni au ajutat armata prin donații. De exemplu, la 24 noiembrie 1914, Comitetul duhovnicesc a colectat pentru nevoile de război donații în sumă de 105 000 rub., o mare parte din acestea provenind de la clerul și mănăstirile din Eparhia Chișinăului. Donațiile sub formă de obiecte care au ajuns la depozitul Comitetului duhovnicesc din partea populației Basarabiei au fost: 42147 de arșini de pânză, 18 043 de cămăși, 16 244 de prosoape, 32 de puduri 39 de pfunzi de tutun, 297 de pielicele de miel și multe altele [173, pp. 189-190]. Conform unor rapoarte, maicile renunțau la ceaiul cu zahăr, pentru ca mijloacele economisite astfel să fie trimise pentru nevoile frontului. În afară de aceasta, pentru necesitățile armatei se trimitea pe front vin pentru săvârșirea Tainei mărturisirii. Mănăstirile ofereau și asistență umanitară. Astfel, Mănăstirea Noul Neamț l-a trimis pe călugărul Filaret și pe novicele Ioan Radi să îndeplinească diverse sarcini în cadrul cantinei militare din Bender. Această mănăstire a dăruit cantinei 20 de mese și 200 de prosoape. Numai în ziua de 27 iulie 1914, Mănăstirea Noul Neamț a mobilizat 47 de frați, iar 14 zile mai târziu – 21 de frați [110, p. 67].

Cunoaștem că în anul 1916, egumenul Mănăstirii Noul Neamț, arhimandritul Gherman, a alocat Comitetului duhovnicesc 500 rub. din mijloacele personale. Iar în ziua sărbătoririi Hramului acestei mănăstiri au fost colectate de la credincioși 684 rub. 27 cop. De la Mănăstirile Curchi, Țigănești, Cușelăuca și Hirova au fost primite 448 rub., iar de la Mănăstirea Răciula – 80 rub [206, nr. 12, p. 2, 4]. Pe lângă bani, mănăstirile colectau și așa-numitele „donații în obiecte”. În anul 1915, ierodiaconul Mănăstirii Saharna Efrem și călugărul Iuvenalie au donat 20 de sticle de vin; egumenul Mănăstirii Frumoasa, ieromonahul Dositei a donat 1 pud 35 de pfunzi de cupru; egumenul Mănăstirii Suruceni, Dionisie – 500 de arșini de pânză și 600 de sticle de vin; egumenul Mănăstirii Noul Neamț, arhimandritul Gherman – 200 de prosoape; egumenul Mănăstirii Căpriană, Arhimandritul Teofilact – 210 arșini de pânză; egumena Mănăstirii Tabăra, monahia Neonila – 1 pud 25 de pfunzi de cupru, 13

puduri de fier; Mănăstirea Curchi – 4 ½ puduri de cupru și 5 puduri de fier; egumena Mănăstirii Hirova, Nionila – 21 rub., 8 prosoape, 60 de arșini de pânză, 20 de puduri de fasole, 20 de puduri de făină, 7 puduri de crupe, 26 de puduri de cupru și fier [201, nr. 15-16, p. 50, 54, 57, 58].

În anul 1916 stareții mănăstirilor au făcut donații semnificative în beneficiul Comitetului duhovnicesc. Acest lucru este demonstrat de rapoartele care s-au păstrat. Potrivit unuia dintre acestea, egumenul Mănăstirii Dobrușa, arhimandritul Antim a donat 280 de sticle de vin; egumenul Mănăstirii Saharna, ieromonahul Inochentie – 27 de sticle; egumenul Mănăstirii Japca, ieromonahul Porfirie – 73 de sticle; egumenul Mănăstirii Suruceni, ieromonahul Dionisie – 112 sticle; egumenul Mănăstirii Noul Neamț, arhimandritul Gherman – 115 sticle; starețul Mănăstirii Hârjauca, egumenul Paramon – 181 de sticle de vin; starețul Mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul Teognost – 200 de sticle de vin [204, nr. 39, p. 23].

Mănăstirile cu frățiile lor monahale au contribuit la deschiderea în Chișinău a Orfelinatlui din Basarabia, destinat copiilor soldaților care au murit în război, copii cu vârste între 2 și 10 ani. Ideea deschiderii unui orfelinat aparține arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului, Platon (Rojdestvenski). În ziua deschiderii Orfelinatlui, la 20 decembrie 1915, a avut loc o procesiune religioasă cu aducerea de la Catedrală în clădirea Orfelinatlui a icoanei Maicii Domnului de la Hârbovăț [178, nr. 18-19, p. 2]. În primul an de funcționare a Orfelinatlui, 45 de copii orfani și-au găsit aici adăpost. Peste puțin timp, în anul 1916, mănăstirile au alocat 10 mii rub. pentru construcția clădirii permanente a Orfelinatlui din Basarabia și a unei mănăstiri de maici pe lângă acesta. În aceste scopuri nobile au fost făcute și următoarele donații: 200 rub. de la starețul și frăția monahală a Mănăstirii Suruceni; 232 rub. – de la Mănăstirea Răciula și 100 rub. au fost alocate de novicele acestei mănăstiri Marfa Suhorucikina și Ksenia Parmuzinova; 170 rub. 50 cop. – de la Teofilact, egumenul Mănăstirii Căpriană și a schitului Condrița; 96 rub. 20 cop. – de la Mănăstirea Hârbovăț; 36 rub. – de la Mănăstirea Cetatea din Ismail. Mănăstirile mai alocau anual 3 000 rub. Blagocinul mănăstirilor, arhimandritul Teognost (Donos), a donat 643 rub. 40 cop [200, nr. 26, p. 2, 4, 6; 205, nr. 8, p. 3, 5]; [151, nr. 3, p. 236]. Orfelinatlul primea de la mănăstiri, în calitate de donație și vite (vacii și oi). Dar grija principală pentru asigurarea alimentației în Orfelinat o avea frăția monahală de la Mănăstirea Noul Neamț, unde erau întreținute aceste vite. Este interesant că la 9 septembrie 1916, la una dintre ședințele Comitetului duhovnicesc, s-a discutat problema transformării Mănăstirii de călugări de la Dobrușa în mănăstire de maici „pentru a asigura în viitor treburile Orfelinatlui” [160, nr. 46, p. 784]. Pentru îngrijirea copiilor orfani au fost aduse călugărițe și novice de la mănăstirile de maici. În legătură cu aceasta, pe lângă

Orfelinat a fost înființată Comunitatea femeilor, în care au intrat 80 de surori novice. Îngrijitoarea Comunității a devenit maica Teofania de la Mănăstirea Răciula. Diriguitoarea surorilor și a secției de pe str. Pușkin a Orfelinului a fost monahia Nionila de la Mănăstirea Hirova. Monahia Severina era administratoarea livezii și viei de la Mănăstirea Hirova. Călugăriței Nimfodora de la Mănăstirea Răciula i-a fost încredințată administrarea Paraclisului *Icoana Maicii Domnului de la Hârbovăț*, situat în livada Orfelinului. Monahia Natalia de la Mănăstirea Kazan-Makariievsk conducea un atelier de croitorie [178, p. 10, 11]. În cadrul acestui atelier, fetițele mai mari studiau lucrul de mână sub îndrumarea surorilor și a femeilor meșterite invitate. Aici erau confecționate haine, lenjerie, ciorapi pentru copiii din Orfelinat și pentru surorile-novice. Grija de copiii orfani nu s-a limitat doar la deschiderea Orfelinului. La 16 martie 1917, autoritățile eparhiale au decis să adăpostească în mănăstiri, pe durata verii, orfanii bolnavi și slăbiți.

Din inițiativa preotului V.Guma, la Chișinău a fost creat cenobiul Comunitatea *Sfintele femei mironosițe Marta și Maria* în componența căreia intrau 13 călugărițe și surori-novice [110, p. 68]. La fel, în anul 1916, la Chișinău, din inițiativa arhiepiscopului Anastasie, a clericilor de la Catedrală și a orașenilor înstăriți a fost deschisă o *cantină*. Aici puteau lua masa oamenii nevoiași. La cantină lucrau 13 călugărițe (sub conducerea maicii superioare Magdalena), care veneau din diferite mănăstiri basarabene [107, p. 85].

În perioada marilor sărbători bisericești, mănăstirile colectau mijloace pentru diverse nevoi sociale. Astfel, de exemplu, la 11 mai 1917, de ziua Înălțării Domnului, în timpul Sfintei liturghii, la Mănăstirea Hârjauca s-au colectat 100 rub. pentru amenajarea unei cantine ieftine [156, nr. 21, 22, p. 427].

Pe lângă participarea în acțiuni de caritate, călugării plecau voluntari pe front, unde îi susțineau din punct de vedere spiritual pe ostași. Alături de soldați și ofițeri, ei împărțeau toate greutățile războiului, deseori au fost chiar decorați cu ordine și medalii de stat. Unul dintre aceștia a fost ieromonahul Augustin de la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârbovăț, care s-a remarcat în Primul Război Mondial. Pentru serviciul eminent și sârguincios, „pentru munca deosebită, depusă în timpul acțiunilor de luptă”, țarul Nicolai al II-lea l-a decorat cu Ordinul *Sfânta Ana* de gradul III, cu săbii [141, nr. 1-2, p. 3]. În anul 1917, pleacă voluntar pe front ieromonahul Teofan de la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* din Ismail. Din spusele contemporanilor, el era „o persoană foarte simplă, accesibilă și cu demnitate” [1, p. 677].

Este de remarcat faptul că Primul Război Mondial a afectat starea clerului de la Mănăstirea Căpriană și de la Schitul Condrița. Din cauza că Bulgaria a acționat de partea Puterilor centrale și în special pentru represiunea trupelor bulgare împotriva călugărilor de la schitul rusesc și englezesc din orașul grecesc Kavála, Sfântul Sinod a decis să trimită 14 călugări bulgari la Mănăstirea Solotcinsk din regiunea Reazani [241, p. 47]. Autoritățile însă l-au lăsat pe starețul Teofilact, deoarece acesta avea o vârstă înaintată. El a rămas în mănăstire până la sfârșitul zilelor sale, până în anul 1916. În același an, economul Vladimir de la Schitul Condrița, împreună cu alți câțiva bulgari, se mută la Mănăstirea Zografu [75, p. 200].

La începutul sec. XX continuau relațiile dintre clerul din Basarabia și cel român. De exemplu, în aprilie 1911, mănăstirile din Eparhia Chișinăului și Hotinului au fost vizitate de către starețul Mănăstirii Slatina, arhimandritul Varsanufie (Ionescu). În ciuda faptului că duhovnicului român i s-a permis să viziteze Basarabia, Sfântul Sinod atenționa conducerea eparhială din Chișinău, ca aceasta, prin intermediul paracliserilor și blagocinilor, să aibă grijă ca arhimandritul Varsanufie „să nu aducă nimic sfânt, să nu facă slujbe fără permisiunea autorităților eparhiale și să nu colecteze donații” [232, nr. 18, p. 124]. Se consolidau legăturile între clerul ambelor țări și în anii Primului Război Mondial. La 2 ianuarie 1917, arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului Anastasie (Gribanovski) a vizitat orașul Iași, unde s-a întâlnit cu Mitropolitul Moldovei Pimen (Georgescu). În timpul întâlnirii reprezentanților celor două Biserici ortodoxe, arhiepiscopul Anastasie i-a propus Mitropolitului Pimen ca „în caz de necesitate și din motive militare, să transfere instituțiile de cult la Chișinău și la mănăstirile din Basarabia” [155, nr. 8, p. 119].

În această perioadă, pe lângă mănăstiri își continuau activitatea *școlile*. Funcționa școala de pe lângă Mănăstirea de călugări din Suruceni. Despre existența acestei școli mărturisește *Raportul* despre starea mănăstirii pentru anul 1882, în care este menționat că învățătorul acestei școli, arhimandritul Ermogen, trăia într-o chilie pentru călugări. În unul din studiile noastre, noi am presupus, că cel mai probabil școala a fost deschisă în decembrie 1882, deoarece la 3 decembrie a aceluiași an Ermogen a fost transferat de la Mănăstirea Dobrușa la Schitul Suruceni [117, p. 112]. În același an și la Mănăstirea Japca funcționa o școală. Pentru ea a fost alocată clădirea din apropierea bisericii de vară, lângă intrarea în livadă [17, inv. 1, d. 2, f. 1 verso]. Școala de la Mănăstirea Dobrușa era situată într-o casă separată, acoperită cu stuf. Învățătorii și elevii trăiau pe teritoriul mănăstirii în 7 chilii vechi [17, inv. 1, d. 3, f. 1 verso].

Potrivit unor surse, în anul 1884 școlile de pe lângă mănăstiri erau frecventate de 300 elevi. Din aceștia, numai la școala de la Mănăstirea Saharna învățau 15 elevi [135, p. 545]. Astfel de instituții de învățământ erau frecventate de copiii fețelor bisericești, ai țăranilor și ai novicilor. Pe lângă școli deseori se organizau coruri. Despre nivelul de pregătire al elevilor vorbește P. Ciudețki, care, în 1880, a avut ocazia să comunice cu unii elevi ai școlilor de pe lângă Mănăstirile Hârbovăț și Curchi. Ciudețchi remarcă „răspunsurile bune, în viziunea copiilor, la diferite întrebări” [242, nr. 2, p. 89]. El menționează și faptul că, în timpul slujbei bisericești, copiii cântau armonios și recitau bine în strană. Potrivit lui Ciudețki, toate acestea se datorau „ambianței minunate din școală”: „În dormitoarele pentru fiecare băiat – în mănăstirile de călugări, și pentru fiecare fetiță – în mănăstirile de maici, este câte un pat separat, iar lenjeria de pat este destul de bună și se păstrează curat” [242, nr. 2, p. 89].

Este cunoscut că, în anii 1884-1888, la școala pregătitoare de pe lângă Mănăstirea Curchi a învățat viitorul Mitropolit al Basarabiei Gurie (Grosu). După cum spuneau contemporanii săi, aflarea la mănăstire „... a lăsat asupra copilului o impresie puternică și i-a determinat alegerea drumului său în viață” [137].

Dum căm am menționat noi, în anul 1884 Mănăstirile Curchi, Dobrușa, Hirova, Răciula și Coșelăuca întrețineau copiii în școli din propriile mijloace. Conform statisticilor, în acest an, școlile de pe lângă mănăstiri erau frecventate de 108 băieți și 87 de fete, dintre care 59 erau copii orfani [117, p. 113]. Tot atunci, la școala de pe lângă Mănăstirea Dobrușa erau înscriși 15 elevi, la Curchi – 11, la Hârbovăț– 19, la Hârjauca – 10, la Saharna – 21, la Japca– 18, la Călărășeuca – 7, la Frumoasa – 9, la Hâncu – 6, la Noul Neamț– 7, la Schitul Suruceni – 7; la Schiturile pentru călugărițe: Tabăra – 15, Hirova – 11, Răciula – 12, Vărzărești – 10, Coșelăuca – 24 [110, p. 105].

La Schitul Suruceni elevii erau împărțiți în trei grupe. În prima se învăța religia, în a doua – facerea lumii și a omului, în a treia –rugăciunile. Limba rusă se învăța împreună cu slavona bisericească (limba liturgică a bisericilor ortodoxe din arealul slav).

Din cauza faptului că în unele școli de pe lângă mănăstiri nu existau cămine, aici nu veneau elevi și, de regulă, ele încetau să mai activeze. Aceasta a fost soarta școlilor de la Mănăstirile Frumoasa, Hâncu și Suruceni, care și-au închis ușile în anul 1888. Le-a luat locul școala de la Mănăstirea Hârbovăț, care avea un cămin cu 14 locuri. Școlile mănăstirești de la Saharna și de la Călărășeuca au încetat să mai activeze în anul 1893 [135, p. 545]. Tot atunci a fost deschisă și instituția de învățământ cu cămin pe lângă schitul Tabăra. În conformitate cu datele din anul 1884, aici continua să activeze școala, însă aceasta nu le oferea elevilor spațiu de trai temporar [4, p. 88]. Astfel, în anul

1894 în Basarabia existau 10 școli mănăstirești, dintre care 8 aveau cămine, 5 erau pentru băieți și 3 pentru fete, iar 2 dintre ele, cele de la Mănăstirile Vărzărești și Tabăra, erau pentru fete și se aflau în afara mănăstirii [110, p. 106].

Trebuie de menționat că în anul 1894 toate școlile mănăstirești au fost transformate în școlile bisericești-parohiale și subordonate Consiliului Școlar Eparhial. Aceasta însemna, că profesorii erau numiți de către organul sus numit, însă susținerea financiară a acestora școli continua să fie pe seama mănăstirilor [128, p. 306].

Conform datelor statistice, în anul 1904 în școlile pe lângă mănăstiri cu o singură clasă învățau 56 de băieți și 100 de fete. Din care la Vărzărești – 36 de fete, la Curchi – 8 băieți, la Hirova – 12 fete, la Dobrușa – 8 băieți, la Hârbovăț – 18 băieți, la Hârjauca – 7 băieți, la Răciula – 19 fete, la Tabăra – 5 băieți și 20 de fete, la Coșelăuca – 20 de fete, la Japca – 10 fete [110, p. 104].

La 27 martie 1907 Consiliul Eparhial Școlar a decis să comaseze 8 școli mănăstirești, care dispuneau de cămin și să deschidă 2 școli (pe lângă Mănăstirea Hârjauca și Schitul Răciula) pentru 40 de elevi. Alegerea acestor două mănăstiri nu a fost întâmplătoare, ele erau situate în apropiere de calea ferată, ceea ce ar fi facilitat venirea elevilor la școală. Pentru întreținerea acestor instituții de învățământ se preconiza alocarea a 10 4000 rub. anual din fondul mănăstirilor închinat [110, p. 107].

Documentele publicate de noi, atestă că în anul 1908, pe lângă Mănăstirile de călugări Hârbovăț și Japca și Mănăstirile de maici de la Răciula, Hirova și Coșelăuca, existau școli-orfelinate pentru copiii orfani ai clericilor, unde îi pregăteau pe aceștia pentru admiterea la școlile duhovnicești. În același timp, pe lângă Schiturile de maici Vărzărești și Tabăra funcționau școli de zi pentru copii. În perioada menționată, toate școlile mănăstirești zilnic erau întreținute din surse financiare ale mănăstirilor de peste hotare: 800 rub. pentru orfelinate și 300 rub. pentru școlile de zi [117, p. 113]. De asemenea, autoritățile ecleziastice preconizau alocarea de mijloace pentru deschiderea școlilor pentru frații care demonstrau capacități de învățare [110, p. 68].

Asupra nivelului de învățământ al elevilor și starea școlilor mănăstirești influențau cadrele didactice, care, după cum se știe, erau schimbate des. De exemplu, la 29 septembrie 1883 învățătorul școlii mănăstirești de la Curchi Andrei Pavlenco a fost transferat la școala mănăstirească de la Japca, iar în locul lui a fost numit studentul Seminarului Teologic din Chișinău Aleksandr Gaevski [220, nr. 19, p. 164].

Deși mănăstirile aveau destule greutăți, ele alocau surse și pentru întreținerea școlilor parohiale de pe întreg teritoriul Eparhiei Chișinăului și Hotinului. Numai în ianuarie 1888 în acest scop au fost alocate de la Mănăstirile: Căpriană – 7 rub., Condrița – 4 rub., Curchi – 3 rub., Saharna – 3 rub. 20 cop., Japca – 5 rub., Frumoasa – 40 rub. 91 cop., Coșelăuca – 3 rub. [196, nr. 4, p. 132]. În 1887 din fondul funciar format din veniturile obținute de pe domeniile care aparțineau mănăstirilor de peste hotare au fost alocați bani pentru construcția a 20 de școli parohiale începătoare. Anual pentru întreținerea unei astfel de școli se alocau câte 436 rub., iar în total – 8720 rub. [190, nr. 23, p. 895].

Pe lângă Mănăstirea Japca exista o școală agricolă. Elevele acestei școli au fost antrenate într-un cor, care a devenit foarte cunoscut în împrejurimi. Acest cor a participat la sfințirea solemnă a noii biserici, construită la cimitirul ortodox din Soroca. La vecernie acest cor a cântat sub conducerea regentului corului arhieresc preotul Mihail Berezovschi [216, nr. 50, p. 830]. Era cunoscut și corul de elevi de la Mănăstirea Curchi. Acest cor la 21 iunie 1913 a participat la sfânta liturghie ținută în limba română de către episcopul din Akkerman Gavriil (Cepur) la Biserica *Sfântul Gheorghe* din Chișinău [67, p. 43].

Închiderea unor școli a afectat nivelul educațional al călugărilor. În anul 1908 blagocinul mănăstirilor și schiturilor Teoctist informa despre insuficienta știință de carte în mediul monahal. El observa că obștea monahală poate citi bine „dar mai mult în graiul local moldovenesc” [110, p. 103]. Erau unii călugări care nu puteau să-și scrie nici numele. Lucrurile nu erau mai bune nici la cei care conduceau mănăstirile, mulți egumeni aveau educație monahală elementară, unde erau învățați doar să citească și să scrie. Cu toate acestea, oricine intra la mănăstire încerca să învețe carte.

La începutul sec. XX s-a discutat despre organizarea la Chișinău a cursurilor superioare pentru fete. În acest scop, la 5 iulie 1916, sub conducerea arhiepiscopului Anastasie, a avut loc ședința membrilor comisiei cu privire la instituirea acestor cursuri. Se știe că la ședință a participat stareța Mănăstirii Japca Ecaterina, maici cu studii superioare. La aceste cursuri se preconiza să fie predate teologia, pedagogia, învățământul extrașcolar, arheologia, istoria, geologia, geografia și etnologia Basarabiei [160, nr. 31, p. 658]. În anul 1916 pe lângă Mănăstirea Japca era o școală pentru fetele rămase orfane în timpul Primului Război Mondial (300 de eleve), gimnaziu, o școală de gospodărie pentru fete și o școală de pregătire a învățătoarelor, cu durata de studii de doi ani [134, p. 442]. Este de menționat și faptul că, prin erudiția lor, învățătoarele de la școlile mănăstirești deseori ajungeau să ocupe funcția de stareță a așezământului sfânt. Drept exemplu poate servi monahia Ana, care a predat

până în anul 1916 la școala mănăstirească de la Vărzărești, iar ulterior a fost numită stareță la Schitul de călugărițe de la Tabăra [187,nr. 51, p. 279].

La Adunarea extraordinară a clerului și mirenilor din Eparhia Chișinăului (19-25 aprilie 1917), care a avut loc la Chișinău, a fost prezentat proiectul *Cu privire la transformările temporare și reforma radicală a învățământului teologic* [195, p. 74]. În conformitate cu cele expuse în acest proiect, la posturile didactice și administrative puteau fi aleși și călugări (art. 3).

Frăția monahală își petrecea timpul liber „citind cărți folositoare sufletului, respectând regulamentul de trai în chilii, în exerciții pregătitoare de citire și cântare pentru serviciul divin care urma” [33, p. 103]. Potrivit spuselor contemporanilor, lectura preferată pentru călugări era cea despre viața sfinților [33, p. 103].

În unele mănăstiri din Basarabia s-a păstrat tradiția de copiere a textelor în manuscris. De exemplu, în anul 1902 novicele Mănăstirii Căpriană Ioan Tanasevici a copiat originalul din limba română: „*Prohodul / D(o)mnului D(u)mnezeu și Mântu/itoriul nostru Ii(su)s H(risto)s. / Carele să cântă în sf(â)nta și marea vi-/neri sara la priveghiere, întocmit duple cum / să cântă Grecești fără scădere, sau înmu/lțire de vre o slavă*” [38, p. 151].

Un rol deosebit în editarea literaturii liturgice în limba română a avut-o crearea, la 26 octombrie 1906, a tipografiei eparhiale. În realizarea acestui proiect s-a inclus activ comunitatea monahală din Basarabia. Chiar înainte de deschiderea tipografiei, ieromonahul Gurie (Grosu) de la Mănăstirea Nou-Neamț (ca membru al Frăției *Nașterea lui Hristos*) a vizitat tipografia Lavrei Pecerska din Kiev cu scopul de a se iniția în ceea ce privește tipărirea cărților liturgice. El a fost acel, care a comunicat adresa întreprinderii de turnat litere (pentru matrițe tipografice) a lui Otto Herbeck din Moscova, care furniza litere slavone (turnate din plumb) pentru Lavra Pecerska din Kiev. Mai târziu, această întreprindere a început să asigure cu litere pentru matrițe și tipografia din Chișinău [208, nr. 7, p. 228-229]. Mănăstirile au răspuns la apelul episcopului Vladimir de a susține financiar utilitatea tipografiei. În același scop ieromonahul Gurie colecta donații de la persoane fizice.

Ca și în perioadele anterioare, mănăstirile reprezentau ultimul refugiu pentru clericii care și-au dedicat viața slujbei bisericești. Astfel s-a întâmplat și cu protoiereul Iustin Ignatovici, ajuns spre sfârșitul vieții sale. Cu un an înainte de a pleca în lumea celor dreți, în anul 1915, la Mănăstirea *Nașterea Maicii Domnului* de la Curchi, el a fost tuns în monahism, cu numele Ignatie. Până a deveni călugăr, Ignatie s-a manifestat ca un preot luminat, a fost profesor de drept într-o serie de instituții de învățământ, era membru al Consiliului eparhial școlar, membru al Frăției *Nașterea lui Hristos*. A fost

econom, membru al comitetului pentru deschiderea tipografiei (din anul 1905), corector al cărților liturgice (din anul 1905). Iustin Ignatovici a fost și membru al comisiei de pe lângă Consiliul Frăției *Nașterea lui Hristos* pentru examinarea cărților liturgice, pregătite pentru reeditare (din 1906) [166, nr. 7, p. 149-155].

3.5. Concluzii la Capitolul 3

Investigațiile efectuate în acest capitol ne-au adus la următoarele concluzii:

1. În a doua jumătate a sec XIX ierarhii ruși, care conduceau Eparhia Chișinăului și Hotinului, centralizau administrația mănăstirilor, fapt care a condus la o organizarea bună a activității religioase și sociale a acestora.

2. Mănăstirile au avut un rol important în consolidarea spiritului național în rândul basarabenilor. Nu întâmplător este faptul că anume ele au devenit focare ale mișcării de emancipare, care a fost condusă de către arhimandritul Gurie Grosu și ieromonahul Dionisie Erhan.

3. În perioada relatată documentele arată un număr relativ stabil al numărului de mănăstiri în Basarabia. Sursele pentru construcția și reparația bisericilor în cadrul mănăstirilor proveneau din donațiile ctitorilor înstăriți, credincioșilor simpli și veniturilor obținute în urma dării în arendă a pământurilor și a cârciumilor din Chișinău (cazul mănăstirilor Dobrușa și Hărboveț). Mănăstirile, având popularitate printre credincioși (care veneau aici în pelerinaj sau să se închine moaștelor celor sfinți), au contribuit în mod considerabil la creșterea veniturilor Eparhiei Chișinăului și Hotinului.

4. În a doua jumătate a sec. XIX se atesta interesul sporit al călugărilor în pelerinajul la Kiev, Palestina și Muntele Athos. Aceasta vorbește și despre intensificarea relațiilor culturale în cadrul Bisericilor Ortodoxe din spațiul Sud-Est European.

5. În perioada nominalizată frățimea mănăstirească s-a manifestat activ în activitatea socială și filantropică. Mănăstirile participau activ în activități de caritate inițiate de către Sfântul Sinod și ierarhii înalți ai Eparhiei Chișinăului și Hotinului. De asemenea, mănăstirile au devenit focare de culturală națională. Anume aici călugării efectuau traduceri ale manuscriselor din limba slavă în română. Cărțile tipărite în cadrul mănăstirilor au fost răspândite nu numai în Basarabia, dar și de peste Prut.

6. Școlile mănăstirești, unde activau călugări iluminați, au contribuit la intensificarea educației primare în rândul țăranimii. De asemenea, mănăstirile întrețineau orfani și îi asigurau cu tot necesarul

pentru studiile. Subvențiile obținute din veniturile mănăstirilor închinat se direcționau în scopuri construirii bisericilor și deschiderii școlilor în parohiile basarabene.

7. Este concludentă participarea călugărilor în primul Război Mondial și îngrijirea de către călugărițe a ostașilor răniți, invalizi și copiii rămași orfani. Tot în acest sens, lăcașurile sfinte s-au manifestat și în acțiuni caritabile: donau bani pentru procurarea hainelor pentru ostași, trimiteau pe front vin pentru spovedanie și împărtășire. De o mare importanța a fost deschiderea unui orfelinat, de care se îngrijeau maicile-călugărițe.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Analiza datelor istoriografice, precum și a surselor documentare de arhivă și a altor izvoare cu referire la istoria mănăstirilor și schiturilor din Basarabia în perioada țaristă generează o serie de concluzii cu referire la aceasta tema.

1. Subiectul istoriei mănăstirilor și monahismului în Basarabia se bucură de mare interes printre cercetători. În același timp, o analiză generală a istoriografiei relevă că istoricii au apelat, în principal, la istoria anumitor mănăstiri. Acest lucru vorbește despre faptul că în etapa actuală se resimte o necesitate acută într-o sinteză care să reflecte istoria monahismului din Basarabia și a vieții monastice în perioada țaristă.

2. Lucrările analizate ne dau posibilitatea să periodizăm istoriografia privind trecutul istoric al mănăstirilor din spațiul Pruto-Nistrean în trei etape: I – perioada țaristă (1812-1917); II – perioada aflării Basarabiei în componența României Mari (1918-1940; 1941-1944); III – perioada de la „perestroika” (din anii 80 până în prezent). Se constată că fiecare etapă a dezvoltării istoriografiei are caracteristice sale specifice, legate de anumite fapte și evenimente istorice, concepute în diverse viziuni valorice.

3. În perioada exarhatului lui Garviil Bănulescu-Bodoni s-au desfășurat un șir de reforme, care aveau ca scop organizarea vieții interne a mănăstirilor. În acest sens, au fost emise diferite instrucțiuni pentru egumenii mănăstirilor. Aceste documente stipulau obligațiile monahilor, dar și ale celor care doreau să devină călugări. În perioadă 1808-1821 exarhul Garviil Bănulescu-Bodoni a întreprins măsuri pentru aducerea în ordine a documentației mănăstirilor, evidența strictă a bunurilor, veniturilor și cheltuielilor. Datorită ordinului emis de către G. Bănulescu-Bodoni în fiecare mănăstire au fost instituite câte trei condici de evidență. Exarhul Gavriil s-a opus încercărilor autorităților civile ruse de a impozita exagerat mănăstirile din Moldova și Valahia (Țara Românească) și a luptat împotriva influenței mănăstirilor străine asupra bisericilor și mănăstirilor închinat din Moldova și Valahia (Țara Românească) și a abuzurilor egumenilor mănăstirilor închinat. Exarhul a fost un susținător și promotor al ideii ca mănăstirile moldovenești închinat să fie subordonate Dicasteriei duhovnicești exarhicești moldo-valahe.

4. La începutul sec. XIX și în prima jumătate a sec. XX mănăstirile și schiturile au jucat un rol important în viața spirituală a Basarabiei. În acest timp, ele au devenit centre religioase și spiritual-educative importante. La aceasta au contribuit în primul rând reformele din sfera monahală (lupta împotriva vagabondajului, stabilirea principiilor vieții de obște la mănăstire, reglementarea relațiilor

dintre egumeni și călugări), reforme care au fost realizate de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni și de urmașii acestuia.

5. În baza analizelor perioadei cercetate, am constatat că numărul sfintelor mănăstiri din Eparhia Chișinăului și Hotinului a fost în creștere. Mănăstirile erau administrate de episcopi (arhierei). Lăcașurile monastice erau conduse de blagocini (protopopi), care se subordonau direct arhiepiscopului. În cadrul mănăstirii, puterea era concentrată în mâinile starețului sau stareței. O astfel de ierarhie strictă a contribuit la menținerea unei discipline riguroase în mănăstiri și la respectarea Statutelor monastice. În perioada țaristă, numărul persoanelor din mănăstiri a crescut. Acest lucru s-a datorat unui flux tot mai mare de reprezentanți ai țăranilor și ai micii burghezii către mănăstiri, precum și de extinderea moșiilor mănăstirilor, ceea ce a dus la necesitatea de a atrage mai mulți frați de mănăstire. Erodarea rânduielilor patriarhale în societate a dus la creșterea numărului de maici în lăcașele monahale.

6. Dezvoltarea și întreținerea economică a mănăstirilor au depins în principal de moșiile pe care acestea le aveau în proprietate. Uneori, acestea aduceau venituri importante în bani, care erau folosite pentru întreținerea frăției monahale și a clerului basarabean. În perioada țaristă și se largesc acareturile de pe lângă mănăstiri. Se construiesc biserici noi, se largesc bisericile vechi, chiliile și anexele gospodărești. Datorită donațiilor din partea țăranilor din satele învecinate, se extind proprietățile funciare ale mănăstirilor. Toate acestea conduc la o creștere semnificativă a veniturilor mănăstirilor.

7. Poziționarea în cadrul unor dezbateri istorice ne-a permis să stabilim că o reformă importantă în viața monahală s-a desfășurat începând din anii 30 ai sec. XIX, atunci când în mănăstirile și schiturile din Basarabia (cu excepția celor de maici) a fost introdusă „viața de obște”. Un model în acest sens reprezintă mănăstirea Noul Neamț. Mănăstirea funcționa după regulamentul introdus de către Paisie Velicicovschi, care prevedea sărăcie de bună voie și smerenie.

8. De-a lungul timpului, mănăstirile au devenit *centre culturale și educaționale importante*, unde aveau loc lecturi instructive, convorbiri spirituale și unde se publica literatură religioasă instructivă. Bibliotecile bogate i-au ajutat pe călugări să aibă acces la elementele de bază ale învățaturii duhovnicești, la învățăturile Sfinților Părinți ai bisericii ortodoxe. Anume aici, între zidurile sfintelor mănăstiri basarabene, au fost copiate și traduse texte liturgice, care au fost apoi tipărite și distribuite în parohii. Școlile mănăstirești au jucat un rol important în pregătirea duhovnicească a elevilor. Mulți

dintre absolvenții acestora s-au evidențiat ulterior în domeniul religios, precum este exemplul Mitropolitului Gurie (Grosu) și al rectorului Seminarului Teologic din Chișinău, Constantin Popovici.

9. Am determinat, în baza cercetării activității mănăstirilor, că un loc deosebit în mănăstiri l-au avut *activitățile caritabile* ale călugărilor. În apropierea mai multor așezăminte monahale au fost înființate aziluri pentru bătrâni, spitale și hoteluri. Un exemplu de milostenie spirituală a fost deschiderea la Chișinău, în anul 1906, a spitalului Comunității Hârbovăț a Crucii Roșii din Rusia, al cărei nume provine de la mănăstirea omonimă. Deschiderea, în 1915, a Orfelinatului din Basarabia a fost posibilă, în mare măsură, datorită resurselor financiare din donațiile făcute de frățiile monahale. Unele comunități monahale și-au manifestat milostenia în timpul Primului Război Mondial, renunțând la o parte din mâncare în scopul economisirii mijloacelor pentru nevoile armatei. În afară de aceasta, mănăstirile trimiteau pe front tot de ce era necesar: prosoape, cămăși, vin, fier și cupru. De la mănăstiri au plecat pe front preoți, care săvârșeau Sfintele Taine în cadrul formațiunilor militare, ajutau la munca din cantine, din spitale și la evacuarea răniților de pe câmpul de luptă. Prin sacrificiul lor, ei ridicau moralul ostașilor, iar eroismul lor este probat și de diversele distincții de stat.

10. Un rol important l-au jucat călugării în calitate de misionari care au purtat discuții religioase cu credincioșii de rit vechi (care se numeau *staroobreadți*) și cu sectanții. Datorită activităților lor, multe „suflete rătăcite” au revenit în sânul bisericii ortodoxe. În plus, călugării s-au implicat în activitatea Frăției *Nașterea lui Hristos*, care a editat și a distribuit pliante de educație moral-religioasă în limba română.

11. De asemenea, un anumit rol în dezvoltarea spirituală a Basarabiei l-au avut și numeroasele schituri mici, care au devenit un adevărat refugiu pentru schimnicii ce căutau singurătatea. Scăderea numărului schiturilor până în 1918 se explică, în primul rând, prin faptul că, de regulă, aceste așezăminte monahale fuseseră înființate de multe ori fără a aduce la cunoștința autorităților eparhiale, și pentru că nu au fost întemeiate pe moșiile proprii, fapt care a generat litigii din partea proprietarilor de pământ.

12. În complexitatea cercetării, au fost evidențiate și activitățile de construcții. Astfel, s-a stabilit că au fost alocate mijloace bănești pentru construcția de biserici în diferite gubernii ale Imperiului Rus. Datorită asistenței directe din partea unor mănăstiri, în Basarabia se construiesc noi biserici. Un bun exemplu este Mănăstirea Căpriana, care a edificat bisericile din Scoreni și Lozova (în anul 1863) și din satul Căpriana (în anul 1870). Au fost alocate mijloace financiare pentru întreținerea școlilor aflate pe moșiile mănăstirești. Astfel, numai în anul școlar 1893-1894, Mănăstirea Căpriana, împreună

cu Schitul Condița, au alocat aproximativ 11 000 rub. din propriile resurse în aceste scopuri. Pe lângă instituțiile de învățământ mănăstirești, în preajma localităților au fost deschise școli agricole și pedagogice.

13. Ca atare, am pledat pentru ideea că pelerinajul călugărilor basarabeni la Lavra Pecerska din Kiev, precum și la mănăstirile athonite de la Sfântul Munte, a avut un impact pozitiv asupra dezvoltării spirituale, lărgind viziunea frăției monahale asupra lumii. Datorită pelerinajelor, se stabileau și se mențineau legături duhovnicești între principalele centre ortodoxe din Europa de Est, pe de o parte, și Basarabia, pe de altă parte.

14. Un loc special în viața spirituală a basarabenilor l-a avut chestiunea privitor la mănăstirile de peste hotare și moșiile acestora din Basarabia. Încă în timpul primului episcop, Gavriil Bănulescu-Bodoni, Mitropolitul Chișinăului și Hotinului, au fost făcute încercări de a reține veniturile obținute de pe aceste moșii în beneficiul clerului basarabean. În 1873 toate moșiile mănăstirilor străine au fost trecute în gestiunea Ministerului Proprietăților Statului. Mijloacele financiare provenite din veniturile obținute de pe moșiile care aparțineau mănăstirilor de peste hotare au fost folosite pentru întreținerea școlilor și a societăților culturale și educaționale. În plus, veniturile obținute de pe moșiile mănăstirilor străine au fost folosite pentru a construi biserici în satele Trifăuți, Îndărătnici (astăzi Nucăreni), Redi, Vasilcău și alele.

Cele expuse mai sus ilustrează în linii mari importanța deosebită a mănăstirilor și schiturilor a căror activitate a impulsat dezvoltarea spirituală a Basarabiei timp de secole.

Cercetările efectuate de noi pe marginea acestui subiect demonstrează posibilitatea de aducere în circuitul științific a unor noi date relevante cu referire la istoria spirituală spațiului pruto-nistean, considerente din care **recomandăm**:

1. Continuarea investigației tematicii date prin teze de licență, magistru și doctorat, care ar scoate în evidență diferite aspecte ale vieții monahale din această regiune, în special liniile directoare ale construcției spirituale, ale universului cultural în activitatea mănăstirilor și iradierea masivă a acestuia în rândurile populației țării. De asemenea, a atragere atenția mass-media cu privire la sporirea numărului de emisiuni și subiecte ce ar trata trecutul istoric al mănăstirilor și schiturilor din Republicii Moldova.

2. Pentru desiminarea informațiilor cu referire la istoria mănăstirilor și schiturilor din Basarabia recomandăm includerea subiectului respectiv în conținuturile prelegerilor universitare, cum ar fi „Dimensiunea cultural-istorică a monahismului în Basarabia”, „Specificul activității mănăstirilor

închinată”, „Viața monahală – cadru de referință istorică”, cât și în diferite materiale cu caracter științific.

3. Organizarea cercetărilor și punerea în evidență a unor documente inedite ce țin de istoria mănăstirilor noi din arhivele Federației Ruse, Ucrainei și României.

4. Extinderea tematicii de cercetare pe segmentul problematic prin abordarea în profunzime a diferitor aspecte ale subiectului abordat: *școlile mănăstirești, mănăstirile închinată, construcția și reparația locașurilor sfinte, implementarea în domeniul monahal a diverselor regulamente și instrucțiuni, valoarea comunităților monahale, semnificații istorice ale complexelor monastice* etc.

BIBLIOGRAFIE

1. ADAUGE, M. Mănăstirea Cetatea. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 673-678.
2. ADAUGE, M. Schitul Borisăuca In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 680-681.
3. ADAUGE, M. Schitul Terapont. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 678-680.
4. AGACHI, A. *Istoria Mănăstirii Hâncu. 1677-2010*. Chișinău: Pontos, 2010. 245 p.
5. AGACHI, A. Școlile mănăstirești din Basarabia. In: *Pedagogi români notorii (din Basarabia interbelică și postbelică)*. Chișinău, 2015, pp. 41-48.
6. ANRM. F. 2 (Cancelaria Guvernatorului Basarabiei / *rus.* Канцелярия Бессарабского губернатора), inv. 1, d. 78, 387.
7. ANRM. F. 6 (Administrația guberniei Basarabia / *rus.* Администрация Бессарабской губернии), inv. 2, d. 414, 422, 426, 826, 827, 829, 878, 1211; inv. 3, d. 289; d. 294, f. 5; inv. 4, d. 499, 924, 1091, 1425; inv. 6, d. 965; inv. 8, d. 917; inv. 9, d. 372, 554, 917, 1028, 1031, 1132, 1037, 1040, 1045, 1048, 1065, 1172, 1285; inv. 10, d. 225; inv. 18, d. 28; inv. 17, d. 111.
8. ANRM. F. 17 (Cancelaria namestnicului plenipotențiar al regiunii Basarabia / *rus.* Канцелярия полномочного (наместника) Бессарабской области), inv. 1, d. 119.
9. ANRM. F. 37 (Judecătoria civilă a regiunii Basarabia / *rus.* Областной гражданский суд в Бессарабии), inv. 5, d. 1748.
10. ANRM. F. 125 (Direcția proprietarilor duhovnicești străine din Basarabia, or. Chișinău), inv. 1, d. 17, 68, 93, 672.
11. ANRM. F. 205 (Dicasteria duhovnicească din Chișinău / *rus.* Кишиневская духовная дикастерия), inv. 1, d. 8, 11, 12, 14, 86, 88, 90, 99, 118, 120, 136, 140, 166, 219, 236, 265, 521, 522, 621, 920, 921, 1173, 1182, 1185, 1251, 1356, 1611, 1643, 1732, 1733, 2052, 2057, 2210, 2865; inv. 2, d. 9, 18.
12. ANRM. F. 208 (Consistoriul duhovnicesc din Chișinău / *rus.* Кишиневская духовная консистория), inv. 3, d. 76.

- 13.** ANRM. F. 628 (Blagocinul mănăstirilor și schiturilor Consistoriului duhovnicesc din Chișinău / rus. Благодичинный монастырей и скитов Кишиневской духовной консистории), inv. 1, d. 3, 5, 6, 7, 11, 14, 15, 17, 23, 24.
- 14.** ANRM. F. 733 (Dicasteria duhovnicească a exarhatului Moldovei, și Valahiei / rus. Духовная дикастерия Молдо-Влахийского экзархата), inv. 1, d. 4, 13, 34, 48, 74, 98, 102, 145, 163, 241, 273, 383, 411, 422, 446, 497, 512.
- 15.** ANRM. F. 1135 (Eparhia Chișinăului și Hotinului / rus. Кишиневско-Хотинская епископия), inv. 1, d. 28; inv. 3, d. 210.
- 16.** ANRM. F. 1246 (Blagocinul mănăstirilor și schiturilor arhimandritul Inochentie / rus. Благодичинный монастырей и скитов архимандрит Иннокентий), inv. 1, d. 7.
- 17.** ANRM. F. 1269 (Blagocinul mănăstirilor și schiturilor, egumenul Mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul Hariton / rus. Благодичинный монастырей и скитов, игумен монастыря Хырбовэц, архимандрит Харитон), inv. 1, d. 1, 2, 3, 4, 5.
- 18.** ANRM. F. 2119 (Mănăstirea Noul-Neamț [Chițcani]), inv. 1, d. 89, 134, 189, 200.
- 19.** BĂLAN, P. *Cetățile Sufletului. Mănăstiri și Schituri Basarabene*. Chișinău: ARC, 2002. 160 p.
- 20.** BERECHET, Șt. Document slav referitor la mănăstirea Căpriană, din 1688. In: *Luminătorul*. Chișinău, 1925, № 25, p. 47.
- 21.** BERECHET, Șt. Mănăstirea Căpriană. In: *CMISB*, an. II. 1928, pp. 89-108.
- 22.** BEȘLEAGĂ, V. *Cruci rasturnate de regim. Manastirea Raciula*. 1959. Chișinău: Prut Internațional, 2006. 328 p.
- 23.** BEZVICONI, Gh. *Mănăstirea Japca din județul Soroca*. București: Tipografia „Fântâna Darurilor”, 1942. 280 p.
- 24.** BRIHUNEȚ, M. Mănăstirea Călărășăuca. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 148-162.
- 25.** BRIHUNEȚ, M. Mănăstirea Cosăuți. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 245-256.
- 26.** BRIHUNEȚ, M. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 352-380.

27. BRIHUNEȚ, M. Mănăstirea Răciula. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 513-528.
28. BRIHUNEȚ, M. Valorificare tezaurului bisericilor și al mănăstirilor din Moldova. Cazul bibliotecii mănăstirii Hârbovăț. In: *Akademios*. Chișinău, 2012, nr. 14, pp. 157-164.
29. BUBULICI, V. Onilă M. Mănăstirea Curchi. Istoricul și rezultatul cercetărilor arheologice de salvare din anul 2006. In: *Tyragetia*. Chișinău, 2007, nr. 1, pp. 165-188.
30. BULAT, T. Acte basarabene 1786-1840. In: *AB*, 1932, nr. 1, p. 56-69.
31. BULAT, T. Acte privitoare la Mănăstirea Hâncu. In: *AB*, 1930, nr. 1, p. 93-110.
32. CANDU, T. Aspecte privind istoria monahismului din Basarabia în sec. XIX. Testamentul arhimandritului Chiril, starețul mănăstirii Curchi și executarea prevederilor sale. In: *Studii de arhondologie și genealogie*. Vol. I. Chișinău, 2014, p. 53-66.
33. CANDU, T. Aspecte privind viața monahală în Basarabia la începutul secolului XX. Raportul arhimandritului Teognost (Donos) din 1908. In: *Buletin științific al tinerilor istorici*. Vol. II. Chișinău, 2013, p. 101-112.
34. CANDU, T. *Biserica din Țara Moldovei din a două jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Teza de doctor în științe istorice*. Chișinău, 2009. 182 p.
35. CANDU, T. Schimbul de moșii dintre mănăstirea Ioan Gură de Aur din Iași cu neamurile Tomuleț și Leon. In: *Lăpușna. Studii istorico-arheologice*. Chișinău, 2015, pp. 147-154
36. CANTEMIR, D. *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*. Studiu introductiv, note și comentarii de Andrei și Valentina Eșanu. Traducere din limba latină de Dan Slușanschi. București: ICR, 2007. 542 p.
37. CEMÂRTAN, R., OLARU-CEMÂRTAN V. Mănăstirea Pripiceni – Curchi. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 506-512.
38. CERETEU, I. *Cartea românească veche în Estul Moldovei (sec. XVI-XIX). Teza de doctor habilitat în istorie*. Chișinău, 2018. 307 p.
39. CERETEU, I. Mănăstirea Vărzărești. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 618-626.
40. CERNOVEAC, M. Scurt istoric și rolul mănăstirii Noul-Neamț în tradiția monastică din Moldova. In: *Pergament*. Chișinău, 2006, nr. 9, pp. 102-108.

41. CERNOVEAC, M. *Tradiții muzicale ale mănăstirii Noul Neamț*. Chișinău: AȘM, 2004. 240 p.
42. CIOBANU, Șt. Biserici vechi din Basarabia. In: *CMISB*, vol. II. 1924, pp. 1-70.
43. CIOBANU, Șt. Mănăstirea Țigănești. In: *CMISB*, vol. III. Chișinău, 1931, pp. 3-18
44. CIOBANU, T. *Mănăstirea Pripiceni – Curchi*. Chișinău: Cu drag, 2011. 90 p.
45. CIOCANU, S. Schitul Cereșnovăț. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, p. 655.
46. CIOCANU, S. Schitul Mana. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 648-649.
47. CIOCANU, S. Schitul Peciște/Fântâna Doamnei. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, p. 649.
48. CIOCANU, S. Mănăstirea de pe Vișnevăț și Căpriană - așezăminte monastice distincte. Poiene și prisăci. In: *Tyragetia*, serie nouă, vol. I [XVI], nr. 2, Istorie. Muzeologie Chișinău, 2007, pp. 31-43.
49. CIOCANU, S. Mănăstirea Horodiște de lângă satul Țipova considerațiuni privind devenirea ei istorică. In: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologice, fascicula Etnografie și Muzeologie*, serie nouă, vol. 3 (16), Chișinău, 2005, pp. 24-48.
50. CIOCANU, S. Theodor Sabău – ctitor al Mănăstirii Curchi din județul Orhei. In: *Arta* 98. Chișinău, 1998, pp. 55-61.
51. CONDRATICOVA, L. *Bocancea. Mănăstire de călugări, cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel*. Chișinău: s.n., 2014. 180 p.
52. CONDRATICOVA, L. Mănăstirea Bocancea. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 136-147.
53. CONDRATICOVA, L. Mănăstirea Hirova. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 406-427.
54. CONDRATICOVA, L. Mănăstirea Tabăra. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 577-596.
55. CONSTANTINESCU-IAȘI, P. Manuscrisele de la Mănăstirea Noul Neamț. In: *VB*, an. II. 1933, nr. 2, p. 43-47.
56. DANILOV, M. *Cenzura sinodală și cartea religioasă în Basarabia. 1812–1918 (între tradiție și politica țaristă)*. Chișinău: Tyragetia. 2007. 264 p.

57. DEMCENCO, N. Mănăstirea Noul-Neamț. In: *Tyragetia*. Chișinău, 1998, nr. 6-7, pp. 243-253.
58. *Documente privitoare la istoria Episcopiei Hușilor (1763-1813)* editate de T. Candu. In: Ștefan Plugaru, Teodor Candu, Episcopia Hușilor și Basarabia (1598-1949). Iași, 2009, p.191-348.
59. DONȚU, D. *Mănăstirea Răciula*. Chișinău: Sirius, 2005. 34 p.
60. EȘANU, A., EȘANU, V. Istoriografie ecleziastică din Basarabia /RSS Moldovenească / Republica Moldova (sec. XIX – începutul sec. XXI). In: *RIM*. 2011, nr. 3-4, pp. 17-43.
61. EȘANU, A., EȘANU, V. Mănăstiri și centre religioase din Basarabia / RSS Moldovenească / Republica Moldova (sec. XIX – începutul sec. XXI). Aspect istoriografic. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 14-28.
62. EȘANU, A., EȘANU, V. Mănăstirea Căpriană. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 163-219.
63. EȘANU, A., EȘANU, V. Originea și evoluția monahismului în lemea creștină. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 29-43.
64. EȘANU, A., EȘANU, V., FUȘTEI, N. *Trecut și prezent la Mănăstirea Căpriană din Basarabia*. Căpriană: Ed. Paris, 1997. 34 p.
65. FUȘTEI, N. Atitudinea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni față de unele fenomene negative din viața societății și a bisericii în perioada exarhatului Moldovei, Valahiei și Basarabiei (1808-1812). In: *Tyragetia*. Chișinău, 2012, nr. 2(21), pp. 137-147.
66. GHIMPU, V. *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia*. Chișinău: Biblioteca „Tyragetia”, 2000. 220 p.
67. GOLUB, V. *Mănăstirea Curchi*. Orhei: S. n., 2000. 143 p.
68. ILVIȚCHI, L. *Mănăstirile și schiturile din Basarabia*. Chișinău: Museum, 1999. 148 p.
69. IERACLIE, protosinghel. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Luminătorul*. Chișinău, 1942, nr. 9-10, pp. 582-585.
70. IRONIM, ieromonah. *Istoricul Sfintei mănăstiri Noul-Neamț din județul Tighina*. Chișinău: Cartea românească, 1926. 41 p.
71. LAIU, E. Documente de la mănăstirea Dobrușa. In: *Luminătorul*. Chișinău, 1926, № 1, p. 22-27.
72. *Locașuri sfinte din Basarabia*. Chișinău: Alfa și Omega, 2001. 288 p.

73. LOVIN, G. Acte de la mănăstirea Dobrușa (jud. Soroca). In: *AB*, 1929, nr. 4, pp. 90-99; 1930, nr. 1, pp. 111-117.
74. *Mănăstirea Căpriană (sec. XV–XX). Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale*. Alc. A. Eșanu, V. Eșanu, N. Fuștei, etc. Chișinău: Pontos, 2003. 564 p.
75. *Mănăstirea Căpriană cu Schitul ei Condrița (secolele XV–XXI): Studii, documente și materiale* / Andrei Eșanu, Gheorghe Postică, Valentina Pelin [et al.]; coord.: Andrei Eșanu, Gheorghe Postică. Chișinău: Cartdidact, 2019. 640 p.
76. *Mănăstirea Căpriană*. Bibliografie. Alcătuitori: D. Caitaz, V. Eșanu. Chișinău: BNRM, 2003. 48 p.
77. *Mănăstirea Curchi*. Bibliografie. Alcătuitor: E. Crudu. Chișinău: Pontos, 2009. 72 p.
78. *Mănăstirea de Maici „Adormirea Maicii Domnului”. Cușelăuca, Șoldănești. Mănăstirea Cușelăuca*: [S. n.], 2011. 24 p.
79. *Mănăstirea de Maici Înălțarea Domnului din Japca*. [f. a.]
80. *Mănăstirea Pripiceni-Curchi / Монастырь Припичень-Куркь*. Alcăt. Tudor Ciobanu, Roman Grigoriță. Chișinău, 2011. 90 p.
81. *Mănăstiri Basarabene*. Red. resp. T. Țopa, V. Trofăilă. Chișinău: Universul, 1995. 272 p.
82. *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Studii enciclopedice*. Coord. A. Eșanu. Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2013. 799 p.
83. MICȘUNESCU, D. *Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene*. București: Universul, 1937. 130 p.
84. MIHAIL, P. Înfățișări de viață culturală românească la mănăstirea Noul Neamț din Basarabia. In: *VB*, an. IV, 1935, nr. 11-12, pp. 53-60.
85. MIHAIL, P. *Legături cărturărești dintre Mitropolia Moldovei și Mănăstirea Noul-Neamț*. Extras din revista „Luminătorul”. Chișinău, 1939, nr. 5-6. 14 p.
86. MIHAIL, P. Mănăstirea Căpriană, centru de sprijin al revoluționarilor bulgari, în secolul al XIXlea. In: *VB*, an. VII, 1938, nr. 1-2, pp. 61-62.
87. MIHAIL, P. Figuri monahale din Basarabia. Călugărul zugraf Ioasaf Berghie, de la mănăstire Noul Neamț). In: *Luminătorul*. Chișinău, 1921, nr. 5, pp. 314-318.
88. NEGREI, I. Mănăstirea Curchi. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 257-282.

- 89.** NICA, A. *Monahismul în Basarabia 1812–1918*. Bălți: Tipografia eparhială, 1940. 36 p.
- 90.** OLARU-CEMÂRTAN, O. Mănăstirea Cușelăuca. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 283-290.
- 91.** ONICOV, E. Reflecții istoriografice asupra istoriei vieții monahale din Basarabia. In: *Studia Universitatis: Seria Științe umanistice*. Chișinău, 2009, Nr. 10, pp. 29-34.
- 92.** ONILĂ, M. Satele din județele Lăpușna, Orhei și Soroca care au fost închinat mănăstirilor (sec. XV-XVII). In: *Tyragetia*. Chișinău, 1992, nr. 1, pp. 152-160.
- 93.** PARHOMOVICI, I. Câteva date noi privitoare la moșiile mănăstirilor, așa-numite închinat, din Basarabia. In: *RSIABC*, vol. XIII. Chișinău, 1921, pp. 33-41.
- 94.** PARHOMOVICI, I. Episcopul Iacov al Chișinăului (1898-1904). In: *RSIABC*, vol XVIII, Chișinău, 1928, pp. 7-128.
- 95.** PARHOMOVICI, I. Episcopul Isaachie și activitatea sa în eparhia Chișinăului. In: *RSIABC*. 1927, nr. 12, p. 1-58.
- 96.** PARHOMOVICI, I. Episcopul Vladimir al Chișinăului (1904-1908). In: *RSIABC*. vol XVIII, Chișinău, 1928, pp. 129-244.
- 97.** PASCAL, A. Documentele mănăstirii *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul* din Hotin. In: *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, p. 133-161.
- 98.** PELIN, V. Documente inedite cu privire la moșiile mănăstirii Neamț în Basarabia (sec. XVII-XVIII). In: *Pergament*. Chișinău, 1999, vol. II, pp. 157-182.
- 99.** PELIN, V. Manuscrise și activități culturale la Mănăstirea Dobrușa (sec. XVIII–XIX). In: *Revista de Istorie a Moldovei*. Chișinău, 2007, nr. 2, p. 3-14.
- 100.** POPOVICI, Andronic, arhimandrit. *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neamț și Secu*. Vol.1-4. Editor: Ion Gumenâi; studiu introductiv: Pr. Dormidont Bădărău, Ion Gumenâi. Chișinău: Lexon-Prim, 2016-2020.
- 101.** POPOVSCHI, N. *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău: Cartea moldovenească, 1931. 511 p.
- 102.** POSTICĂ, Gh. *Mănăstirea Căpriana de la întemeiere până în zilele noastre*. Chișinău: ULIM, 2000. 78 p.
- 103.** POSTICĂ, Gh., CONSTANTINESCU, N. *Căpriana – repere istorico-arheologice*. Chișinău: Știința, 1996. 110 p.

- 104.** POȘTARENCU, D. *Mănăstirea Noul Neamț*. Chișinău: Universitas. 1994. 66 p.
- 105.** PROȚENCO, A. *Istoria Schitului Rudi* In: *RSIABC*. Vol. XVI. Chișinău, 1925, pp. 1-17.
- 106.** PUIU, V. *Din istoria vieții monahale*. București: Ateliere grafice SOCEC, 1911. 116 p.;
- 107.** PUIU, V. *Mănăstirile din Basarabia*. Chișinău: Tipografia de Editură Națională „Luceafărul”, 1919. 95 p.
- 108.** RAȘCU, Gh. Cutreierând principalele mănăstiri din Basarabia. In: *Luminătorul*. Chișinău, 1921, nr. 11-12, pp. 16-28, 1922, nr. 2, pp. 28-35.
- 109.** SAVA, A. Mănăstirea Hârbovățul (1730-1816), ctitori, egumeni și documente. In: *RSIABC*. Vol. XXIV. Chișinău, 1934, pp. 322-360.
- 110.** SCUTARU, S. *Biserica ortodoxă din Basarabia între 1882-1918. Teza de doctor în științe istorie*. Chișinău, 2010. 213 p.
- 111.** SCUTARU, S. Organizarea administrativă a Eparhiei Chișinăului și Hotinului (sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea). In: *Studia Universitatis: Seria Științe umanistice*. Chișinău, 2009, Nr. 4, pp. 33-39.
- 112.** SIMIONESCU, I. Mănăstirea Dobrușa. In: *EH*, Bălți, 1928, nr. 17, pp. 151-155.
- 113.** SIMIONESCU, I. Mănăstirea Japca. In: *EH*, Bălți, 1928, nr. 15-16, pp. 131-135.
- 114.** ȘALARI, M. Aspecte ale organizării vieții monahale în timpul Exarhului moldo-valah Gavriil Bănulescu-Bodoni (anii 1808-1812). In: *Akademios. Revista de știință, inovare, cultură și artă*. Chișinău, 2020, nr. 2, pp. 92-95.
- 115.** ȘALARI, M. Din istoria vieții monahale în Basarabia (prima jumătatea a sec. XIX). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXVII, Chișinău, 2020, pp. 129-136.
- 116.** ȘALARI, M. Documente din arhivele de stat a Rusiei ca surse de studiere a istoriei bisericii ortodoxe din Basarabia (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). In: *Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*. Vol. II. Chișinău, 2017, pp. 64-67.
- 117.** ȘALARI, M. Locul și rolul mănăstirilor în viața socială și culturală a Basarabiei (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXVIII, Chișinău, 2020, pp. 109-116.
- 118.** TENTIUC, I. Contribuții la istorie mănăstirii Hâncu. In: *Tyragetia*. Chișinău, 2003, vol. XII, pp. 145-154.

- 119.** TENTIUC, I. Repere istoriografice privind originea mănăstirii Hâncu. In: *Tyragetia*. Chișinău, 2002, vol. XI, pp. 99-106;
- 120.** TOMESCU, C. Acte de la Mănăstirea Curchi (jud. Orhei). In: *AB*, 1929, nr. 3, pp. 98-114.
- 121.** TOMESCU, C. Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial – Chișinău. In: *AB*, 1933, nr. 1, pp. 15-27; 1935, nr. 2, pp. 117-144.
- 122.** TOMESCU, C. Însemnări pe cărțile Mănăstirii Dobrușa (Soroca). In: *AB*, 1929, nr. 1, pp. 59-61.
- 123.** TOMESCU, C. Mănăstirile și schiturile din Eparhia Chișinăului și Hotinului. In: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului*. Chișinău, 1922, pp. 1-10.
- 124.** TOMESCU, C. Tablou de mănăstiri și schituri din Moldova și cu arătarea moșiilor ce aveau în 1812, In: *RSIABC*, vol. XXIII, 1933, pp. 311-326.
- 125.** TOMULEȚ, V. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni*. Chișinău: Lexon-Prim, 2014. 672 p.
- 126.** TOMULEȚ, V. Litigiul dintre mănăstirea Ioan Gură de Aur și neamurile Tomuleț și Leon cu privire la schimbul moșiilor. In: *Lăpușna. Studii istorico-arheologice*. Chișinău, 2015, pp. 155-160.
- 127.** TOMULEȚ, V. Litigiile funciare între mănăstirile închinat din Moldova și moșierii din Basarabia după primele decenii după anexare (Cazul tranzacției încheiate de moșierii Leon și Tomuleț cu mănăstirea Sfântul Ioan Zlatoust din Iași). In: *Historia et magistra vitae. Civilizație, valori, paradigme, personalități. In onorem: profesor Ion Eremia*. Chișinău, 2019, pp. 342-362.
- 128.** TROFAILA, V. *Mănăstirea de Maici Adormirea Măicii Domnului din Calarașovca*. Chișinău: Vast-M, 2005. 48 p.
- 129.** ȚIGANCO, N. *Mănăstirea Rughi*. Chișinău, 1928. 16 p.
- 130.** ȚURCANU, E. Problema mănăstirilor închinat în cadrul comisiei europene (1858). In: *Cugetul*. Chișinău, 2000, nr. 2, pp. 10-14
- 131.** ȚURCANU, I. Scurt istoric al închiderii mănăstirii Noul-Neamț. In: *Cugetul*, 2002, nr. 3-4, pp. 93-95
- 132.** VARTA, T. Evoluția sistemului de arendă a domeniilor basarabene ale mănăstirilor închinat (1812-1917). In: *RIM*. 2000, nr. 3-4, pp. 96-103
- 133.** XENOFONTOV, I. *Complexul monahal Japca. Istorie și spiritualitate*. Iași: Lumen, 2015. 487 p.

- 134.** XENOFONTOV, I. Mănăstirea Japca. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 441-468.
- 135.** XENOFONTOV, I., EȘANU, A. Mănăstirea Saharna. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Chișinău, 2013, pp. 541-556.
- 136.** ZUBCO, A. Situația în secolul al XIX al mănăstirilor închinete din Basarabia. In: *Sud-Estul și Contextul European*. București, 1997, pp. 25-33
- 137.** Архимандрит Гурий. In: *Сфатул Цэрий*. Chișinău, 1918, 12 iulie.
- 138.** Бессарабия: Географический, исторический, статистический, экономический, этнографической, литературный и справочный сборник. С 224 иллюстрациями, портретами и картой Бессарабской губернии. Издание газеты «Бессарабец». Sub redacția lui A.P. Crușevan. Moscova: Tipografia lui A.V. Vasiliev, 1903. 520 p.
- 139.** Бессарабский календарь. Ежегодник. Кишинев: Бессарабская жизнь, 1910. 447 p.
- 140.** ВЛАДИМИР, иеромонах. Слово в день введения во Храм Пресвятой Богородицы. In: *КЕВ*, 1894, № 23, pp. 708-712.
- 141.** Высочайшие награды. In: *КЕВ*, 1916, nr. 1-2, p. 3.
- 142.** Высочайшие повеления In: *КЕВ*, 1869, nr. 11, pp. 72-73.
- 143.** ГАНИЦКИЙ, М. Архимандрит Нафанаил (Данилевский) [Некролог]. In: *КЕВ*, 1883, nr. 20, pp. 703-706.
- 144.** ГАНИЦКИЙ, М. Древнее славянское Евангелие в Киприянском монастыре. In: *КЕВ*, 1880, nr. 24, pp. 1119-1122.
- 145.** ГАНИЦКИЙ, М. Монастыри в Бессарабии. In: *КЕВ*, 1883, nr. 16, pp. 530-552.
- 146.** ГАНИЦКИЙ, М. Рукописи и старопечатные книги в Кондрицком ските. In: *КЕВ*, 1874, nr. 22, pp. 840-851; 1875, nr. 22, pp. 823-830.
- 147.** ГАНИЦКИЙ, М. Сахарнянский монастырь. In: *КЕВ*, 1873, № 6, с. 261-268; № 7, pp. 319-329.
- 148.** ГАНИЦКИЙ, М. Старопечатные книги и рукописи в Ново-Нямецком монастыре. In: *КЕВ*, 1880, nr. 20, pp. 996-1003; nr. 21, pp. 1050-1059; nr. 22, pp. 1094-1099.
- 149.** ГАНИЦКИЙ, М. Шабский Вознесенский монастырь. In: *КЕВ*, 1876, № 18, pp. 641-660, № 20, pp. 754-762, № 23, pp. 914-921.

- 150.** ГАОО. Ф. 1 (Управление новороссийского и бессарабского генерал-губернатора), inv. 1, d. 3; inv. 6a, d. 3.
- 151.** ГАРУСОВА, О. Платоновский приют. К истории благотворительности в Бессарабии в годы Первой мировой войны. In: *Руссин*. Кишинев, 2016, nr. 3, pp. 232-246.
- 152.** ГЕРАСИМ, игумен. Историко-статистическое описание Гиржавского монастыря. In: *КЕВ*, 1875, nr. 5, pp. 205-214, nr. 6, pp. 239-249, nr. 7, pp. 283-292.
- 153.** ГРИМАЛЬСКИЙ, Р. Посещение Преосвященным Анастасием, архиепископом Кишиневским и Хотинским, приходов Сорокского уезда. In: *КЕВ*, 1916, nr. 9, pp. 189-195.
- 154.** ГРОСУ, Г. *История Ново-Нямецкого Свято-Вознесенского монастыря*. Кишинев, 1911. 160 p.
- 155.** ГУМА, В. Высокопреосвященный Анастасий на румынском фронте. In: *КЕВ*, 1917, nr. 8, pp. 118-128.
- 156.** ГУМА, В. Высокопреосвященный архиепископ Анастасий у больных и у иноков. In: *КЕВ*, 1917, nr. 21-22, pp. 426-428.
- 157.** ГУМА, В. *Обозрение Его Высокопреосвященством, Высокопреосвященнейшим Серафимом, архиепископом Кишиневским и Хотинским, приходов, церквей и монастырей Кишиневской епархии (Кишиневского, Бендерского, Оргеевского и Сорокского уездов) в 1913 году*. Chişinău, 1914. 100 p.
- 158.** ДУМИНИКА, Ив. Две български икони на русенския епископ Неофит в Бесарабия (1822–1827 г.). In: *България, Българите и Европа – мит, история, съвремие*. Т. VII. Велико Търново, 2014, pp. 95-101.
- 159.** ДУМИНИКА, Ив. Иностранное духовенство в Бессарабии первой половины XIX в.: Силистренский митрополит Анфим (1778–1836). In: *Русин.Международный исторический журнал*. Chişinău, 2013, nr. 4, pp. 53-64.
- 160.** Епархиальная хроника. In: *КЕВ*, 1906, nr. 4, p. 139; 1916, nr. 26, p. 504; nr. 32-33, p. 591; nr. 36, pp. 647-648; nr. 46, p. 784; 1916, nr. 31, pp. 658.
- 161.** ЗАЙЦЕВА, Д. А. Гербовецкая икона Божией Матери. In: *Православная энциклопедия*. Vol. XI. Moscova, 2006, pp. 192-193.
- 162.** Записка гласного А. М. Котруцы о правах Бессарабского земства на доходы с имений, состоявших до 9 марта 1873 года в распоряжении восточных монастырей. In: *Сборник*

Бессарабского Земства, издаваемый Бессарабскою Губернскою Земскою Управою. Кишинев, 1875, №. 2-3, pp. 444-516.

163. ЗАЩУК, А. Бессарабские монастыри и скиты. In: Защук А. *Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область.* СПб., 1862, pp. 197-237.

164. ЕГОРОВ, И. Пещерные храмы трех монастырей Кишиневской епархии: Жабского, Сахарнянского и Цыбовского. In: *ТБЦИАО.* 1918, Вып. 10, с. 11-20.

165. И. Г. Съезд настоятелей монастырей и скитов Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1906, кн. 5, pp. 167-170.

166. Иеромонах Игнатий: (Некролог). In: *КЕВ*, 1916, кн. 7, pp. 149-155.

167. Известия и заметки. In: *КЕВ*, 1906, кн. 8, pp. 283.

168. Имена пожертвователей в пользу Бельцкого духовного училища, сообщенных правлением означенного училища. In: *КЕВ*, 1870, кн. 2, р. 58.

169. Инструкции священникам и начальницам женских монастырей Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1911, кн. 18, pp. 128-132.

170. ИРИНЕЙ (Тафуня), иеромонах. *История Свято-Вознесенского Ново-Нямецкого Кицканского монастыря.* Кицканы: Преп. Паисий Величковский, 2002. 270 с.

171. КАЗАНАКЛИ, В. Паисий Величковский и его значение в истории православного монашества In: *КЕВ*, 1898. № 18, pp. 581-586; № 19, pp. 609-613; № 20, pp. 654-659; № 21, pp. 703-712; № 22, pp. 737-748; № 23, pp. 771-780; № 24, pp. 799-806.

172. КАЛЯНДЖИ, П. *Настоятел на Кипряновският манастиръ Козма Куцаровъ и неговите събрания.* Болград, 1870. 47 с.

173. КАПАНЖИ, С. Н. *Болгары и гагаузы Бессарабии в Первой мировой войне 1914-1918 гг.* Кишинев: Lехon-Prim, 2017. 636 р.

174. КОЗАК, В. Общее годичное собрание членов Кишиневского Православного Христо-Рождественского братства. In: *КЕВ*, 1906, кн. 4, pp. 128-133.

175. *Козма Куцаровъ и неговите събрания.* Болград, 1870. 47 р.

176. КУИА. F. 110 (Епископия Четатя-Албэ – Измаил), inv. 1, d. 90.

177. КУРДИНОВСКИЙ, В. Рукописная церковнославянская грамматика Гербовецкого монастыря Бессарабской губернии. In: *ТБЦИАО.* 1910, № 4, с. 1-32.

- 178.** ЛАШКОВ, Н., МУРАТОВА, О. Отчет о состоянии Бессарабского сиротского приюта для детей-сирот-воинов-героев Второй отечественной войны за 1916 г. (I-й год существования). In: *КЕВ*, 1917, нр. 18-19, pp. 1-20.
- 179.** МАКСИМИЛИАН, иеромонах. Синодик Шабского Вознесенского монастыря. In: *КЕВ*, 1872, № 13, pp. 392-412; № 14, pp. 440-446.
- 180.** МЕЛИНТИ, М. В. Гербовецкий в честь Успения Пресвятой Богородицы мужской монастырь. In: *Православная энциклопедия*. Vol. XI. Moscova, 2006, pp. 193-194.
- 181.** МИХАЛЕВИЧ, Е. «Нямецкая» чудотворная икона Божьей Матери. In: *КЕВ*, 1896, № 4, pp. 135-137.
- 182.** МУРЗАКЕВИЧ, Н. Вознесенский соборный храм в Ново-Нямецком монастыре. In: *ЗООИД*. Т. II. Одесса, 1848, pp. 482-485.
- 183.** МУРЗАКЕВИЧ, Н. Надпись на окладе Евангелия в монастыре Киприана. In: *ЗООИД*. Т. I. Одесса, 1844, pp. 288-291.
- 184.** МУРЗАКЕВИЧ, Н. Сведения о некоторых православных монастырях епархий Херсонской и Кишиневской. In: *ЗООИД*. Т. II. Одесса, 1848, pp. 302-329.
- 185.** Мурзакевич, Н. Сведения о некоторых православных монастырях. Киприянский Успенский мужеский монастырь. In: *ЗООИД*. Т. XI. Одесса, 1850, pp. 326-328.
- 186.** Награждение. In: *КЕВ*, 1916, нр. 51, p. 279.
- 187.** Назначения. In: *КЕВ*, 1916, нр. 51, p. 279.
- 188.** НАФАНАИЛ, архимандрит. *Несколько слов по поводу помещенного в Епархиальных ведомостях описания Гербовецкого монастыря*. In: *КЕВ*, 1874, нр. 17, p. 655-662, нр. 20, p. 758-763.
- 189.** НЕЛИДОВ, И. Грамота, данная монастырю Киприана в Бессарабии Антиохом Константином, воеводою Молдо-Влахийским в 1698 году. In: *ЗООИД*. Т. I. Одесса, 1844, pp. 349-350.
- 190.** Об устройстве церковно-приходских школ в имениях заграничных монастырей. In: *КЕВ*, 1887, нр. 23, pp. 895-898.
- 191.** Обращение преосвященного Серафима епископа Кишиневского и Хотинского к монашествующим Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1910, нр. 45, pp. 405-449.

- 192.** Объявление о пожертвованиях в пользу Православного миссионерского общества, поступивших в июне, июле и августе 1896 года. In: *KEB*, 1897, нр. 3, pp. 37-41.
- 193.** Определение Святейшего Синода. In: *KEB*, 1916, нр. 24, р. 113.
- 194.** Освящение храма в Бессарабском сиротском приюте. In: *KEB*, 1916, нр. 29, pp. 538-540.
- 195.** От Бессарабского Епархиального исполнительного комитета. In: *KEB*, 1917, нр. 20, pp. 1-80.
- 196.** От Епархиального училищного совета. In: *KEB*, 1888, нр. 4, р. 132.
- 197.** От Кишиневской духовной консистории. In: *KEB*, 1912, нр. 46, pp. 376-377.
- 198.** От Святейшего Синода. In: *KEB*, 1868, нр. 14, pp. 150-151.
- 199.** Отношение на имя Его Высокопреосвященства Анастасия, Архиепископа Кишиневского и Хотинского. In: *KEB*, 1917, нр. 18-19, pp. 99-101.
- 200.** Отчет Духовного комитета по приходу денежных пожертвований на Сиротский приют за время с 28 сентября по 1 декабря 1915 г. In: *KEB*, 1916, нр. 26, pp. 1-14.
- 201.** Отчет Духовного комитета по сбору вещевых пожертвований. In: *KEB*, 1916, нр. 15-16, pp. 49-60.
- 202.** Отчет Кишиневского епархиального комитета Православного миссионерского общества за 1905 год. In: *KEB*, 1906, нр. 4, pp. 1-12.
- 203.** Отчет о деятельности Кишиневского отделения императорского православного палестинского общества за 1915 год. In: *KEB*, 1916, нр. 42, р. 3.
- 204.** Отчет о приходе вещевых пожертвований на Духовный комитет. In: *KEB*, 1916, нр. 39, pp. 1-32.
- 205.** Отчет по сбору пожертвований на Бессарабский сиротский приют с 4 января по 24 сентября 1916 г. In: *KEB*, 1917, нр. 8, pp. 1-8.
- 206.** Отчет по сбору пожертвований на Духовный комитет. In: *KEB*, 1916, нр. 12, pp. 1-16.
- 207.** ПАВЕЛ, архиепископ Кишиневский и Хотинский. Слово при освещении Крестовоздвиженского собора в Ново-Нямецком монастыре. In: *KEB*, 1878, № 23, pp. 939-951.
- 208.** ПАРФЕНТЬЕВ, К. Подготовительная работа по устройству епархиальной типографии в Кишиневе. In: *KEB*, 1906, нр. 7, pp. 228-230.
- 209.** ПАРФЕНТЬЕВ, К. Об епархиальном банке и других нуждах Кишиневской епархии. In: *KEB*, 1916, нр. 31, pp. 1-125.

- 210.** ПАРХОМОВИЧ, И. Архипасторское служение архиепископа Неофита бывшего Кишиневского и Хотинского. In: *ТБЦИАО*, 12-й выпуск, 1920, pp. 1-165.
- 211.** ПАРХОМОВИЧ, И. Высокопреосвященный Антоний, архиепископ Кишиневский и Хотинский. In: *КЕВ*, 1911, nr. 11, pp. 723-734.
- 212.** ПАРХОМОВИЧ, И. Деятельность архиепископа Павла в период управления им Кишиневской Епархии. In: *ТБЦИАО*, VII-й выпуск. Кишинев, 1912, pp. 1-320.
- 213.** ПАРХОМОВИЧ, И. Краткий исторический очерк архипастырской деятельности в Бессарабии Высокопреосвященного Павла, архиепископа Кишиневского и Хотинского, с 1871 по 1881 г. In: *КЕВ*, 1882, nr. 7, pp. 408-422.
- 214.** ПАРХОМОВИЧ, И. Краткий очерк жизни и деятельности Высокопреосвященного Серафима (Чичагова), Архиепископа Кишиневского и Хотинского. In: *ТБЦИАО*, VIII-й выпуск, 1913, pp. 1-294.
- 215.** ПАРХОМОВИЧ, И. М. Несколько данных об имениях в Бессарабии, именующихся преклоненными святым местам на Востоке. In: *ТБЦИАО*, VII-й выпуск, юбилейный. 1812-1912. Кишинев, 1912, pp. 216-217.
- 216.** ПОСТОЛАКИ, А. Освящение кладбищенской церкви в г. Сороках. In: *КЕВ*, 1916, nr. 50, pp. 829-833.
- 217.** ПОСТОЛАКИ, А. Освящение новой церкви при Каларашевском монастыре Сорокского уезда. In: *КЕВ*, 1912, nr. 46, pp. 1361-1365.
- 218.** ПУРИШКЕВИЧ, М. И. Материалы, собранные гласным Бессарабского Губернского Земства о землях, находившихся в Бессарабской губернии, имеющих преклонными святым местам на Востоке. În 4 părți. Partea 1, 1910. 342 p., Partea 2, 1910. 751 p., Partea 3, 1911. 243 p., Partea 4, 1912. 298 p.
- 219.** Р. Из церковно-общественной жизни. In: *КЕВ*, 1916, nr. 13, pp. 275-281.
- 220.** Распоряжения Епархиального начальства. In: *КЕВ*, 1868, nr. 1, p. 5; nr. 5-6, p. 46; 1869, nr. 5-6, p. 45; nr. 19, pp. 159-160; 1870, nr. 1, pp. 3-4; nr. 5, p. 66; nr. 7 p. 87; nr. 11, pp. 344-345; 1871, nr. 16, p. 198; 1883, nr. 19, p. 164; 1888, nr. 1, p. 1-2; nr. 2, p. 51.; nr. 3, pp. 91-92; nr. 4, p. 131; 1900, nr. 10, pp. 191-194; 1901, nr. 9, p. 17; nr. 22, p. 640; 1906, nr. 1, p. 9.
- 221.** Распоряжения Святейшего Синода. In: *КЕВ*, 1868, nr. 19, pp. 215-218; 1870, nr. 12, p. 359.

- 222.** Ректор Кишиневской духовной семинарии Архимандрит Тихон Солнцев и его записки о Бессарабских монастырях (1849-1859 гг.). In: *КЕВ*, 1909, № 43-44, pp. 1749-1770.
- 223.** РГИА. Ф. 796 (*Канцелярия Синода*), inv. 2, d. 5170, inv. 92, d. 955, inv. 93, d. 942, inv. 96, d. 597.
- 224.** СЕРАФИМ, архимандрит. Описание Гербовецкого монастыря, состоящего в Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1874, nr. 11, pp. 420-427, nr. 12, pp. 454-464, nr. 14, pp. 520-535, nr. 16, pp. 580-592.
- 225.** СИЛИН, А. Димитрий, архиепископ Кишиневский и Хотинский. In: *КЕВ*, 1867, nr. 2, pp. 46-51.
- 226.** СОДОЛЬ, В. А. *Монастыри Советской Молдавии: взаимоотношения с государством и хозяйственная деятельность (1944-1962)*. Тирасполь: Издательство «Stratum plus» Р.Р., 2015. 256 p.
- 227.** Список лиц, сделавших пожертвования в пользу училища девиц духовного звания в течении 1867 года. In: *КЕВ*, 1868, nr. 15, pp. 172-173.
- 228.** СТАДНИЦКИЙ, А. Архимандрит Андроник, игумен Новонямецкого монастыря в Бессарабии. In: *КЕВ*, 1894, № 17, pp. 503-512; № 18, pp. 547-551.
- 229.** СТАДНИЦКИЙ, А. Архимандрит Антим, игумен Киприанского монастыря (1805-1811). In: *КЕВ*, 1892, nr. 5, pp. 106-114.
- 230.** СТАДНИЦКИЙ, А. *Гавриил Банулеско-Бодони, Экзарх Молдо-влахийский (1808-1812) и Митрополит Кишиневский (1813-1821)*. Кишинев, 1894. 374 p.
- 231.** СТАДНИЦКИЙ, А. Материалы для истории Киприанского монастыря. In: *КЕВ*, 1892, nr. 6, pp. 129-135; nr. 7, pp. 151-160.
- 232.** Указ из Святейшего Правительственного Синода. In: *КЕВ*, 1911, nr. 18, p. 124.
- 233.** ФЛОРИНСКИЙ, Н. *Жизнь и деятельность митрополита Гавриила Банулеску-Бодони*. Кишинев: Парагон, 2013. 198 p.
- 234.** ХАДЖИНИКОЛОВА, Е. Киприанский манастир в Бесарабия и дейността на Натанаил, митрополит Охридски и Пловдивски, в Добровецкия манастир, Молдова (1838–1869) In: *Буджак: от прошлого к настоящему (Сборник статей к 80-летию Ивана Федоровича Грека)*. Chişinău, 2019, pp. 258-269.

- 235.** ХАДЖИНИКОЛОВА, Е. Киприянският манастир в Бесарабия и църковно-просветните борби на македонските българи (30–50-те години на XIX век). In: *Молдовско-български връзки: история и култура = Relațiile moldo-bulgare: istorie și cultură*. Chișinău, 2016, pp. 145-159.
- 236.** ХАЛИППА, И. Н. Очерк истории народного образования в Бессарабии в первой половине XIX века. In: *ТБУАК*, том 2. Кишинев, 1902, pp. 119-180.
- 237.** ЦВИРКУН, В. И. Материалы по истории Кишиневской епархии первой половины XIX века. In: *Stratum plus*. Chișinău, 2001-2006, pp. 429-436.
- 238.** ЧАКИР, М. Измаильская крепостная Крестовоздвиженская церковь. In: *ТБЦИАО*, вып. 10, 1918, pp. 28-36.
- 239.** ЧАЩИНА, Л. Ф. Ново-Нямецкий Свято-Вознесенский монастырь как памятник полиэтнической культуры в Молдове. În: *Вестник Славянского Университета*. Выпуск 19, Кишинэу, 2011, pp. 165-184.
- 240.** Чевствование Высокопреосвященнейшего Платона по случаю назначения его на Кафедру Экзарха Грузии. In: *КЕВ*, 1916, нг. 1-2, pp. 4-45.
- 241.** ЧЕРВЕНКОВ, Н. Киприянският манастир и Българското възраждане In: *Арnaudов сборник. В чест на акад. М. Арnaudов. Юбилеен сборник*. Кн. 5. Ресе, 2008, pp. 96-101.
- 242.** ЧУДЕЦКИЙ, П. Из монастырских документов. In: *КЕВ*, 1882, нг. 2, pp. 87-117; нг. 3, pp. 156-182.
- 243.** ЧУТКО, Д. К. Хушская епархия: каноническая территория и владения в конце XVI – начале XIX в. In: *Русин. Международният исторически журнал*. Кишинев, 2013, нг. 4, pp. 181-189.
- 244.** ЩЕГЛОВ, Д. В. Измаильские монастыри. In: *ТБГУАК*, том II. Кишинев, 1902, pp. 215-225.
- 245.** ЩЕГЛОВ, Д. В. Материалы для истории Гинкульского монастыря In: *КЕВ*, 1900, нг. 10, pp. 260-272.
- 246.** ЩЕГЛОВ, Д. В. О монастырских имениях в Бессарабии, принадлежащих заграничным восточным монастырям. In: *КЕВ*, 1890, нг.4, pp. 152-161; нг. 5, pp. 215-227; нг. 6, pp. 265-269; нг.7, pp. 307-314.
- 247.** ЩЕГЛОВ, Д. В. Об упраздненных монастырях Бессарабии. In: *КЕВ*, 1898, нг. 16, pp. 506-515, нг. 17, p. 547-556.

- 248.** *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Т. XXVII. Рабочая книжка – Резолюция. СПб.: Семеновская Типо-литография И. А. Ефрона, 1899. 480 с.
- 249.** ЯНОВСКИЙ, А. О церковно-приходских школах при монастырях Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1895, nr. 14-15, pp. 503-507.
- 250.** ЯЦИМИРСКИЙ, А. *Славянские рукописи Нямецкого монастыря в Румынии*. Москва: Типография Г. Лисснера и А. Гешера, 1898. 109 р.

ANEXE

Tabelul 1. Inventar cu privire la numărul mănăstirilor și schiturilor și al călugărilor din Eparhia Chișinăului în anul 1817

nr .	Mănăstiri și schituri	Arhimand riți	Egume ni	Diriguitori (nacealnici)		Ieromon ahi	Ierodia- coni	Mona hi	Tot al
				Ieromona hi	Mona hi				
Mănăstiri									
1	Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului – Căpriana ¹¹	1 ¹²	–	–	–	–	1	8	19
2	Mănăstirea Nașterea Maicii Domnului – Curchi	1	–	–	–	11	4	45	61
3	Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului – Hârbovăț	1	–	–	–	3	1	10	15
4	Mănăstirea Sf. Nicolae – Saharna	–	1	–	–	4	1	16	22
5	Mănăstirea Nașterea Maicii Domnului – Cosăuți	–	1	–	–	4	1	6	12
6	Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului – Călărășeuca	–	1	–	–	3	–	8	12
7	Mănăstirea Sf. Nicolae – Dobrușa	1	–	–	–	7	2	63	73
8	Mănăstirea Înălțarea Sfintei Cruci – Japca	1	–	–	–	2	–	6	9
9	Mănăstirea Sf. Treime – Hâncu	–	1	–	–	5	–	18	24

¹¹ Conform deciziei sinodale, adoptată la 21 august 1813, a fost atribuită Casei Arhieresti pentru întreținere.

¹² Econom.

10	Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului – Hârjauca	–	1	–	–	4	1	13	19
11	Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului – Horodiște	–	1	–	–	3	1	8	13
12	Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului – Frumușica	–	1	–	–	3	–	14	18
Schituri de călugări									
1	Schitul Sf. Treime – Rudi	–	–	1	–	–	1	1	3
2	Schitul Sf. Nicolae – Soroca	–	–	1	–	3	–	3	7
3	Schitul Sf. Nicolae – Lomanova	–	–	1	–	–	–	5	6
4	Schitul Sf. Treime – Hitici	–	–	1	–	2	–	7	10
5	SchitulAdormi rea Maicii Domnului – Țigănești	–	–	1	–	3	1	13	18
6	Schitul Sf. Gheorghe – Suruceni	–	–	1	–	–	–	3	4
7	Schitul Sf. Nicolae – Condrița	–	–	1	–	4	–	9	14
	Total	5	7	7	–	61	14	256	350
Schituri de maici									
							Diriguito are	Maici	Tota l

1	Schitul Sf. Dumitru – Vărzărești						1	20	21
2	Schitul Adormirea Maicii Domnului – Tabăra						1	45	46
3	Schitul Nașterea Maicii Domnului – Răciula						1	60	61
4	Schitul Sf. Nicolae – Hirova						1	48	49
5	Schitul Nașterea Maicii Domnului – Rezina						1	22	23
6	Schitul Adormirea Maicii Domnului – Coșelăuca						1	24	25
7	Schitul Buna vestire – Calatura (Cărătura)						1	36	37
	Total						7	255	269

(Sursa: ANRM.F. 205, inv. 1, d. 1611, ff. 14 verso -16)

Tabelul 2. Inventar cu privire la numărul călugărilor și al novicilor de la mănăstirile din Eparhia Chișinăului în anul 1851

Componența personalului scriptic (din statele de funcții)					Personalul nescriptic (din afara statelor de funcții)		
Egumeni	Ieromonahi	Monahi	Novici	În total	Ieromonahi	Monahi	În total
Mănăstirea Hâncu							
1	5	2	6	12	1	4	5
Mănăstirea Căpriană							
1	5	2	10	17	–	–	–
Schitul Condrîța							
–	2	–	1	3	–	–	–
Schitul Suruceni							
1	2	2	7	12	1	–	1

Schitul Vărzărești							
1 ¹³	–	15	14	30	–	–	–

(Sursa: ANRM.F. 628, inv. 1, d. 7, ff. 11 verso, 19 verso, 23 verso, 30, 40 verso)

Tabelul 3. Inventar cu privire la moșile mănăstirilor din Basarabia trecute, în 1873, în gestiunea Ministerului Proprietăților Statului

Județul, plasa	Mănăstirea	Moșia care aparținea mănăstirii	Suprafața moșiei, în desetine
Județul Bender	Neamț	Chițcani	19 095
		Copanca	
Plasa Gura Bâcului	Căpriană	Todirești	3225
Plasa Telița	Vatopedu	Botnărești	650
Județul Akkerman Plasa Talmaza	Căpriană	Curcaniși Antonovca	6117
Județul Iași	Biserica Sfântului Mormânt	Parcova	2840
		Fântâna Albă	1481
		Fântâna Nouă	1436
		Sturzeni și Bălan	4341
		Danu	3833
		Cucuieti	1171
	Sfântul Tron Patriarhal al Antiohiei	Văratice	1712
	Bogdana	Camenca și Petrușeni	2810
	Comunitatea celor 20 de mănăstiri athonite	Chetroșica Nouă și Chetroșica Veche	1729
		Avrămeni	889
Plasa Bolotino (Balatina)	Mitropolia Iași	Vasileuți	1050
	Vatopedu	Cajba	2195
		Hâjdieni	3701 ³ / ₄
		Dușmani	2425 ¹ / ₂
		Chetrosu și Logofteni	1650 ¹ / ₂
Plasa Fălești	Galata		2650
Plasa Sculeni		Scumpia	3385
		Moreni	1844
Plasa Unțești		Rădeni	5620 ³ / ₄
Plasa Sculeni	Vatopedu	Dumeni-Telenești	702 ¹ / ₂
Plasa Unțești		Buzduganii	1420
Plasa Sculeni	Neamț	Valea Rusului	982
	Sfânta Ecaterina din muntele Sinai	Coșeni	1476
		Semeni	576
		Zagarancea	840
Județul Orhei	Zografu	Stânca Horodiște	665
		Parcani și Popăuți	2562
	Biserica Sfântului Mormânt	Glinjeni	1630
		Trifești	942

¹³ Diriguitoare (nacealniță).

Plasa Rezina	<i>Sfânta Ecaterina</i> din muntele Sinai	Mateuți și Boșernița	2358
Plasa Sămășcani	Biserica Sfântului Mormânt	Piscărești	1013
		Holmur (Chetrosu)	1691
		Dobrușa	1755
Plasa Căzănești	Vatopedu	Răspopeni cu o parte din Ordășei	700
	Neamț	Vlădeni	726
Plasa Ciocâlteni	Vatopedu	Îndărătnici (astăzi Nucăreni)cu o parte dinPupuha	2491
Plasa Telenești	Xiropotamu	Leușeni	2070
Plasa Ciocâlteni	Biserica Sfântului Mormânt	Ocnița	1200
	Vatopedu	Cucuruzeni	3437
	Neamț	Vatra Iazului (Mitoc)	2216 ½
Plasa Susleni	Vatopedu	Oxentea	1845 ¾
		Molovata și ogorul Peri	2592
Plasa Criuleni		Trebujeni și Butuceni cu ogoarele PeșteraStoriște,Mihalaș	2772
	Biserica Sfântului Mormânt	Ustiași Holercani	3805
JudețulSoroca Plasa Bădiceni	Biserica Sfântului Mormânt	Zarojeni	1200
Plasa Ocolina	<i>Sfânta Ecaterina</i> din muntele Sinai	Zastâncă și Volova	896
Plasa Bădiceni	Neamț	Șolcani	1542
		Cotova cu Cartofleanca și Burdujeni	3530
	Mitropolia Iași	Dercăuți cu Horici și Mizura	3237
Plasa Rașcov	Vatopedu	Soci, Cot șiNemolova (Bursuc)	1657
		Rașcov, Socol, Clișcăuți	4915
		Sănătăuca	3730
Plasa Văscăuți		Zăluceni	
		Cerlina	4191
Plasa Ocolina		Vărăncău și Slobozia-Vărăncău	4191
Plasa Văscăuți		Redi-Cereșnovăț	1177
Plasa Ocolina		Vasilcău și Trifăuți	4746
Plasa Arionești	Neamț	Visoca și Crișcăuți	5979
	Biserica Sfântului Mormânt	Arionești,Călărășeuca, Unguri, Sudarca	12759
Plasa Otaci		Sauca, Briceni	
Plasa Climăuți	<i>Sfânta Ecaterina</i> din muntele Sinai	Verejeni și Gârbova (Om Mape)	2806
Plasa Otaci	Panciu	Braicău	1418
Plasa Târnova	Vatopedu	Goleni	2289

Plasa Climăuți	<i>Sfântul Pavel</i>	Grinăuții de Jos	2452
Județul Hotin Plasa Securenii		Grinăuții de Sus	1248
Județul Soroca Plasa Climăuți		Moșana	1783
	Biserica Sfântului Mormânt	Dingeni	2453
	<i>Sfântul Pavel</i>	Lipnic	3199
Plasa Târnova		Frasin și Alexieni	4299
Plasa Securenii	Vatopedu	Clocușna	3480
Plasa Edineț		Viișoara	1504
		Bogdănești (Lopatnic)	1239
Plasa Lipcani	Biserica Sfântului Mormânt	Cozăreni	1136
Plasa Clișova	Iviru	Vlădicina	1658
Plasa Grozin	Slatina	Colincăuți, Răchitna și Revcăuți	7027
	Vatopedu	Mălinești	1161

(Sursa: ΓΑΟΟ. F. 1, inv. 1, d. 3, ff. 1-43)

Tabelul 4. Inventar cu privire la numărul călugărilor și novicilor de la mănăstirile și schiturile din Eparhia Chișinăului în anul 1882

	Arhimandri ți	Ieromona hi	Ierodiaco ni	Ieroschimona hi	Schimona hi	Mona hi	Novi ci	În tota l
Schitul Suruceni								
Personal scriptic	1	5	1	–	–	4	–	11
Personal nescripti c	2	1	–	–	–	–	–	3
Locuitor i cu pașaport	–	–	–	–	–	–	4	4
În total	3	6	1	–	–	4	4	18
Mănăstirea Căpriană								
Personal scriptic	1 ¹⁴	4	2	–	–	4	4	15
Mănăstirea Japca								
Personal scriptic	1	5	5	–	–	8	4	23
Personal nescripti c	–	4	–	–	–	4	–	8

¹⁴ Stareț, ieromonah.

Locuitor i cu pașaport	–	–	–	–	–		6	6
În total	1	9	5	–	–	12	10	37
Mănăstirea Dobrușa								
Personal scriptic	1	7	2	1	–	25	2	38
Personal nescripti c	1	–	–	2	4	–	–	7
Locuitor i cu pașaport	–	–	–	–	–	–	8	8
În total	2	7	2	3	4	25	10	53
Mănăstirea Noul Neamț								
Personal scriptic	1 ¹⁵	9	5	–	–	16	16	47
Mănăstirea Țigănești								
Personal scriptic	1 ¹⁶	3	1	–	–	1	2	8
Personal nescripti c	–	2	1	–	–	1	–	4
Locuitor i cu paș aport	–	–	–	–	–	–	1	1
În total	1	5	2	–	–	2	3	13
Mănăstirea Frumușica (Frumoasa)								
Personal scriptic	1	6	1	–	–	3	12	23
Personal nescripti c	–	1	1	–	–	4	2	8
În total	1	7	2	–	–	7	14	31
Mănăstirea Hâncu								
Personal scriptic	1 ¹⁷	3	2	–	–	9	–	15
Personal nescripti c	–	1	–	–	–	3		4

¹⁵ Egumen.

¹⁶ Egumen.

¹⁷ Egumen.

Locuitor i cu pașaport	–	–	–	–	–	–	6	6
În total	1	4	2	–	–	12	6	25

(Sursa: ANRM.F. 1269, inv. 1, d. 1, ff. 13 verso, 21 verso; d. 3, 20 verso; d. 4, ff. 20 verso, 30 verso; d. 5, ff. 14 verso, 24 verso)

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Numele, prenumele: Șalari Marin

Semnătura

Data

CV-ul candidatului

Nume și prenume: Marin ȘALARI.

Data și anul nașterii: 19.04.1977

Cetățenie: Republica Moldova

Studii:

- **2003-2008** – Academia Teologică din Chișinău
- **2010-2016** – Seminarul Teologic din Chișinău
- **1984-1992** – Școala medie din s. Văratec, r-ul Râșcani

Domenii de interes științific: istorie, religie.

Participări la manifestări științifice – 5 naționale și 2 internaționale.

Lucrări științifice publicate – 12.

Premii, mențiuni, distincții, titluri onorifice:

- 2019 – Gloria Muncii.
- 2011 – Om Emerit.
- 2011 – Ordinul *Sfântul Serafim de Sarov* de gradul III.
- 2008 – Ordinul de Onoare al Republicii Moldova.
- 2008 – Ordinul *Sfântul Cneaz Vladimir* de gradul III.
- 2007 – Ordinul *Ștefan cel Mare* de gradul II.
- 2006 – Ordinul *Cuviosul Paisie Velickovski* de gradul II.

Cunoașterea limbilor: română (materna), rusă (foarte bine), engleza (bine).

Date de contact de serviciu: MD-2001, Republica Moldova, mun. Chișinău, str. București 119, +37362111112, siluan77@mail.ru.